

מאמר

בענין גילוי בזמן הזה בא"י

אמר המלבה"ד

המאמר הזה בענין משקים מגולים בזמנינו בארץ ישראל, נכתב ע"י חכם א' שהגר"ח קניבסקי שליט"א העיד עליו שהוא ת"ח ויודע טוב את הענינים. לתועלת המעיינים הדפסנו את המאמר בשלמותו.

הקדמה

היא בימינו כמת מצוה ודורש ומבקש אין לה. לכן אע"פ שאיני הגון ואיני כדאי אך אמרו חז"ל במקום שאין אנשים היה איש. ע"כ ראיתי לכתוב מה שעלה בידי, יד כהה, לאסוף כעמיר גורנה, ולהשתדל להבין מעט מדברי חז"ל בבבלי ירושלמי ומדרשים, ומדקדוק דברי רבותינו הראשונים והאחרונים שעסקו בזה. ומפני כך לא ידובר בשאלות העומדות ברומו של עולם הנוגעות מאד לסוגיא זו כגון אם בתקנ"ח כשבטל הטעם בטלה התקנה, ועוד כמה שאלות כיוצא בה שבהם עסקו כבר רבות, אלא רק בצדדים שלא ראיתי מי שדבר בהם.

יחד עם זאת, מאחר ושורש הדין מתלא תלי במציאותם וטבעם של הדברים, וכמה בירורים נצרכים מאד בדבר. כגון ההיתר שעליו נסמכו הראשונים שאין נחשים מצויים, יש לדקדק מתי והיכן נחשים מצויים, ומפני איזה סיבות הם מתרכים או מתמעטים. והאם בזמנינו יש יותר נחשים מזמן הראשונים, כדרך שהיו בזמן חז"ל, או פחות. וכיצד יש לבחון דבר זה אם נחשים מצויים אם לאו. וכן בעצם הענין נופלים כמה ספקות. האם דברו חז"ל דוקא בנחשים הקרויים

מנהג ישראל להקל בגילוי ע"פ השו"ע משום שאין נחשים מצויים בינינו. ויש מחמירים ע"פ מש"כ במעשה רב שהגר"א נוהר בזה מאד מאד מטעמו ונימוקו שכל תקנות חכמים יש להם טעמים רבים והם לא גילו אלא טעם אחד מתוך הטעמים הכמוסים עמהם, ולכן אף שבטל הטעם הידוע תקנתם במקומה עומדת.

אכן, ההיתר דאין נחשים מצויים אינו דבר פשוט בכל מקום ובכל זמן כפי שנראה לכאורה מהשו"ע, וכבר כתבו כן גדולי האחרונים, הב"ח יו"ד ר"ס קט"ז, והחיד"א בשו"ב שם, ועוד רבים כפי שיובא לפנינו. וראש המדברים בענין זה הוא הפרי חדש שהאריך בדבר ואף ערך השולחן בכל הלכות גילוי למעשה שהשמיטם המחבר. ובדור האחרון עורר על כך מרן החזו"א ותמה מדוע העולם מקילין בזה.

ומכיון שהדברים לא נתפרשו באר היטב בשום מקום, כי אם מעט מאד בספרי האחרונים וזעיר פה וזעיר שם, ובימינו נשתכחה הלכה זו ובירורה לגמרי, סוגיא שחז"ל האריכו בה הרבה (יותר משאר כל ענייני סכנה שבש"ס) והחמירו בה בחומר עצום.

עיקרם של דברים ולדעת אם סכנה זו מצוייה במקומותינו ובזמנינו.

ובודאי שמנהג ישראל תורה גדולה היא, אך דוקא משום כך ללמוד אנו צריכים. ואדרבה מינה תרווח שמעתתא, מתוך שיהיו הדברים ערוכים לפני המעינים, ישוטטו הרבים ותרבה הדעת. וכמובן שבעניותי לא זכיתי להשיג בסוגיא עמוקה זו אלא ככלב המלקק מן הים, אך אם מתוך כך יכנסו הלומדים בעובי הקורה להבין עומק דברי רבותינו הקדושים בסוגיא עמומה ועזובה זו, דכמה דשביק לה מעמיא עמיא ואזלא, והיה זה שכרי.

הדין בזה יפרד והיה לארבעה ראשים. האחד, מה ביאורו המדויק של ההיתר שאמרו הראשונים שאין נחשים מצויים בינינו. השני, האם בא"י בזמנינו מצויים נחשים או לא. השלישי, אם בזמנינו במקומות שיש נחשים הסכנה מצוייה או שמא נשתנו הטבעים בנוגע לזה מזמן חז"ל. והרביעי איך היה המנהג בתפוצות ישראל שהיו שם נחשים, ובפרט מנהג א"י בדורות הקודמים.

היום בפי העולם ארסיים או שמא כל סוגי הנחשים. ואולי אף שאר שרצים. והאם יש חילוק בין סוגי נחשים שונים שיש להם טבעים מסויימים, ואם כן האם נחשים שדברו בהם חז"ל מצויים גם בינינו. וכן איזו סכנה בדיוק מתגלגלת משתיית ארס ע"פ דרכי הרפואה, והאם יש סימנים מיוחדים שעל פיהם אפשר לקבוע מי מת מכך. ודברים הללו יעוד ספקות ומבוכות כיוצא בהם, מלבד מה שנצרך להם עיון רב בסוגיות להעמיד דברים על דיוקם, ולהוציאם מידי מושכל ראשון לפום ריהטא, ולבוא לידי ידיעת קשט אמרי אמת. כן יש לרדת להבין בטבעי הדברים ולשאול פי מומחים. לכן קיימתי בנפשי צאי לך בעקבי הצאן, והלכתי בעקבי אבות העולם, כמו שמצינו דאמר רב שמונה עשר חדשים גדלתי אצל רועה בהמה לידע איזה מום קבוע ואיזה מום עובר. ושמאל אמר בכמה דוכתי שאילתינהו לכל נחותי ימא וכו', ורבים כאלו. ויצאתי לדרוש ולחקור ולשאול מפי מומחים גדולים לנחשים, ומפי גדולי הרופאים, ע"מ לעמוד על

חלק ראשון

בביאור דברי הראשונים שאין נחשים מצויים בינינו.
ובפרט דעת השו"ע שהיה בא"י והעתיק דבר זה להלכה.

מבוא

בזמן חז"ל, ונתמעטו הנחשים באופן כללי מכל העולם. ואם כך, הוא הדין גם בא"י ושאר המקומות. ולפ"ז יתבארו שפיר דברי השו"ע שהיה בא"י והעתיק להלכה את ההיתר הזה. או דלמא, מה שאמרו הראשונים דאין נחשים מצויים בינינו היינו במקומם בארצות אירופה, לפי טבע אותם ארצות. וא"כ היתר זה אינו ענין כלל לא"י ושאר המקומות שכמותה שמבחינת טבעם ותכונתם יש בהם נחשים רבים מאד. ואם כך יש לעי' היטב למה כוון השו"ע.

חלק זה יעסוק באותו היתר הידוע ומפורסם בדברי הראשונים שאין איסור גילוי כיוון שאין נחשים מצויים בינינו. מה פירוש הדברים. האם הכוונה שכלל שהתחדשו הזמנים נהיו משכנות האדם מתוקנים ומשוכללים יתר על זמנים הקדמונים. ולכן אין נחשים מצויים באזורי ישוב בני אדם כדרך שהיו בזמנים הקדמונים. או שמא דאין נחשים מצויים בכל העולם עתה כמות שהיו מצויים

שמירת

מאמר בענין גילוי בזמן הזה בא"י

נפש

רלה

א.

בשור"ע יו"ד סי' קט"ז ס"א כתב "משקין שנתגלו אסרום חכמים דחיישין שמא שתה נחש מהם והטיל בהם ארס ועכשיו שאין נחשים מצויים בינינו מותר" עכ"ל. ועל זה סמכו העולם להקל בגילוי בזמן הזה בארץ ישראל. אולם הדברים צריכים עיון גדול. דהנה מקור הדבר שאין נחשים מצויים בינינו, הוא מתוס' בכמה מקומות בש"ס (ביצה ו' א', ע"ז ל"ה א'. וכן גם בקצרה יומא ע"ז ב', חולין ק"ז ב') ועוד ראשונים בני אשכנז כהסמ"ג (עשין ע"ט) והסמ"ק (סי' רכ"ג ובהגהות רבנו פרץ שם סק"א) והגהות מיימוני (פי"א מה' רוצח ושמה"נ אות ה') ועוד רבים. ושם בארצות אשכנז וצרפת מקום מושבם של בעלי התוס', ידוע הדבר דאין מצויים כמעט נחשים לפי טבעו של עולם. כפי שנתברר באריכות ע"י מומחי הנחשים, ומפורסם בפי כל. ולשון "בינינו" שנקטו הראשונים מתפרש כפשוטו. אך ארץ ישראל היא מקום שלפי טבעו של עולם יש בה נחשים רבים מאד, ולדברי המומחים אף יותר מארצות השכנות לה מסביב. א"כ איזה שייכות יש בין מה שכתבו התוס' במקומם שאין נחשים מצויים ביניהם לבין ארץ ישראל.

והנה, גם ראשונים בני ארץ ספרד כהרשב"א (ת"ה ד' צ') והטור (יו"ד קט"ז) כתבו דאין נחשים מצויים בינינו. ושם בספרד יש יותר נחשים מאשר בארצות אשכנז, אולם עדיין פחות מארץ ישראל. וזה גופא דבר שצריך התבוננות, דלא הרי אין נחשים מצויים בינינו שכתבו התוס' במקומם, לאין נחשים מצויים בינינו שכתבו הראשונים מארץ ספרד. דמתוס' לא שמענו אלא באין מצויים כמעט כלל. ומשאר הראשונים נתחדש דאפי' מצויים קצת ג"כ אין לחוש. (ובאמת ההיתר לא היה מוסכם שם בין כל הראשונים. עי' לקמן במילואים אות י"ג). עכ"פ מדברי שניהם אין עדיין שום מקור להיתר בא"י שיש נחשים רבים מאד לפי טבעה.

ומלשונות הראשונים נראה בעליל שכוונתם לחלק בין המקומות. לשון הסמ"ג שם "כתבו התוס' דעכשיו באלו המלכויות אין אנו נזהרין מגילוי לפי שאין חמת זוחלי עפר מצוי כלל באלו המלכויות". ל' הגה"מ שם "ועכשיו באלו המלכויות אין אנו נזהרין מגילוי לפי שאין חמת זוחלי עפר מצוייה

בינינו באלו המלכויות כלל". ל' הרשב"א שם "במקומות האלו שהקילו בגילוי מפני שאין הנחשים מצויים כאן". בספר המנהיג הל' איסורי החלב של גוים והחמאה שלהם, הביא תשובה מר"ת גבי גבינות "ואין לחוש עכשיו לניקור הנחש שאין מצויין בארצינו". ל' הארחות חיים הל' איסורי מאכלות אות ס"ט "אבל רבי יצחק היה אוסר אותן (גבינות עכו"ם) משום גילוי דאי שרית להו בפרובינציה שאין נחשים מצויין שם אתי למישרינהו במקום שהנחשים מצויין שם". ל' המאירי ע"ז ד"ל "במקומות שאין הנחשים מצויים נהגו להקל בענינים אלו, וכו', ומכל מקום במקום שההיזק מצוי ראוי להזהר ביותר ושלא לחזור אחר הקולא".

ובאמת היתר זה לא נזכר אלא בראשונים שהיו על אדמת אירופה, ולא בשום גאון או ראשון שהיו בשאר העולם. והרי"ף הביא כל הלכות גילוי אע"פ שאין דרכו להביא דברים שאינם נוהגים בזמן הזה. והוא היה בצפון אפריקה ששם מצויים נחשים.

ב.

בספר כנסת הגדולה ביו"ד סי' קט"ז בהגהות הטור אות י"ח כתב לבאר שיטת הטור והשו"ע וז"ל, "והאידנא נהגו להקל וכו' מלשון זה מוכח דהאידנא נהגו להקל בכל המקומות מפני שאין הרחשים מצויים עתה כמו בזמן התלמוד. וכלשון הזה כתבו רי"ו בנט"ו אות ל', וס' צל"ד מ"ב כלל ג' פ"ד, והרב בספר הקצר, ומפני זה השמיט הרב בספרו הקצר דברים האסורים משום גילוי. אבל הסמ"ג בעשין ע"ט כתב ועכשיו באלו המלכויות אין אנו נזהרין מגילוי לפי שאין חמת זוחלי עפר מצוי כלל באלו המלכויות וכיוצא בזה כתב הרשב"א בת"ה ועי' בב"ח אות א". עכ"ל. רצונו לומר דהשו"ע פירש את ההיתר שכתבו הראשונים דאין נחשים מצויים בינינו שאינם מצויים האידנא בכל העולם כולו. ונתמעטו הנחשים מכל העולם במהלך הזמן.

אמנם דבריו צע"ג. דהנה יש להקדים, דהא פשיטא שאין כוונתו שהיה שינוי באופן ישוב בני אדם, ובזמן הזה אין הנחשים מצויים בתוך איזורי ישוב ובמשכנות האדם כפי שהיו בזמן חז"ל. משתי

ריבוא), כמו שכתבו התוס' ושאר ראשונים בכל דוכתי.

ובימי בית שני היה נוהג גילוי כדאיתא במשנה בסוכה (סוף פרק לולב וערבה), והארץ היתה אז מתוקנת ומיושבת מאד מאד בערים גדולות ועצומות שמתוארות בהפלגה בחז"ל בהרבה מקומות. ע"י גיטין נ"ז א' וברכות מ"ד א' על עיירות שהיו לינאי המלך בהר המלך שהיו בהם אוכלוסין רבים מאד כחול אשר על שפת הים. ובגיטין נ"ז ב' על כרך ביתר מספרים עצומים ביותר. ועוד הרבה בחז"ל. ובפרט ירושלים שגם בה נהג גילוי כמפורש במשנה, הרי היתה עיר מלוכה, ומבונה בכל טובה, עם אוכלוסין רבים מאד (הרבה יותר מס' ריבוא), ושוקי ירושלים עשויין להתכבד בכל יום, ולא היו עושין בה אשפתות, משום שרצים. ואפי' גינות ופרדסין לא היו עושין בה, משום סירחון. ואמרו מי שלא ראה את ירושלים בבנינה לא ראה כרך נחמד מימיו. כמבואר הכל בחז"ל בהרבה מקומות.

ובדברי חז"ל בהרבה מקומות מסופר על ערים גדולות מאד ומתוקנות ביותר שהיו בזמן הבית ולאחריו בתקופת המשנה ועד זמן האמוראים. בסוכה נ"א ב' הזכירו הפלגת כבודן של ישראל באלכסנדריה של מצרים בזמן הבית (ואף לאחר זמן הבית בימי התנאים עי"ש בהגהות הגר"א ומהר"ב רנשבורג), והריבוי העצום של אוכלוסי ישראל שהיה שם, שהיו כפלים כיוצאי מצרים, מלבד שאר אומות העולם שהיו יושבים בה, שהרי אלכסנדריה לא הייתה עיר של יהודים בלבד. וכן איטליא של יוון במגילה ו' ב' מבואר גודלו המופלג של כרך זה. וכן בסוריה שם היתה אנטיוכיה שהוזכר גודלה העצום בחז"ל בכמה מקומות.

וגם ערי בבל בזמן הגמ' היו מהם ערים גדולות ועצומות שהיו מהלכים שם בדרכים שישים ריבוא (עי' ערובין ו' ב' הני אבולי דמחוזא. ועי' שבת צ"ה א' אמימר שרא זילחא במחוזא שכל העיר הייתה מרוצפת ברצפת אבנים). ולא נמצא כיוצא באלו ואף לא בדומה לזה בימי הראשונים באירופה כידוע לגבי רה"ר לשבת, שהיו ערים קטנות שלא נמצאו בהם אוכלוסין רבים. ומלבד זאת יש עדויות רבות שהיו מהם ערים מלוכלכות ומלאות אשפתות עד מאד.

סיבות, האחת, שדברי הראשונים שאין נחשים מצויים בינינו לא מתייחסים רק למקומות ישוב. שהרי יחד עם דין גילוי כרוך דין פירות מנוקרים שאסורים מחשש שמא ניקרם נחש (המבואר במשנה תרומות פ"ח מ"ו, ובסוגיא דחולין ד"ט, ורמב"ם פ"ב מרוצח ושמיה"ג, וטור יו"ד קט"ז). ופירות הרי גדלים מחוץ למקומות ישוב, ואם ניקר הפרי אף במקום גידולו במחוזר אסור כמפורש במשנה ובפוסקים. וא"כ לא די במה שאין נחשים במקומות ישוב להתיר ניקור. ומסתימת כל הראשונים והפוסקים שהשוו שני הדינים יחד להיתירא מבואר דהא דאמרינן דאין נחשים מצויים לא מיירי רק במקומות ישוב אלא גם במקומות הגידול של עצי השדה.

וכן דין בהמה או עוף שנמצאו חתוכי רגלים שחיישינן שמא נשכם נחש כמבואר בחולין נ"ט א', ששורשו בדין בהמה נשוכת נחש שאסורה מפני סכנת נפשות (המבואר במשנה חולין נ"ח ב' ותרומות פ"ח מ"ו), ג"כ כתבו הפוסקים דלא חיישינן להא מפני שאין נחשים מצויים בינינו כדרך שמקילין בגילוי (עי' טוש"ע יו"ד סי' ס'). והבהמות והעופות נמצאים ג"כ מחוץ למקומות ישוב. וכן שם בדרכי משה העתיק לשון או"ה הארוך "בהמה שבאה מן השדה ונפסקו רגליה במקום שאין עושה אותה טרפה מותרת דאנן לא חיישינן לנחשים דאינן מצויות בינינו ולהכי לא חיישינן לגילוי" עכ"ל.

מוכח מזה, דמה שאמרו הראשונים דאין נחשים מצויים בינינו לא מיירי דוקא במקומות ישוב אלא אף מחוץ למקומות הישוב.

ג.

והסיבה השניה שלא יתכן לפרש כך את הכנה"ג, שמשגה הוא לומר שמקומות הישוב נהיו מתוקנים יותר. שבאמת בזמן חז"ל היו הרבה ערים גדולות ומתוקנות ביותר שלא היו כמותן בימי הראשונים באירופה. שהרי רשות הרבים שמהלכים בה שישים ריבוא הייתה דבר מצוי בימי המשנה, שהרבה גזירות ותקנות יש שמא יעבירו ברה"ר, ושמא יוציא לרה"ר, ואתי לאחלופי ברה"ר וכיו"ב. ואילו באירופה בתקופת הראשונים לא הייתה רשות הרבים בשום מקום ולשיטת הראשונים דבעינו ס'

שמירת

מאמר בענין גילוי בזמן הזה בא"י

נפש

רלז

דבריו ועל כל דבר יש תשובה. אלא רק להראות עד כמה דבריו דחוקים ורחוקים מהדעת. וכמה קשה להכנס בדחוקים גדולים אלו שמביאים לקולות גדולות ועצומות בענייני סכנה וחמירא סכנתא. ועל כגון זה אמרו בגמ' ע"ז ל' א' פירוקא לסכנתא (בתמיה).

דהנה הא דמקילין בגילוי לא אמרוהו האחרונים דהנה בתקופה מאוחרת כי אם קדמוני הקדמונים, ע"י ברי"ן גיאת ריש הל' קידוש, שהביא כן משמו של ר' שמואל הנגיד, שהיה חי בימי ר' האי גאון. וקשה לומר דטבע העולם נשתנה כ"כ דכל הנחשים התמעטו מכל העולם כולו בין במקומות ישוב ובין מחוץ לישוב תוך זמן קצר כ"כ, כבר בימים הקדומים ההם.

וכן החוש מכחיש ביותר. וגדולי עולם מהראשונים והאחרונים שהיו לפני ואחרי הב"י (מחוץ לאירופה) כתבו תיאורים ברורים על נחשים רבים מאד שמצויים במקומות מושבותם בכל החצרים ובבתים. ראה לקמן באות ה' דברי הרמב"ם במצרים בזמנו. ובחלק רביעי אות א' דברי האו"ח הק' על מרוקו בזמנו. ושם מהזבחי צדק על עירק בזמנו. וכן עד עצם היום הזה יש מקומות שנחשים מצויים מאד מאד. ובודאי דמחוץ למקומות ישוב יש בזמנינו מקומות רבים מספור שיש בהם נחשים רבים עד מאד.

ובעיקר, דכל ימי הגאונים עד הרי"ף ועד בכלל נהגו גילוי למעשה. שהרי בה"ג מביא כל הלכות גילוי להלכה ולמעשה (אע"פ שאין דרכו להביא דברים שאינם נוהגים בזמנו"ז). ויש תשובה מר' האי (שהיה באותו זמן של ר"ש הנגיד) על יין מבושל לגבי גילוי הובאה בראשונים בכמה מקומות ובטור הל' קידוש סי' רע"ב, ומשמע שהיה נוהג בזמנו גילוי (אע"ג שאפשר לדחות שנקט שם גילוי אגב גררא של יין נסך, אך לא משמע הכי כלל). והרי"ף (שהיה מאוחר בזמן מר"ש הנגיד) פסק כל הלכות גילוי ללא כל הסתייגות אע"פ שכידוע אין דרכו להביא מה שאינו נוהג בזמנו"ז. והרבה ענינים מעין אלו השמיטם הרי"ף כיון שאינם נוהגים האידנא. ודברים אחרים שהשתנו מצינו שגם הגאונים התירו. ע"י בערוך ערך אספרגוס תשובה מר' האי גאון להקל בענינים מסויימים שנאסרו

ובאופן כללי ידוע ומפורסם בדברי ימי עולם כי בתקופה שבהמ"ק היה קיים ולאחר מכן בזמן המשנה והגמ', בא"י ובבבל (ובהרבה מקומות שהיו בממלכות בבל פרס יוון ורומי), עיקר ישוב בני אדם היה בערים גדולות ועצומות, נקיות ומסודרות, ומתוכם היו ערים מתקנות ביותר. ואילו באירופה בתחילת ימי הראשונים היה הישוב בעיקרו בכפרים או בערים קטנות, לא נקיות ולא מסודרות. אם כן, אם היה שינוי באופן הישוב של בני אדם מזמן הבית ומזמן חז"ל למה שהיה אצל הראשונים באירופה, היה זה שינוי לרעה. ומקומות הישוב נהיו קטנים וגרועים מאד ביחס לזמנים שקדמו להם. ואדרבה שינוי זה היה צריך לגרום לכך שיותר נחשים מצויים ולא פחות.

ד.

מעתה, הואיל ובעל כרחך צ"ל דאין נחשים מצויים בינינו אין הכוונה דאינם מצויים עתה במקומות ישוב בני אדם. א"כ אם בעינן למימר דכוונת הראשונים והשו"ע על כל העולם בזמנו"ז, נתחייב לומר דהם גזרו אומר דבכל העולם אין נחשים מצויים האידנא בין במקומות ישוב ובין מחוץ לישוב. ונתמעטו הנחשים מכל העולם. אולם דבר זה קשה ודחוק מכמה אנפי.

ויש להקדים, שפשוט שדברי הכנסת הגדולה הם דברי אלוקים חיים, ואם קבלה היא נקבל. אך הואיל ויש ביאור פשוט ומתקבל מאד בדברי הראשונים, דהיינו שיש חילוק בין מקומות שונים בעולם. וכמו שידוע ומפורסם אצל המומחים ובפי כל. ועל אותם מקומות אמרו הראשונים שלפי טבעם אין נחשים מצויים שם, וזה הכוונה "בינינו". ובלשון הזאת ובסגנון הזה מפורש הדבר בהרבה מאד ראשונים. ומאידך הפירוש שנתמעטו הנחשים מכל העולם כולו לא כתוב להדיא בשום מקום בראשונים, אלא רק משמעויות קלות בלשון כמה ראשונים ותו לא, שאותם ציין הכנה"ג בדבריו דלעיל. והוא עצמו מביא דעת ראשונים שפליגי על זה להדיא, ואין שום ראיה או דבר מפורש שכלל יש דעה שניה. והדבר תמוה מבחינת המציאות ומעוד סיבות וכמו שיבואר. על כן קשה מאד לומר כן. ואולם, אין בדברים הבאים ראיה חותכת כנגד

ה.

מלבד האמור עד כה, יש ראייה גדולה בדבר. דהנה, מצאתי בספר רפואות שכתב הרמב"ם הנקרא "סמי המוות והרפואות כנגדם" (שתורגם מערבית ע"י ר"מ אבן תיבון), שכתבו ע"פ מצוות מלך מצרים באותה העת להיות הדרכה רפואית לנשוכי נחשים ושאר בעלי חיים מסוכנים, ולמי שבלע מיני רעלים שונים. כמש"ש הרמב"ם בהקדמתו. ובתחילת החלק השני כתב הקדמה בענין רעלים. שכל מיני הרעלים כשיתנו אותם במאכל או משקה בהכרח ישתנה עי"ז מעט טעם המאכל או ריחו או מראהו. ולכן מי שחושש לאכול אצל פלוני שמא

בש"ס מפני המזיקין כיוון דהשתא לא נפיש כההוא עידינא. אך גבי גילוי לא שמענו בשום מקום שהקילו הגאונים, ושנשתנה הדבר בזמנם. נמצא, שבאותו זמן עצמו בבבל (ובצפון אפריקה) נהגו גילוי, ובספרד אצל ר' שמואל הנגיד לא נהגו גילוי.

לכן ניחא מאד לומר שהחילוק הוא בין המקומות, מאשר לומר שתחילוק בין הזמנים. שהרי פשוט שאי אפשר להתיר דבר שאסרו חז"ל בחומר כ"כ גדול רק עד שהשינוי הוא בולט מאד. ונצטרך לומר שממש באותו זמן עצמו הגאונים והרי"ף לא הבחינו בשינוי העצום והגדול שהתחולל והתהווה בכל העולם, ור"ש הנגיד הבחין בכך (1).

(1) להלן כמה ידיעות שיש בהם לקרב אל הדעת כמה מהענינים האמורים כאן. לדברי חכמי הטבע יש בעולם בזמן הזה מליארי נחשים. ולא רק במקומות הישימון אלא שבכל שנה יש בעולם כ-5,500,000 (חמש וחצי מיליון) אנשים שמוכשים ע"י נחש (לפי המידע שבידי ארגון הבריאות העולמי). כמובן שמספר זה מצביע על פי כמה וכמה מפגשים בין אדם לנחש שלא הסתיימו בהכשה. לדברי מומחי הנחשים רק אחוז נמוך מאד ממספר המפגשים בין אדם לנחש מסתיים בהכשה. אפשר לומר באופן בלתי מדויק שישנם עשרות מיליוני עד מאות מיליוני מפגשים בין אדם לנחש בעולם מידי שנה בשנה. והנה, מספר מקרי ההכשות באירופה הוא כ-25,000 (עשרים וחמישה אלף) הכשות בשנה. כלומר 1/220 (אחד חלקי מאתיים ועשרים) מכלל ההכשות העולמיות. כאשר יבשת אירופה מבחינת מספר התושבים מהווה כ-1/8 (שמינית) מהתושבים בעולם. ומבחינת השטח כ-1/13 (אחד חלקי שלוש עשרה) מהעולם כולו.

כמובן שמספר מקרי ההכשות מורכב מכמה וכמה גורמים אך די ברור שהגורם העיקרי הוא כמות הנחשים הנמצאת באותו מקום. א"כ יש בזה כדי ללמד שכמות הנחשים באירופה היא נמוכה מאד מאד ביחס לשאר העולם. לעומת זאת בארץ ישראל יש מידי שנה בין 300 ל-450 מקרי הכשות נחשים שבאו לכלל הרעלה וטיפול רפואי (כפי שנמסר ממרכז ההרעלות הארצי על מספר המקרים שיש להם בשנה, יחד עם מספר ההכשות הנוסף שידוע להם שלא מגיע לטיפולם אלא לבתי חולים אחרים), ואין נתונים על כמות ההכשות הכללית (בדרך כלל הנתונים מרבירים תמיד רק על הכשות נחשים ארסיים ולא שאר הנחשים. ובתוך זה עושים חלוקה בין מקרים שנכנסו ארס לגוף האדם וקרתה הרעלה שחייבה טיפול רפואי, לבין מקרים שההכשה הסתיימה בלא שום הרעלה וללא צורך בטיפול). יש בזה דעות בין המומחים והמספרים יכולים להיות בין 400 ל-900 לפי הדעות השונות והשנים השונות. דבר זה כבר מתאים בקירוב לחלוקת המספר העולמי לפי מספר התושבים וגודל השטח של הארץ.

נתונים אלו כמובן שאינם מדויקים, והם גם תלויים בהרבה גורמים אחרים מלבד כמות הנחשים המצויים. אך יש בהם לתת דוגמה בלתי מדויקת והמחשה לדבר שברור בפי המומחים, שכמות הנחשים באירופה היא מועטת מאד. ואילו בא"י הכמות הרבה יותר גדולה.

ואם כן, מחד גיסא נהיר וברור מאד לפרש את דברי הראשונים שאין נחשים מצויים בינינו שבאותם מקומות שישבו שם הראשונים דהיינו בארצות אירופה, אין מצויים נחשים. ומאידך גיסא קשה ודחוק לומר שהנחשים התמעטו מכל העולם. שאע"פ שכמובן איננו יכולים לדעת מה הייתה כמות הנחשים בעולם בזמן חז"ל, אך לומר שקרתה התמעטות עצומה של נחשים מפני שינוי טבע כל עולם בין במקומות ישוב ובין במקומות שממה תוך זמן קצר כל כך, דהיינו עשרות או מאות בודדות של שנים, זה דחוק גדול. ובפרט שבימינו בעבור אלף שנה מאז שאמרו הראשונים שאין נחשים מצויים יש עדיין בעולם מספרים עצומים של מליארי נחשים. הא ניחא אם היו הנחשים בזמן הזה מועטים מאד היה אפשר לומר שיש תהליך של התמעטות נחשים במשך השנים כמו שידוע לגבי כל מיני בעלי חיים אחרים. אך בעל חי שמצוי במספרים כל כך עצומים תימה לומר כן. ובפרט שלדעת מומחים רבים נכרת דוקא עליה במספר הנחשים ככל שעוברות השנים, ונחש אינו מבעלי החיים המתמעטים ע"י התיישבות האדם אלא להיפך. ע"י לקמן בהרחבה בחלק שני אות ב'.

החילוק בין איסור גבינות נכרים למ"ד שנאסר מפני גילוי החלב (כשיטת ר"ח ור"ת ור"י להלכה, ע"י תוס' ע"ז ל"ה א' ושאר הראשונים שם), ונוהג בכל המקומות האידנא, לבין דין מגולים שבמקומות שאין נחשים מותר. ונאמרו ע"ז כמה תשובות בראשונים. והב"י הביא בשני מקומות את תירוצו של הסמ"ק. ע"ש בס"י קט"ו, שכתב דגילוי כו"ע ידעי שנאסר משום נחש, ויודעים שבמקום שאין נחש התירו. ולא נפיק מינה חורבא שיבואו להתיר ג"כ במקומות שנחשים מצויים. ולכן אנו מתירים באותם מקומות ולא גוזרין אטו מקומות שיש בהם נחשים שיטעו להתיר גם שם. משא"כ גבינות לאו כו"ע ידעי טעם האיסור (שהרי נאמרו בה טעמים רבים בגמ'), ולא ידעו להבחין למה התירו במקומות מסויימים, ונפיק מינה חורבא להתיר בכל העולם. ולכן אין אנו מתירים להם דמשם תתפשט טעות לכל העולם וגם למקומות שמצויים בהם נחשים. ושוב בס"י קט"ז על דברי הטור שהאידנא מותר כיון שאין נחשים מצויים, חזר וכתב "וכבר כתבתי בסימן שקודם לזה טעמו של דבר בשם סמ"ק".

וכמה ברורים דבריו, ואיזה פתח יש לבעל דין לחלוק. שכל דבריו מיוסדים על כך שהעולם מתחלק למקומות מקומות, חלקם יש בהם נחשים וחלקם אין בהם. והשאלה היא אם יבואו לטעות בין המקומות ויתפשט ההיתר ממקום המותר למקום האסור. ואיך שייך לומר שדעת הב"י שבכל העולם האידנא מותר, משום שנשתנה ממה שהיה בימי חז"ל, דהלא זה ממש היפך דברי הסמ"ק. שכל עצמו לא אסר גבינות בזמנינו אלא משום ניקור נחש, ואסורות בכל העולם האידנא משום אותם המקומות שיש בהם האידנא נחשים. ושאר מגולים אסורים היכן שיש נחשים, ומותרים היכן שאין נחשים רק מפני שאין חשש שילמדו להתיר בכל העולם כיון שטעם ההבדל בין המקומות הוא ברור ופשוט לכל אדם. (ועי' בב"ח סי' קט"ו וט"ז שם סק"י, שביארו כך באורך את דברי הסמ"ק, והוא פשוט).

ועוד, דבב"י על מש"כ הטור שהאידנא אין מקפידים בגילוי, כתב, "כן כתבו התוס' והרשב"א בת"ה". ואם כדברי הכנה"ג, לא דק הב"י כלל, שאם הטור ס"ל שהאידנא הקילו בכל המקומות,

ירעיל אותו, יזהר לאכול רק מיני מאכלים שטעמם אינו חזק מאד שאז אי אפשר לתת רעל במאכל מפני שירגישו בזה. אך במאכלים בעלי טעם חזק אפשר לתת בהם רעל ללא שירוגש במאכל. והוסיף וכתב בזה"ל "וכן המים הזכים לא יתכן בהם התחבולה. ואולם ישמור האדם מלשחות המים המגולים כי פעמים רבים ישתה בהם בעל חיים שיש לו ארס, וימית השותה אותם וימצאוהו מיני המקרים הקשים. והנה ראיתי זה ושמעתי פעמים רבות. ואולם מי שידמה כי יעשה סם ממית שאין לו ריח זר ולא טעם זר ולא ישנה צבע הדבר שיושלך בו למיעוט מה שיושלך בו ממנו, והוא עם זה ימית, כאשר הנשלך ממנו במים כלום, או במרק התרנגולים, הנה מי שיסבור זה רחוק מאד ממלאכת הרפואות, ולא התפרסם זה אלא אצל עם הארץ" עכ"ל.

הרי לפנינו כמאה וחמישים שנה אחרי שאמר ר' שמואל הנגיד בספרד שאין נזהרין בגילוי, וכמה עשרות שנים אחרי שאמר ר"ת באשכנז שאין נחשים מצויים ואין דין גילוי, עדות מפי הרמב"ם במצרים שסכנה זו מצוייה וברורה. והוא אף ראה לנכון להזהיר על זה בספר שהיה מיועד לגויי הארץ ההיא.

ואיך יעלה על הדעת שהם נתכוונו שנתמעטו הנחשים מכל העולם, בעוד שהרמב"ם שנים רבות לאחר מכן הזהיר מאד מסכנה זו והעיד שראה רבים שמתו מזה.

(ואין לומר שסיבת החילוק הוא באופן ישוב בני האדם, והיינו שערי אירופה היו בנויות ומשוכללות יותר מערי מצרים. שזו טעות גדולה. שהרי ידוע ומפורסם בדברי ימי עולם שערי מצרים בעת ההיא היו גדולות ובצורות, ומלאות באוכלוסין, ומתוקנות ביותר ביחס לערי אירופה בזמן ההוא שהיו ע"פ רוב במצב ירוד, קטנות ומלוכלכות, ומלאות באשפותות ושקצים ורמשים).

1.

ומלבד שכל המהלך הזה שנחשים התמעטו מכל העולם בימינו ממה שהיה בזמן חז"ל הוא תימה רבתי, הרי גם לפרש כך את דברי הב"י זה דוחק עצום ביותר. שהנה הראשונים הקשו מה

איך הב"י הביא מקור לזה מהתוס' והרשב"א שכתבו להדיא שרק במקומות שאין נחשים מקילין בגילוי. והכנה"ג עצמו כתב שהרשב"א פליג על הטור. (עי' בדברי התוס' ע"ז ל"ה א' ד"ה חדא שפירשו את הדברים. ולשון הרשב"א שם בת"ה הקצר "במקומות האלו שהקילו בגילוי מפני שאין הנחשים מצויים כאן").

החלק השני

ז.

ועוד, דרבנו ירוחם שממנו הוציא הכנה"ג דהאידנא אין איסור גילוי נוהג בכל העולם, כתב בנט"ו אות י"ח גבי בהמה שנחתכו רגליה שאסורה מפני הסכנה שמא נשכה נחש, דהיכא דמצויים נחשים יש לחוש לזה והיכא דאין מצויין אין לחוש לזה. ולא כתב באופן כללי שדין זה בטל האידנא. והב"י ביו"ד סוס"י ס' כתב דרבנו ירוחם הוציא דבר זה מדין גילוי שאינו נוהג בינינו מפני שאין נחשים מצויים. הרי ברור, דגם האידנא לא בטל מכל העולם אלא תלוי במקומות. (ואין שייך לזה מ"ש הש"ך שם בשם ב"ש לבאר הטעם שהביא המחבר דין זה אע"פ שהשמיט דין גילוי, דדין זה שאני משום שיש ריעותא גדולה לפנינו [ויש שם גם אופן של בדיקה ואפשר לברורין לפיכך צריך לחשוש ולבדוק אף במקום שאין מצויים נחשים, משא"כ בגילוי. דזה כתב רק בדעת הטוש"ע ודכוותיהו שהביאו דין זה להלכה אע"פ שהתירו גילוי. אך רי"ו לא כתב על דרך זה אלא רק חילק בין מקומות דאיכא נחשים למקומות דליכא).

גם דקדוק הלשונות הקצרות שמהם הוציא כנה"ג ענין זה הם ידים שאינם מוכיחות כלל. דראיתו היא ממה שנקטו אותם ראשונים לשון "עכשיו" או "האידנא", ולא נקטו לשון "בינינו". אולם הסמ"ג שכתב באופן שאינו משתמע לשני פנים שהדבר תלוי במקומות "ועכשיו באלו המלכויות אין אנו נוהרין מגילוי לפי שאין חמת זוחלי עפר מצוי כלל באלו המלכויות" כתב בלאוין קל"ב גבי גבינות (הביאו הב"י בס"י קט"ו) "ר"ח תפס שיטתו כריב"ל (דגבינות אסורות משום גילוי) ואע"פ שעכשיו אין אנו רגילים בגילוי אין להקל בגבינות" עכ"ל. וכן המאירי כתב בע"ז ד' ל' "במקומות שאין הנחשים מצויים נהגו להקל

בענינים אלו וכו', ומכל מקום במקום שההיזק מצוי ראוי להזהר ביותר ושלא לחזור אחר הקולא" עכ"ל. הרי להדיא שתלה את הדבר במקומות. ואילו להלן בדף ל"ה כתב "והרי עכשיו אין אנו נוהרין מגילוי כלל" עכ"ל. חזינן דנקטו לשון "עכשיו" בלא לשון "בינינו" אע"פ שנתכוונו למקומות.

וכן תשובת ר"ת שבספר המנהיג שהובאה לעיל, "ואין לחוש עכשיו לניקור הנחש שאינן מצויין בארצינו". וכן כמעט כל הראשונים שכתבו באר היטב שהחילוק הוא בין המקומות כתבו גם מילת "עכשיו" עי' בדבריהם. ועל כרחנו, וכן פשוט גם במשפטי הלשון, שמילת "עכשיו" יכולה להתפרש שפיר גבי מקומות, דהיינו עכשיו במקום הזה בגלות שאנו נמצאים בה בזמן הזה. וכן יתפרשו לשון רי"ו וצל"ד עי"ש.

ח.

מכל מה שנתבאר נראה דהפירוש המחורר והנהיר בדברי הראשונים דאין נחשים מצויים בינינו היינו שבמקומות מסויימים של העולם אין מצויים שם נחשים. ולא שנתמעטו בחילוף הזמנים מכל העולם כולו. ולא מסתבר כלל שסבירא למאן דהו הכי. אחר שידוע בבירור גמור דיש חילוק במציאות הנחשים לפי איזורים שונים של העולם. ובלשון הזאת ובסגנון הזה מפורש ההיתר בדברי הרבה מאד ראשונים. וכמו כן תא חזי מאן גברא רבא דמסהיד עלה, הרמב"ם בכבודו ובעצמו, במצרים שנים רבות אחרי שכתבו הראשונים באירופה שאין נחשים מצויים.

ומאידך, הרעיון שהתמעטו נחשים עד מאד מכל העולם בין בישוב ובין מחוץ לישוב כבר בתקופת הגאונים, אינו מסתבר כלל וכלל, ואין לו רגלים, ואינו מפורש בדברי שום ראשון להדיא.

(ויתכן מאד שבעל כנה"ג עצמו לא סבר כן אלא ציין את משמעות לשון הטור, ושאו"י כן דעת המחבר ומפני כך השמיט המחבר כל הדינים. אך כתב ג"כ שזה בניגוד לדעה המפורשת בראשונים ולדעת הב"ח בביאור דברי הטור. ועי' בשולחן גבוה [שהובא לקמן בהערה] שמתבאר מדבריו שדקדק מהא שהכנה"ג האריך לכתוב בספרו כל דיני גילוי ולפלפל בזה בדברי הטור והב"י באריכות

שנחמטו מכל העולם, מה שמנוגר למשמעות הדברים הפשוטה כמעט בכל דברי הראשונים שדברו בזה שמעולם לא אמרו שנחשים התמעטו מאותם מקומות שהיו בהם מתחילה, אלא רק שיש חילוק במציאות הנחשים בין מקומות שונים על פני תבל. ואיך יתכן שהב"י חידש חידוש כ"כ עצום מתוך שתיקה מוחלטת ללא רמז דק מן הדק על החידוש המופלג שיש בדבריו. ולא עוד אלא שכתב והביא בב"י דברים הסותרים לגמרי ענין זה ומורים בברור שהחילוק בין המקומות ולא בין הזמנים.

וע"כ צ"ל שהמחבר בשו"ע רק העתיק מה שכתבו הקדמונים, ולא היה ס"ל לחדש היתר מחודש שלא נמצא בשום פוסק לפניו להתיר גילוי גם בא"י שבה מצויים נחשים ועליה נגזרה הגזירה מעיקרא. וסמך עצמו על מה שביאר יותר באורך בב"י על אתר בהביאו את דברי הסמ"ק, ששפתיו ברור מיללו דודאי במקומות שיש בהם נחשים אסור גילוי גם האידנא, ושהדבר כ"כ ברור עד שאין לחוש שיטעו להתיר גילוי באותם המקומות, כדרך שהיה חשש בגבינות. וכן על מה שהאריך בדינים אלו בחיבורו ב"י על הטור וכל הרוצה יקחהו משם. כמו כן יש עדות ברורה לכאורה, שהיו נוהגים גילוי להלכה ולמעשה מפני הנחשים בצפת אצל הב"י ראה הערה (2).

1234567

לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, שגם הוא ס"ל להלכה שיש לחוש לכך).

ואף את"ל דסבירא למאן דהו הכי, מאד קשה לתלות שיטה זו בב"י. שלא פירש ולא ביאר את החידוש הגדול והנורא הזה ושתק מזה לגמרי. שאף הכנה"ג מודה שדעת הרבה ראשונים ואחרונים אינה כן. והיה לב"י לפרש ענין זה. בפרט שהוא הראשון שכביכול העתיק היתר זה לא"י, היתר שהופיע עד אז רק בראשונים שהיו באירופה, והוא הראשון שהרחיבו מחוצה לה אף לא"י. וזהו חידוש גדול מאד משני פנים, הן מצד זה שגם על אותו מקום גופא שנגזרה הגזירה אפשר להחליט שנשתנה הדבר ומותר, והאחרונים האריכו הרבה שגם אם כאשר אין את טעם הגזירה אפשר להתיר זה רק גבי אלו שמעולם לא היתה עליהם הגזירה מעיקרא, ובנידון דידן היינו מקומות שלא היו מלכתחילה בגזירה. אך לשנות את הדין באותם מקומות שטעם הגזירה נאמר עליהם מעיקרא זהו חידוש מופלג ביותר. (ובנקודה זו כנראה חלוקים עליו כמה גדולי האחרונים ע"י בשו"ת מהרי"ט ח"ב יו"ד סי' ג', ובפר"ח קט"ז סק"ב, ובקרוב נתנאל ביצה סימן ה' אות ט' שכתב שחילוק זה הוא מפתח גדול בכל הש"ס לחלק בין ענין לענין). וכן מהצד הזה שיש כאן פירוש מחודש מאד בעצם הדבר שאמרו הראשונים שאין נחשים מצויים בינינו, דהכוונה

(2) בשו"ת מהרי"ט ח"ב יו"ד סי' ג' בשלהי תשובתו הארוכה בענין גבינות עכ"ל, בד"ה כללן של דברים, כתב על אחד שרצה להקל איזה קולא באיסור גבינות עכ"ל, "והאיש הזה לא די לו שהתיר את האסור אלא שזולל באיסור גבינות עכ"ל נגד העם וקם בקהל ושוע כי אכילת גבינת העכ"ל הוא כשתיית המים המגולים שאין אנו חוששין להם. וכבר ביארנו שדבריו טעות ושגיאה. ואפילו לטעמא דגילוי אין הדמיון שזה שאם אין חוששים למים המגולים לפי שבארצותינו ובזמנינו אין הנחשים להוטים אחר זה ואולי לפי שמצוי להם מים בארצות הלחות הללו כפי שמצוי להם העפר כי לחמו הוא אבל להוטים הם אחר החלב וחמירא סכנתא. כ"ש דדבר שנאסר במנין הוא ואע"פ שבטל הטעם א"א להתירו עכ"ל. וידוע כי המהרי"ט היה בימי חורפו (בערך עד גיל שלושים וחמש) בא"י בצפת ברור שלאחר הבית יוסף, וראה בילדותו את הב"י. (ואכיו, המבי"ט, היה בבית דינו של הב"י והיה גם בר פלוגתא שלו בכמה דברים ידועים). אך מעשה תוקפו וגבורתו ורבנותו ותשובותיו היה בקושטא אשר בארץ טורקיה.

ויש כאן פליאה נשגבה, אמאי אין הוא כותב דההיתר של מגולים הוא מטעם דאין נחשים מצויין בינינו, שזו הסברא שנאמרה ונשתנה בכל הראשונים כולם. ומשפט זה עצמו מובא שם בתשובה מהעתקת דברי הראשונים גבי גבינות כמה וכמה פעמים. ולא מצא אלא סברא חדשה לגמרי שאין הנחשים להוטים אחר המשקים, כיון שמצוי להם בארץ לחה מים בשפע אף מחוץ לבית האדם, ולכן גבי מים אין לחשוש, אך גבינות שהם מחלב אסור שזה לא מצוי להם מחוץ לבתים. והרי גם לא היה למהרי"ט שום צורך לחדש סברות חדשות וחילוקים להסביר מדוע מחמירים באיסור גבינות אע"פ שמקילין באיסור גילוי אם גם גבינות הם מפני גילוי. שהרי זו שאלה שנזקקו לה כל הראשונים ונאמרו לה תשובות רבות

מ.

אף את"ל דהמחבר ס"ל להתיר בכל המקומות בעולם האידנא (שזו תימה רבה כנ"ל), א"כ הרי פליגי עליו הרבה גדולי האחרונים. הלא המה, הב"ח ריש סי' קט"ז שכתב לפרש מה טעם הביא הטור בארוכה את כל דיני גילוי אם אינו נוהג בזמנה"ז, וכתב דודאי יש הרבה מקומות בעולם שיש נחשים ודין גילוי במקומו עומד ולכן הביא הטור כל ההלכות. (ופשוט שזהו ההסבר גם בדברי הרא"ש שפסק להלכה את כל הלכות גילוי בפרק אין מעמידין, ולא הזכיר כלל שאין אנו נוהרים מגילוי. ורק בשני מקומות אחרים {ע"ז פ"ד ס"ז וביצה פ"ק ס"ה} בדרך אגב כשדן אם כשכטל הטעם בטלה התקנה לגבי ענינים אחרים, הביא דברי תוס' שאין אנו נוהרין מגילוי. מבואר אם כן בדבריו, דדין גילוי עומד על איתנו הראשון לכל פרטיו ודקדוקיו, ויש רק איזה מקומות שהקילו בהם כיון ששם אין נחשים מצויים. אך ודאי שלא הייתה קביעה מקיפה על כל העולם שנתמעטו הנחשים דא"כ מה טעם להביא בפרוט רב את כל

ההלכות, ולא עוד אלא שלא כתב אף ברמז על אתר כשהביא את כל ההלכות שנשתנה הדבר). וכן רמז הט"ז בסק"א שכתב לעי' במש"כ בסי' הקודם בסק"י בשם סמ"ק, והוא הסמ"ק הנ"ל. וכן דעת הפרי חדש יו"ד קט"ז שהאריך לחלוק על צד זה (ועי' היטב בפר"ח דנחלק על המחבר בתרתי. ראשית דההיתר שאין נחשים מצויים כלל לא נאמר על א"י שמעולם יש בה נחשים אלא רק על ארצות שמעולם לא היו בהם נחשים והגזירה מלכתחילה לא נגזרה עליהם. וזה כוונתו שם בסק"ב. ובסק"א בא לחלוק על המחבר אף לשיטתו שההיתר היה יכול להאמר גם על א"י אך סו"ס כיון שאנו רואים שמצויים בה עכ"פ מעט נחשים ע"כ נכון וראוי כן לחשוש לזה אף בזמן הזה). וכן כתב הפרי תואר שם (מבעל האו"ח הק' נדפס יחד עם הפרי חדש בספר פירות גינוסר). וכדבריהם פסק החיד"א להלכה בשו"ר ברכה. וכן כתב המור וקציעה בהל' נט"י באו"ח סי' ק"ס. וכן בספר שולחן גבוה האריך לחלוק על דעה זו ותמה על כנה"ג איך עלה על דעתו לפרש כך שיטת השו"ע (3).

כמו שהובא לעיל דברי הסמ"ק שהעתיק הב"י, והסמ"ג בלאוין קל"ב, וכן הרמב"ן שהובא לקמן בחלק שלישי, ועוד הרבה ראשונים. ומה ראה על ככה לצאת כחידוש מופלא שכזה שלא נמצא כדוגמתו בכל דברי הראשונים כולם הן בהיתר המים המגולים והן בחילוק איסור הגבינות אם הם אסורות משום גילוי.

והאמת יורה דרכו, שידע המהרי"ט כי במקומו בקושטא מצויים נחשים (ונתברר גם כיום מהמומחים שמצוי שם אך פחות מא"י) ואי אפשר להתיר מכח ההיתר שאמרו הראשונים. ומאידך הקלו שם בגילוי, ע"כ חידש סברת היתר חדשה. אך חלב וגבינות שלא נכנסו בסברא זו כתב דודאי דין גילוי נוהג בהם מעיקר הדין.

אך בעיקר, ממה שכתב שהיתר זה רק בארצות הלחות למדנו לימוד גדול. שהרי פשיטא שא"י אינה בכלל זה, שהיא אינה ארץ לחה כלל וכלל. וידוע ומפורסם הדבר שטורקיה היא ארץ לחה מאד. ואילו א"י היא ארץ יבשה מאד. ואם באותה העת החזיקו בא"י, בצפת, שאין גילוי נוהג משום שאין נחשים מצויים, וכמו שפירש הכנה"ג בדעת המחבר שגזר אומר שהאידנא אין נחשים מצויים בכל העולם, הרי היה הדבר ידוע למהרי"ט, ואין ספק שמנהג א"י ומנהג צפת וכל גדוליה ובראשם הב"י ואביו היה ידוע לו היטב היטב. ואם כך נפל כל הבנין שכתב לחלק בין מים לחלב בארצות הלחות. ונראה מבין השיטין, שיש כאן עדות מן המעלה הראשונה שבא"י בדורו היה נוהג גילוי, במקומו וזמנו של הב"י. וודאי שלא עלה על דעת אדם בעולם לא בצפת ולא בשום מקום לקבוע שנתמעטו הנחשים מכל העולם. ויתר על כן אף אם החזיקו שם להקל בגילוי מכל טעם אחר, אותו טעם היה נכון גם לקושטא, ושוב לא היה מקום לדברי המהרי"ט. וממה שכתב טעם מחודש שאינו מבוסס על הטעם שכתבו הראשונים שאין נחשים מצויים, ושנכון רק לקושטא ודומותיה, אך באופן מובהק לא לא"י, הדברים ברורים כשמש בצהרים שבא"י היה פשוט לאסור גילוי בזמן ההוא. ודבר זה מצטרף לעדותו של החיד"א בשו"ר יו"ד קט"ז שבא"י נהגו דין גילוי.

(3) העתקתי חלק מדבריו כיון שאין הספר מצוי כ"כ, והוא ביו"ד סי' קט"ז סק"א "ורבנו השמיט כל דיני גילוי האסורים והמותרים שכתבו הטור והרמב"ם ז"ל שהביא רבינו בב"י משום דברי התוס' שכתבו שהאידנא אין נחשים ועקרים מצויים בינינו אין לחוש לגילוי כלל והכל מותר. כמ"ש הטור אחר שכתב כל דיני גילוי. וסתם רבינו כוונתו בסמוך. אך אמנם העולם נוהרים בגילוי המים והיין ושאר משקים (הוא היה בירושלים וכך היה מנהג ירושלים עי' בהרחבה לקמן

פלא. אך מאידך גיסא מנהג א"י בכל הדורות במשך מאות שנים אחר הב"י עד לפני כמה דורות היה להזהר בגילוי וכמבואר להלן בהרחבה בחלק רביעי, וכך כנראה נהג הב"י עצמו וכל אנשי צפת בזמנו כמבואר לעיל, וא"כ גדול המנהג לפרש ולברר שלא זאת היתה כוונת המחבר, או שאף אם הוא כיוון לכך לא קבלו את הוראתו המחודשת בדבר זה בא"י בכל הדורות.

יא.

[אוצר החכמה]

אף אם נימא כדברי כנה"ג בדעת השו"ע, דאין נחשים מצויים היינו דנתמעטו גם מאותם מקומות שהיו בהם נחשים בזמן חז"ל. אכתי פשיטא שכשם שיכולים להתמעט כך יכול הדבר להתהפך ויכולים בזמן מן הזמנים להתרבות הנחשים בחזרה. דמאי שנא, כדרך שמחמת איזה סיבות נתמעטו הנחשים בעבר, כך מחמת סיבות אחרות יכולים הנחשים להתרבות. ולו יצויר שיתברר הדבר באיזה דור שהתברר הנחשים בא"י או בשאר מקומות יותר ממה שהיה בזמן המחבר שוב יחזור הדבר ליושנו. ואם כך רמי חיובא עלן מדור לדור לראות אם

ובספר נחפה בכסף מהר' יונה נבון, מורו ורבו של החיד"א, שהיה אחד הפוסקים הגדולים והמובהקים בא"י וגלילותיה בדורות ההם (עי' ²³⁴⁵⁶⁷ שו"ג), הביא דברי השו"ע וכתב דפשיטא דבמקום שיש נחשים אסור גם האידנא (הועתק לשונו לקמן בחלק רביעי אות ג' בהערה, ומשמע מדבריו שם שלא בא לחלוק על השו"ע, אלא פשוט בעיניו שהמחבר עצמו מעולם לא התכוון לחדש היתר על כל העולם האידנא, אלא רק העתקת דברי הראשונים שבמקומות שאין נחשים יש להקל בזה). וכן בפאת השולחן הלכות א"י סי' ב' סעיף כ"ה פסק כדברי הפר"ח. והוסיף שם בחלק בית ישראל סק"ב דודאי בכל א"י המציאות היא שמצויים נחשים. מלבד מה שהזכיר שם את שיטת הגר"א שהיה נוהג גילוי גם בחו"ל עי"ש באורך.

י.

אמנם מדקדוק לשונות כמה אחרונים נראה שלמדו גם הם בדעת השו"ע כהכנה"ג, אך הם באו לחלוק עליו. כך משמע קצת בפר"ח ויותר מזה בחיד"א, וכך גם לשון הבן איש חי בשנה שניה פרשת פנחס. ואם קבלה היא נקבל, אך הדבר הוא

[המשך הדפוס]

בחלק רביעי) וכו' ועוד דעינינו הרואות שנחשים ועקרים מצויים בינינו וכמ"ש הפר"ח וז"ל המחבר קיצר בדין משקים שנתגלו לפי שאין נחשים מצויים בינינו אבל בארצות המערב יש הרבה מקומות ששכיחי בהו נחשים ועקרים וגם פה ירושלים תוב"ב ואגפיה אע"פ שאין מצויים הרבה מ"מ מצויים קצת וראוי לכל ירא לנפשו להזהר בהם וכו' לפיכך ראיתי לחזור ולהעתיק כל דיני גילוי אף שהם כתובים בטור ובב"י וכו' יעו"ש ובכנה"ג שהאריכו להעתיק כל דיני גילוי וכו'. והאריך בזה עוד בסק"א עי"ש.

והוסיף שם עוד בסק"ב "ואפ"ה אין די השיב לסתום כתוס' נגד תלמוד ערוך והרי"ף והרא"ש והרמב"ם ז"ל שהעתיקו כל דיני גילוי. ואי משום שבמקום רבינו ז"ל לא נמצאו נחשים מה בכך בשאר ארצות שנמצאו נחשים ועקרים בשבילם היה לו לרבינו לאשמועין כל דיני גילוי. דהתוס' לא החליטו הדיבור שאין נחשים מצויים כלל אלא ביניהם קאמרי, אבל במקומות שמצויים אה"נ דיש לאסור הגילוי וצריך טעם כיון דחמירא סכנתא מאיסורא. ויותר קשה ללשון הטור ז"ל שכתב בזה הלשון והאידנא נהגו להקל אפי' בודאן שאין הנחשים מצויים עתה, וכתב הכנה"ג בהגהות הטור ז"ל מלשון זה מוכח דהאידנא נהגו להקל בכל המקומות מפני שאין הנחשים מצויים עתה כמו בזמן התלמוד וכלשון הזה כתבו רי"ו וצל"ד והרב בספר הקצר ומפני זה השמיט הרב מספר הקצר דברים האסורין משום גילוי אבל הסמ"ג כתב וכו', מה שכלל לרבינו (היינו השו"ע) יחד עם הטור ורי"ו וצל"ד אחר המחילה הנאותה אין זה, דבשלמא לשון הטור ורי"ו וצל"ד שכתבו לשון "עתה" יכול לפרש כמו שפירש, אבל לשון רבינו שכתב "בינינו" היינו לשון התוס' הנ"ל דכתבו ואנו שאין נחשים מצויים בינינו אין לחוש מכלל דבמקום שמצויים יש לחוש, והיינו לשון הסמ"ג והרשב"א דכתבו ועכשיו באלו המלכויות אין אנו נוהרין וכו' מכלל דבשאר המלכויות שמצויין נזהרים. א"כ דעת רבינו כסמ"ג והרשב"א ולא כהטור. וכ"כ הגהות מיימוני בר"פ י"ב מרוצח ז"ל כתבו התוס' דעכשיו באלו המלכויות אין אנו נוהרין בגילוי לפי שאין זוחלי עפר בינינו באלו המלכויות כלל ע"כ, הרי דלשון בינינו ר"ל במלכויות אלו מכלל דבמלכויות אחרות מצוי א"כ הדרא קושיא לדוכתא דכיוון שיש מקומות שמצויים לא היה לו להשמיט דינים אלו וצ"ע. עכ"ל שולחן גבוה.

נשתנה הדבר, ואם נחשים מצויים בינינו. ועל כך יעויין לקמן בחלק שני.

ופשוט הדבר ואין צריך לאמרו לרוב פשיטותו, שהראשונים והשו"ע לא ביטלו ועקרו את דין גילוי, דזה לא יתכן ולא יעלה על הדעת. שהרי גילוי היה דבר שבמנין כמפורש בראשונים בהרבה מקומות (עי' לקמן חלק שלישי ענף ראשון אות ח') ודבר שבמנין אי אפשר לבטלו אלא במנין אחר גדול מן הראשון. ומעולם לא הושיבו ב"ד לבטל גילוי, אלא שהם אמרו דהואיל וטעם הגזירה איננו ממילא אין לחוש לכך. אך אם ישוב הדבר לקדמותו ישוב הדין לאיתנו הראשון.

מילואים

יב.

יש רק לשון אחת שמצאתי בכל דברי הראשונים שעסקו בענין זה שיש בה פתח להבין שגזירת גילוי בטלה האידנא בכל העולם, אולם זו טעות בהבנת הדברים שם, והדברים יתבארו על מנת להסיר מכשול. יש תשובה מר"ת שהובאה בראב"ן ע"ז סי' אלף ופ' ובמרדכי ע"ז בסוגיית גבינות נכרים. וז"ל המרדכי ע"ז תתכ"ו (ואותה לשון בראב"ן), "וכ"כ ר"ת בתשובה וז"ל כל עצמי אני מתיר גבינות העובדי כוכבים בחלב שחולבין לעשות גבינה אבל לא בחלב שחלבו לאכילה ולכותח שזה אני אוסר. דאין גזירת גבינתם אלא משום גזירת ניקור וגזירת ניקור כבר בטלה כדשרי רב בשכרא ארמאה ולניקור נחש לא חיישינן וגם קיבת נבילה שריא" עכ"ל. והיה מקום לטעות ולהבין מהמילים "וגזירת ניקור כבר בטלה" שהכוונה שבטלה מכל העולם האידנא משום שאין נחשים מצויים. אך זו שגגה גדולה. דכל מעיין יבחין מיד שיש כאן לשון קצרה מאד, ולדברים אין לכאורה מובן, מה הביא מדברי רב גבי שכרא ארמאה, וכן למה חזר ושנה ולניקור נחש לא חיישינן.

וברור שיש כאן שני נושאים שונים. האחד גזירת ניקור כגזירה על כל הגבינות שהיא בטלה כמו שנלמד מסוגיית שכר נכרי. ומלבד זה יש עוד לחשוש לגילוי החלב גם ללא הגזירה הכללית. וע"ז

הוסיף דלניקור נחש לא חיישינן כלומר במקומו של ר"ת שאין נחשים מצויים שם.

ומצאתי שתשובה זו של ר"ת נתפרשה באר היטב ע"י האו"ז בפסקי ע"ז קפ"ו וז"ל שם "פסק ר"ת וצ"ל דגבינה של גויים מותרת בחלב שחלבוהו לעשות גבינה אבל בחלב שחולבין לאכילה ולכותח אסור. דקיי"ל כריב"ל וכו' ירמיה דקאי כוותיה וכדפי' לעיל דטעמא דגבינה משום ניקור, וליתא לדשמואל ודרב מלכיא ודרב חסדא ודרב נחמן, אלא כריב"ל קיימא לן דטעמא משום חשש גילויא. ואנן לגילויא לא חיישינן דקיי"ל כרמי בר חמא משום ר' יצחק וכרב פפא וכרב אחא דמפרשי טעמא דאיסור שיכרא משום חתנות ולא חיישינן לגילויא. וכן ר"ח פסק כריב"ל. ובארץ נרבונוא אוכלין גבינות הגויים מפני שמעמיד אותן בכמהין שקורין בלשון כנען גוביצי. ולחלב טמא ליכא למיחש דלא קאי. דאי משום דרב מלכיא אינהו פסקי כריב"ל דבשל סופרים הלך אחר המיקל. ואי משום דרב ירמיה דקאי כריב"ל ופי' דביישן נמי איכא למיחש משום גילויא כדפי' לעיל אנן האידנא לא חיישינן לגילויא וכדין עבדי דאכלי להו" עכ"ל.

מפורש אם כן באור זרוע דכוונת דברי ר"ת וגזירת ניקור כבר בטלה, היינו, לאור המחלוקת שהייתה בענין זה בגזירת שכר של נכרים כדאיתא ע"ז ל"א ב', שכמה אמוראים אחרונים לא חשו לבעיית הגילוי בשכר ובמקום שלא היה חשש חתנות היו שותים שכר נכרי ללא חשש. וע"כ שגזירת חשש ניקור כגזירה כללית לחוש לה במאכלים הבאים מבין הנכרים כשכר וחלב וגבינה שמא היו מגולים היא בטלה. וא"כ ה"ה והוא הטעם לאיסור גבינות על הצד שאסור משום ניקור דלא שנא משכר. ואעפ"כ הוסיף ואמר שאפי' אי נימא שגם בדורות המאוחרים של האמוראים חששו לניקור וכדעת ר' ירמיה שהשתדל לקיים דעת ריב"ל שגבינות משום ניקור ולתרוצה מהקושיות שהקשו עליו בגמ', גם לפי זה אין לחשוש למעשה האידנא משום שלא חוששין שניקר נחש, ודבר זה זו כבר הלכה שפסק ר"ת למקומו ולזמנו ששם לא היו נחשים מצויים. אך האמירה הכללית "וגזירת ניקור כבר בטלה" לא מדברת על זה כלל וכלל. אלא על

מאת: 3234567

המחלוקת העקרונית בגמ' אם חיישינן לגזירת ניקור גבי כמה דברים או לא, וסבר ר"ת שמסוגיית שחר של נכרים עולה שביטולה לגזירה זו. (ובנוסח תשובת ר"ת בספר תשובות ופסקים מחכמי אשכנז סי' ד' הגירסא "וכבר בטלה גזירת ניקור כדמשמע בשיכרא דארמאה" וזה מפורש עוד יותר כש"נ).

יג.

בארץ ספרד מצויים מעט יותר נחשים מאשר באשכנז וצרפת. ומצאתי במקום אחד, מאחד הראשונים שהיה בארץ ספרד, שכתב את ההיתר דאין נחשים מצויים באופן אחר משאר הראשונים, אך מסיק באמת לבסוף דצריך להחמיר בגילוי ואי אפשר להקל. והוא בספר תלמיד ר' יונה למס' ע"ז (אינו אותו מחבר תר"י על הרי"ף בברכות, אלא כ"י שנמצא לאחרונה ומחברו ר' מאיר בן יוסף בן אביסרורי, שאינו מוזכר לא המחבר ולא הספר בחיד"א בשום מקום, וצ"ע אם הספר מוסמך, ועי"ש בהקדמת המהדיר) בדף ל' שכתב, "ומה שאין נוהרין בזה הזמן הוא לפי שאין הנחשים השרפים מצויין בזמן הזה כמו שהיו מצויין בזמניהם. ומכל מקום יש לחוש למה שחשו חכמים ושלא לשתות מים מגולים כל עיקר שאע"פ שאלו הנחשים

המצויין בינינו אין ארס שלהם ממית מכל מקום מלקה ולפחות הוא כארס של שאר שרצים כדאמרינן לקמן של נחש ממית של שאר שרצים מלקה". עכ"ל.

ונראה ביאור דבריו, שהרי הוא היה בספרד ושם היו מצויים מעט נחשים. אלא שחילוק אחר היה מא"י, ששם לא היו מצויים נחשים ארסיים. כארץ ישראל שבה מצויים הרבה נחשים ארסיים. כמבואר בשבת קכ"א ב' חמישה נהרגין בשבת ואלו הן זכוב שבארץ מצרים וצרעה שבנינוה ועקרב שבחדייב נחש שבא"י וכלב שוטה בכל מקום. הרי שנחש שבא"י התייחד להיות מסוכן יותר משאר הארצות. וכן נפסק להלכה החילוק בנחש בין א"י לשאר מקומות בטוש"ע או"ח שט"ז סי"ב (4).

ולכן הואיל וכן מצויים שם עכ"פ קצת נחשים לא סבר ככל הראשונים, ושינה ממה שכתבו בסתמא דאין נחשים מצויים בינינו. וכתב דנחשים השרפים אינם מצויים, אך שאר נחשים כן מצויים. אולם מכת אותו שינוי הוא באמת פסק אחרת מכל דברי הראשונים שכתבו להקל בזה, וכתב דהואיל וסוף סוף מצויים נחשים יש להחמיר. (ועי' עוד בדברי תלמיד ר"י לקמן במבוא לחלק שלישי).

(4) ולהבדיל בין קודש לחול, גם בימינו ידוע אצל המומחים, שבאופן יחסי לשאר העולם, בארץ ישראל כמות הנחשים הארסיים מתוך כל הנחשים היא גבוהה מאד. ובאירופה כמות הנחשים הארסיים מתוך כלל הנחשים היא מועטת. ויש נקודה מאד מעניינת בנחש העולמי של ארגון הבריאות העולמי. בדרך כלל מספר מקרי ההרעלה (דהיינו שיש מקרים שהכשת נחש מסתיימת בלא כלום, ויש מקרים שההכשה מתפתחת להרעלה כל שהיא) הוא בכחצי ממספר מקרי הכשות הנחשים, כך זה ברוב רובו של העולם. ואילו באירופה רק כשליש ממספר ההכשות הכללי מתפתח להרעלה, ובאזור ארץ ישראל וסביבותיה שלושה רבעים ממספר ההכשות מגיע לכלל הרעלה.

חלק שני

בירור אם נחשים מצויים בזמננו בא"י באופן כללי, ובאזורי ישוב בפרט.
וכן אם מזמן השורע ועד זמנינו נתמעטו הנחשים בא"י או נתרבו.

מבוא

בירור כמה נחשים מצויים במקום פלוני הוא קשה מאד וכמעט בלתי אפשרי, וגם מומחי הנחשים נבוכים מאד בדבר. משום שהנחשים חיים במסתורין והם חמקנים וערמומים עד מאד, וקשה למצא אותם ב"ש למנותם כולם. וראה לקמן באות א'. ונודע לי שכמעט שלא נעשה בשום מקום בעולם סוג כזה של מחקר לערוך מנין ומדידה במקום פלוני כמה נחשים ישנם שם, מלבד אולי מקומות מעטים וקטנים מאד מאד מפני הקושי הגדול ואפי' בגדר אומדנא בלבד קשה הדבר. ואין בידי המומחים אלא ידיעות כלליות, כגון איזה סוגי נחשים נמצאים בארצות מסויימות. וכן חלוקה כללית מאד של העולם באיזה איזורים יש יותר נחשים ובאיזה פחות. כמו כן בשאלה אם מתמעטים הנחשים או מתרבים בעולם באופן כללי, אין בידי המומחים איזו בחינה או אופן כל שהו לברוק דבר זה. בשלמא אם היינו באים לעסוק במקומות ישוב יש למומחים ידיעות מעט יותר ברורות, שיש נחשים שקשה להם להתקיים באיזורי ישוב, וככל שמתפתח ומתעצם הישוב הם פוחתים, ויש נחשים שאדרכה הולכים ומתרבים בישוב מפני כמה וכמה סיבות ראה להלן אות ב'. אך הואיל וההיתר של הראשונים נוגע גם לפירות מנוקרים מחוץ לישוב ולא איירי במקומות ישוב דוקא, וכמו שהוכח לעיל בראיות ברורות בחלק ראשון אות ב' וג'. לכן גם דבר זה כמעט שאין למומחים מה לומר עליו. וגם בין הדברים שידועים למומחים יש כמה חילוקי דעות ביניהם. כך שסוף דבר אין אנו אלא כסומא בארובה. ולכן בדברים הבאים נעשה נסיון לדון בדבר זה ולהסיק כמה מסקנות בדרך של הבנת דבר מתוך דבר, מתוך מעט ידיעות מבוססות שיש בידינו, יחד עם הבאת

כמה וכמה סברות שנאמרו בדבר מפי גדולי המומחים.

ומפני דברים אלו עצמם קשה מאד לחשוב שרבותינו הראשונים ירדו לדון ועסקו בחקר הענין, כגון השאלות אם הנחשים מתרבים או מתמעטים בעולם או כמה נחשים יש במקום פלוני והאם בזמן חז"ל היה הדבר שונה באותו מקום פלוני מפני איזה שהם סיבות. מה שלא נודע כלל וכלל לחכמי הטבע בכל הדורות, וכמעט שאין בידם כלים גם בימינו לבחון את הדבר. דרך משל, השאלה שנוגעת מאד להלכה ולמעשה בדין פירות מנוקרים, אם בא"י בפרדסים במרכז הארץ שגדלים בהם פירות, או בערבה שגדלים שם ירקות, או בכרמים בכל הארץ, שודאי פשוט הדבר בפי כל המומחים ובפי יושבי אותם מקומות שיש שם נחשים רבים מאד. האם יש שם בימינו יותר או פחות נחשים מזמן חז"ל, ואיך היתה המציאות בזה בא"י בזמנו של הב"י, זה דבר שאין שום חכם מחכמי הטבע שחושב שיש בידו תשובה, ואף לא התחלת בחינת דבר זה. ותימה לומר שרבותינו הראשונים ידעו ועסקו בחקר דבר זה. ולכאורה נוח הרבה יותר לפרש שהראשונים אמרו רק את היסוד הברור והידוע והמפורסם שבאירופה באופן כללי יש מעט מאד נחשים, לעומת א"י ושכמותה. אך כל פירוש אחר יחייב להכנס בדוחק גדול שהיו בידי הראשונים ידיעות בחכמת טבעי הנחשים שלא נודעו לשאר חכמי הטבע מאומות העולם, מה שאינו מסתבר כלל. ולומר שהראשונים הסיקו כך מתוך מה שלא ראו מי שניזוק ממגולים וממנוקרים בימיהם זה אינו כמו שיבואר בהרחבה לקמן בחלק שלישי.

ואם נדחק ונאמר שהראשונים קבעו שנחשים נתמעטו גם במקומות שהיו בהם מעיקרא ע"פ חכמה עמוקה שהייתה בלבם בסוד ה' ליראיו. א"כ הדבר

מסתתר מאד מפניהם. וחז"ל ידעו טבעי הנחשים וגילו לנו שבאותם מקומות שמצויים שם נחשים, אע"פ שאין אנו רואים אותם הרבה, הנחשים נמצאים, וכשלא יהיה אדם שם יצא הנחש מחורו וישתה מהמשקין.

ומלכד זאת שהנחש ירא מאד מהאדם, גם כשאין שם אדם דרכו על פי רוב לנוח ביום ולפעול בלילה, וגם בשעת פעילותו הוא זוחל בעיקר בחורים וסדקים ולא בגלוי ואלו ג"כ סיבות שגם כאשר מצויים נחשים בדרך כלל הם בלתי מורגשים.

וכזה טועים העולם, שמדמים בדעתם שהנחש טבעו כשאר בעלי חיים שרגילים לראותם הרבה כגון חתולים וכמה סוגי שרצים ושממיות ולטאות, ואומרים, שהנחש אינו מצוי שהרי אין רואים אותו, כדרך שרואים אותם. אך דבר זה אינו נכון, משום שטבע הנחש ותהלוכותיו אינו כאותם בעלי חיים, וכן הם אינם רואים כ"כ מהאדם ואינם ערמומים כנחש להסתתר מעין אדם.

וכיוצא בנחשים, דבר ידוע בקרב המומחים לענינים אלו, על כמה מיני שרצים שהם מצויים מאד בסביבת מגורי האדם, ואעפ"כ מי שאינו מומחה, ואינו מחפש אחריהם, לעולם אינו רואה אותם. ומינים אחרים המצויים מאד נראים רק לעיתים רחוקות, משום טבעם וערמתם להסתתר מבני אדם.

ולדבריהם יכול נחש לחיות במשך שנים רבות בחצר בית או בגינה הסמוכה לבית, באיזו מחילה או מסתור, ולא יבחינו בו במשך כל אותם שנים ולו אף פעם אחת. ואותו נחש עצמו יכול להכנס ולצאת מהבית פעמים רבות במשך זמן זה.

קצרן של דברים, גם במקום שמצויים נחשים, למראית עין הנחשים אינם מצויים, אך מראה עינים של אדם שאינו בקי אין בו ממש, וטעות גמורה לחשוב שהדבר ניכר ע"פ המוחש. והאמת היא שבאותם המקומות הנחשים מצויים אך אינם נראים כ"כ. ופשוט שגם הקביעה של הראשונים במקומות מושבותם שאין הנחשים מצויים לא התבססה על מראה עינים, אלא על ידיעה בטבע אותם הארצות שהנחשים שם מועטים מאד.

יקשה עלינו שבעתיים, דמה נעשה עתה בימינו, איך נבחן דבר זה. הרי אותה חכמה שגבה מאיתנו ומאידך אין אנו בני תורין ליבטל הימנה, שהרי פשיטא שהראשונים לא קבעו בחכמתם שמכאן ואילך לעולם ועד לא יהיו נחשים בעולם, ולעולם לא ישוב הדבר ליושנו. ואדרבה אם כמות הנחשים יכולה לשנות מזמן לזמן מפני סיבות שונות ומשונות א"כ אולי דוקא בזמנינו הם התרבו וחזר הדבר לאיתנו הראשון שהיה בזמן חז"ל בא"י, לעומת זמן הראשונים. ואנן יתמי דיתמי איך נדע דבר זה. לכן ודאי שחובה עלינו לנסות ולרדת לשורש הדבר עד כמה שיש בידינו.

א.

בבואנו לבירור המציאות אם נחשים מצויים בזמן הזה בא"י, יש להקדים ולהבהיר נקודה יסודית ביותר. והיא, שמבואר בכל הסוגיא שהנחש ירא מבני אדם. וכאשר יש אדם בחדר, החדר שמור מנחשים. והשמירה היא לא רק כשאדם מסתכל ושומר, אלא האדם בעצם היותו מבריא את הנחשים ואין לחשוש בזה לגילוי אע"פ שאינו משגיח על המשקה כלל, כמבואר בכל הסוגיא. וכ"כ הפרישה יו"ד קט"ז. וכל מקום שאדם נמצא בו זו שמירה מוחלטת, ובטחון גמור שלא יצא שם הנחש מחורו ולא יגלה עצמו. ולשיטת הירושלמי בתרומות, אפי' אדם יוצא ונכנס, כבר ירא הנחש לבוא לשם, והמקום שמור לגמרי מנחשים (ואפילו אדם ישן נחלקו בגמ' ע"ז ל' א' ויש אומרים דאימת ישן עליהם).

ולהבדיל בין קודש לחול, גם כל העוסקים בנחשים אומרים, שהנחש ירא מאד מהאדם ומשתדל לא להתקל בו, ומסתתר מאד מפניו. ויש לו ערמוניות גדולה להסתתר מפני בני אדם. ואומרים המומחים שהנחש מרגיש בתנועות הקלות ביותר שבקרקע, וכשמתקרב אדם מרחוק הוא כבר נמלט.

ואם כן, גם אם נחשים מצויים בימינו, אין בני אדם רואים אותם על פי רוב. משום שלפי טבעם של דברים גם כאשר ודאי שיש נחש, ברובא דרובא של המקרים לא ירגישו בו בני אדם מפני שהוא

ב.

הנה גבי א"י בזמן הזה. ראשית, דבר ידוע ומפורסם בפי כל מומחי הזוחלים שהיא מקום שמצויים בו נחשים רבים לפי טבעה. וכך ענינה ותכונתה.

וכן, יש בה גם ריבוי של מיני סוגי זוחלים ונחשים באופן מופלג עד מאד. הרבה יותר מהארצות שמסביבה. ומנו בזה כמה סיבות, הקשורות לאקלים ולמיקום המיוחד ועוד. ולא רק כלפי הארצות שסביב אלא אף בהשוואה לרובו של העולם חוץ מקצו תכל הרחוקים ארצות הסמוכות לקו המשווה ששם יש נחשים טובא, היא יוצאת דופן בריבוי המינים והסוגים. (למרות שריבוי הסוגים אינו מלמד בהכרח על ריבוי כמותי. אך כלל נקוט אצל חכמי הטבע על פי רוב שכלל שהמקום מסוגל ומתאים יותר לנחשים כך יש בו יותר סוגים שמתקיימים בו, ומאותם סיבות גם יותר כמות של נחשים).

מלבד זה, אמרו כמה מגדולי המומחים דבר מחודש ביותר (בעיני אנשים שאינם מכירים את טבעי הנחשים). שדווקא בזמן הזה מצויים יותר נחשים ממה שהיה לפני מאה וחמישים שנה ויותר, כשהארץ הייתה שוממה ועזובה. שבדורות עברו כתבו אנשי הטבע בספריהם על כמה סוגי נחשים מסויימים הנמצאים בא"י שהם נדירים וקשה למוצאם, והיום נחשים אלו מצויים מאד. והטעם לכך משום שדווקא התיישבות בני אדם מביאה בעקבותיה אשפה מרובה והמון סוגי שקצים ורמשים ועכברים וכיו"ב שמתרבים דוקא בסביבת האדם ולא במקומות השממה, וכל אלו הם מזונם של הנחשים. ובנוסף, ההתפתחות הגדולה של גידולי החקלאות וכל הכרוך בה מביאים בעקבותיהם ריבוי עצום של מיני בעלי חיים קטנים כדוגמת עכברים וחולדות שאינם מצויים כ"כ במקומות שממה, והם הם מזונם של הנחשים. וכאשר יש להם מזון בשפע מתרבים הנחשים עד מאד, משא"כ במקומות שוממים שאין להם מזון רב. ודבר זה הוא כלל ששמעתי מפי כמה מגדולי המומחים בענין הנחשים שכלל שיש יותר אנשים יש יותר נחשים.

ודוגמאות רבות לזה יש בפי המומחים. אחת הדוגמאות המובהקות והבולטות בא"י בשנים האחרונות, הוא הפתח השחור הארסי, שאזור הגידול שלו הוא בדרום א"י בנגב ובערבה. ומעולם היה נחש זה נדיר בארץ ישראל. והנה בעשרות השנים האחרונות יחד עם התפתחות הישובים במקומות אלו ויחד עם ההתפתחות הרחבה של גידולי החקלאות באזור הערבה נהיה נחש זה מצוי מאד מאד עשרת מונים ממה שהיה לפני כשלושים שנה, ומצוי לרוב כיום באותם ישובים וסביבותיהם. וכן הדבר בנחש הצפע בכל הארץ והדברים ארוכים ומפורסמים אצל המומחים.

ויתר על כן אמרו, שכאשר הולכים ללכוד ולחפש נחשים כגון אלו מחפשים אותם דוקא בסביבות העיר ולא במקומות השממה הרחק מהישוב, ששם הם נדירים וקשה למצוא אותם. כמובן שמאידך גיסא יש מיני נחשים שמתמעטים ככל שיש יותר אנשים וישוב בני אדם, אך אותם סוגי נחשים המסתגלים לסביבת האדם מתרבים בריבוי עצום. ובאופן כללי מספר הנחשים הכולל הוא בעליה גדולה.

וביאור הענין לדבריהם הוא, שבעלי חיים שנפגעים מהתיישבות האדם ומתמעטים בעקבותיה הם בעיקר בעלי חיים שזקוקים לשטחי מחיה נרחבים, או לתנאי מחיה מיוחדים. וכאשר מתיישבים בני אדם יש הפרעה לאותם תנאי מחיה שזקוקים להם אותם בעלי חיים. אך רוב הנחשים אין להם צורך בשטחים רחבים או בתנאים מיוחדים, ודי להם במסתור קטן ובמזון, ששני דברים אלו יש להם בשפע בסביבת מגורי אדם. והתיישבות בני אדם לא רק שאינה מפריעה להם, אלא אדרבה גורמת להם להתרבות בשל השפע העצום של המזון המצוי להם שם. וסוג כזה של בעלי חיים כדוגמת הנחש ודומיו לא מפריעה להם כלל התיישבות והתרבות בני האדם אלא להיפך. ולומר שהנחשים מתמעטים עם ההתפתחות וההתגברות של ישוב האדם, זה כמו לקבוע שהעכברים או החתולים מתמעטים ככל שיש יותר בני אדם, שזו טעות יסודית.

ומה שמקובל אצל ההמון שבמקומות שממה יש יותר נחשים, זו טעות גמורה. אלא ששם זו

ויש לחזור ולומר, דפשוטם של דברים שלא אמר אדם מעולם שנתמעטו הנחשים מא"י או משאר מקומות שהיו שם נחשים בזמן חז"ל. ורק במקומות כדוגמת אירופה וכיוצא בה שלפי טבעו של עולם מעולם לא היו שם נחשים, עליהם אמרו הראשונים דכיון שאין נחשים מצויים ליתא לגזירת גילוי. וכמו שנתבאר בארוכה לעיל. אך אפי' את"ל לאו הכי, אכתי יש מקום לגמגם בהיתר מהטעם הנזכר.

ד.

אחר מגדולי ומזקני המומחים לנחשים בארץ (ולדעת רבים הוא הגדול שבכולם), המתגורר בירושלים, העיד שמנסיון אישי של עשרות שנים הוא יודע, שכמעט אין גינה בירושלים שאין בה נחשים. כאשר מדובר לא רק על נחשים גדולים (שגם מהם יש הרבה מאד לדבריו), אלא על כל סוגי הנחשים, שבכלל זה גם נחשים קטנים, ונחשים תת-קרקעיים, אשר חלקם אינם נראים להרבה אנשים כנחשים אלא כתולעים גדולות, אך מבחינת מהותם והגדרתם הם נחשים גמורים. ובסוגיא איירי גם בנחשים זעירים מאד כשפיפון המוזכר בירושלמי שהוא כחוט השערה. ואע"פ שחלקם אינם ארסיים, לכאורה זה כלול בהגדרה של "נחשים מצויים בינינו". ועי' לקמן אות ז' אי בגילוי חיישינן רק לנחשים ארסיים או גם לשאינם ארסיים.

מומחה אחר שעוסק בלכידת נחשים שנים רבות ברחבי הארץ, והוא אחד הלוכדים בעלי הנסיון הרב ביותר, אשר לוכד בכל שנה ושנה מאות נחשים, ומכיר היטב את דרכיהם והליכותיהם ומסתוריהם. אמר, שלהערכתו בכל עיר גדולה בארץ ישראל בימינו מסתובבים עשרות אלפי נחשים. כאשר רק אפס קצה, זעיר פה וזעיר שם, רואים אותם בני אדם. מהטעם שנתבאר לעיל באות א'.

ה.

והנה על מנת לנסות ולאמור כמה נחשים מצויים בא"י בזמננו באזורי ישוב, נאספו נתונים [ראה הערה (5)] אשר מהם ניתן להסיק שלכל

מכה משולחת יותר משא"כ בעיר שהם מסתתרים מפני אימת רגל אדם שמצויה שם, וחיים במסתורים ומחילות. אך בישימון הם מתפרצים להלך בגלוי שאין להם יראה דאין בני אדם מצויים שם.

ג.

מעתה, אפי' אי נימא כדברי הכנה"ג שאף במקומות שהיו נחשים מצויים לפנים בישראל השתנה הדבר ושוב אין מצויים נחשים. כשם שנחשים יכולים להתמעט, באותה מידה הם יכולים להתרבות. שאם המצב נתון לשינויים בכל ארץ וארץ ובכל זמן וזמן, הדבר יכול להתהפך בחזרה ולחזור ולהיות כמו שהיה בא"י בזמן הבית ובזמן חז"ל.

וודאי ששום מנהג, אפי' אם נתייסד ע"פ עמודי העולם, אינו מעלה ואינו מוריד מאומה בדבר מסוג כזה. שהרי בא"י בזמן חז"ל היה נוהג גילוי בחומרה רבה עד מאד, שעליה נגזרה הגזירה. כמפורש במשנה ובגמרא בכל דוכתי. ואעפ"כ קמו בדור אחד וקבעו ששוב אין הנחשים מצויים ואין לחוש לזה, אע"פ שזה נגד מנהג המקום המפורש להדיא בחז"ל. א"כ פשיטא, ואין צריך לומר לרוב פשיטותו, דאם יתברר שהשתנה המצב ושוב מצויים הרבה נחשים אין המנהג כלום.

ולפי זה לדברי המומחים הגדולים שנזכרו בדבריהם לעיל, יתכן שדוקא בזמנו של המחבר שהארץ היתה שוממה, וכן לא היו כמעט גידולי חקלאות, היו הרבה הרבה פחות נחשים מזמן הבית ומזמן חז"ל שהארץ הייתה מיושבת. והיום שוב חזר הדבר ליושנו ויש הרבה נחשים בגלל הגידול והריבוי העצום בישוב א"י, והגידול העצום בחקלאות וכל שאר הדברים שבגללם מתרבים הנחשים.

ופשיטא דאין איתנו יודע עד מה, כמה נחשים היו מצויים בזמן חז"ל. אך אם נתברר שיש יותר נחשים מזמן השו"ע, ויתכן שאף הרבה הרבה יותר. א"כ על שיעור נחשים מצויים כגון זה אין לנו מקור להקל.

(5) הנתונים נאספו משלושה מקורות עיקריים. האחד — מוקדים עירוניים. משום שהרבה אנשים כשיש נחש בסביבת

הפחות על דרך הצמצום, בהערכה הזהירה ביותר, כ־15,000 (חמש עשרה אלף) מקרים בשנה בהם יש בערים הגדולות ובישובים הגדולים בארץ נתקל אדם בנחש בסביבת מגורים. מספר זה הוסכם

ביתם או בתוכו מתקשרים למוקד העירוני להזעיק עזרה. ובדרך כלל יש בידי העירייות רישומים על פניות אלו. לאחר דרישה וחקירה התברר שמספר האנשים שפונים לעירייות השונות בארץ מסתכם בכמה אלפים מידי שנה בשנה. להלן כמה מהנתונים שנמסרו מהעירייות השונות (בחלק מהערים אלו נתוני המוקד, בחלקם נתוני השרות הוטרינרי, ובחלקם שרות התברואה. בכל עיר מאותו הגורם המטפל בזה שם). עיריית ירושלים בין־120 ל־130 קריאות בשנה (כאשר עיריית ירושלים באופן מיוחד עוסקת רק בפניות מתוך מבנים סגורים המיושבים בבני אדם, אך לא מחצרות בתים וגינות או מבנים שאין בהם מגורים). עיריית בני ברק לפני שנתיים כ־160 קריאות, ובשנה האחרונה כ־60 קריאות. (אדם שהיה האחראי בעיריית ב"ב במשך שלושים שנה על לכידות הנחשים אמר כי כל השנים היה מספר קבוע של כ־180 עד 220 פניות לעירייה בשנה). תל אביב כ־200 קריאות בשנה. רעננה כ־250 קריאות בשנה. כפר סבא כ־120 קריאות בשנה. נתניה בשנתיים האחרונות כ־80 קריאות בשנה. הרצליה בשנה האחרונה כ־200 קריאות. חולון כ־90 קריאות בשנה האחרונה. רחובות כ־60 קריאות בשנה האחרונה. פתח תקוה לפני שנתיים כ־50 קריאות, בשנה שעברה כ־40 קריאות. ראשון לציון 180 קריאות בשנה האחרונה, ובשנה שלפניה 220 קריאות. באר שבע כ־60 קריאות בשנה. ועוד רבים אחרים. (בכל אלו מדובר על פניות שונות ולא כמה פניות על אותו נחש).

יש עירייות המטפלות רק בקריאות ממבנים ושטחים ציבוריים כגון בתי ספר וגני ילדים, כך זה לדוגמה בעיריית מודיעין שמסרו על לפחות 25 קריאות בשנה ממקומות מסוג זה. וכן עיריית קריית אתא שמסרו על לפחות 30 קריאות בשנה ממקומות מסוג זה. כל אלו הם דוגמאות בודדות מתוך עשרות הערים הגדולות והישובים גדולים בא"י. כמובן שיש עוד מאות רבות של ישובים קטנים שאינם במסגרת האומדן הזה.

המקור השני — לוכדי נחשים. אנשים שעיסוקם ופרנסתם מלכידת נחשים והרחקתם מסביבת אדם. הזמנת לוכד נחשים פרטי עולה כסף רב (מאות שקלים), לכן בודאי שאדם אינו מזמין לוכד אלא כשנשקפת לו סכנה בסביבת ביתו או בתוכו, ולא סתם כשרואה נחש ברחוב וכיו"ב. והנה משיחות עם לוכדי נחשים רבים עולה, כי מספר הקריאות שמקבלים לוכדים פרטיים בארץ בשנה מגיע לאלפים רבים. להלן כמה מהמספרים שמסרו לוכדי נחשים. לוכד שעובד בת"א וגלילותיה, שיש לו כ־300 קריאות בשנה. לוכד שעובד באזור פ"ת וראש העין שיש לו למעלה מ־200 קריאות בשנה. לוכד שעובד באזור השרון שיש לו כ־400 קריאות בשנה. לוכד נוסף מאזור השרון שיש לו כ־150 קריאות. לוכד העובד באזור נתניה וחדרה שיש לו כ־200 קריאות בשנה. לוכד נוסף שעובד בחדרה זכרון יעקב והסביבה, שיש לו למעלה מ־100 קריאות בשנה (ובזכרון יעקב עצמה הוא תופס בכל שנה כ־20 נחשים ארסיים). לוכד שעובד בחיפה שיש לו כ־150 קריאות בשנה. לוכד שעובד בב"ב שיש לו כ־80 קריאות בשנה. ועוד לוכד מב"ב שיש לו כמה עשרות קריאות כל שנה. לוכד שעובד בכל מרכז הארץ, ירושלים מודיעין ת"א ועוד, שיש לו למעלה מ־200 קריאות בשנה. לוכד שעובד בקרית ספר שיש לו כל שנה למעלה מ־100 קריאות, ועוד אחד שם שיש לו כ־30 קריאות בשנה. לוכד בביתר שיש לו כ־50 קריאות בשנה. לוכד מירושלים שיש לו כ־100 קריאות בשנה. ועוד שני לוכדים מירושלים שיש לכל אחד מהם כ־50 קריאות בשנה.

לוכד שעובד במיוחד במפעלי מזון ומאפיות בכל הארץ שיש לו כמה וכמה מקרים בכל שנה (וסיפר שני מעשים מהזמן האחרון. האחד, במפעל מזון מהגדולים בארץ שהוא תחת השגחת כשרות מהודרת מאד, שבאחד מאולמות המפעל מצאו ארבעה נחשי צפע ששכנו שם באותו זמן. ומי יודע כמה זמן היו שם בטרם שהבחינו בהם. והשני, על אחת המאפיות הגדולות במרכז אחת הערים הגדולות שהיא ג"כ בהשגחה מהודרת מאד מצאו בה נחש צפע). ועוד עשרות רבות של לוכדים מכל רחבי הארץ שעובדים ומתפרנסים מזה, ואי אפשר לפרט את שמות הלוכדים וכל המספרים ופרטי הדברים מכמה טעמים.

בחלק מהמקרים הפניות לעירייות וללוכדים הם מקבילות, משום שיש עירייות שלא מטפלות בזה ושולחות את הפונים להתקשר ללוכד פרטי. אולם מובן מאילוי שהרבה אנשים שפונים לעירייה אינם חוזרים ופונים ללוכד נחשים פרטי שעולה דמים מרובים. ומאידך הרבה עירייות מטפלות בזה ע"י ממונים מיוחדים מטעמן. ויש גם הרבה אנשים שמתקשרים ישירות ללוכד פרטי ולא לעירייה, וכן חלק מהלכידות מתבצעות ע"י חברות הדברה שמעסיקות לוכד פרטי.

מקור המידע השלישי הוא, רשות שמורות הטבע. משום שע"פ חוקיהם צריך לקבל רשיון מיוחד ע"מ להיות לוכד נחשים. ומתנאי הרשיון מחוייב הלוכד למסור דיווח מלא על הנחשים שלכד לרשות שמורות הטבע. וע"פ חוקיהם מותר

שמירת

מאמר בענין גילוי בזמן הזה בא"י

נפש

רנא

בסביבת מגורי אדם בערים הגדולות והישובים הגדולים, עשרות רבות של אלפים עד מאות אלפי נחשים. וכמה מומחים גדולים לעניני נחשים הסכימו עם אומדן זה.

1.

עתה יש לעי' אם יש להחשיב רק נחשים הנתפסים בתוך בתים או גם בחצירות וגינות שליד הבתים. שמתוך המספרים הנ"ל, הנחשים הנראים ונתפסים בתוך בתים ממש הם עד 25%. אולם לכאורה גם נחשים שאינם נתפסים בתוך בתים חשיבי נחשים מצויים בינינו. ובודאי שכל נחש שנמצא ליד הבית יכול להכנס לתוך הבית, דרך פתחים וחלונות חורים וסדקים. ובירושלמי תרומות פ"ח ה"ג מעשה בר' חייא רבא ור"ש ברבי הוון

ע"י מומחים גדולים מתחום הנחשים. (כל זאת מבלי להחשיב את מאות הישובים הקטנים).

וכאן יש לחזור ליסוד שהתבאר לעיל באות א' באריכות מדברי חז"ל, ולהבדיל, מדברי חכמי הטבע. שהמפגש בין אדם לנחש הוא דבר נדיר ויוצא דופן שלא הספיק הנחש להסתתר מהאדם. ואם כן, הרי שכל אותם מקרים שאדם פוגש נחש הם מקרים שיוצאים מן הכלל, שקרה מקרה ולא הצליח הנחש להסתתר. ומהמעט היוצא מן הכלל, אפשר ללמוד על הכלל כולו שהוא עשרת מונים מהמספר הנ"ל. וקשה לדעת עד כמה דבר זה יוצא דופן ומתוך כמה נחשים שישנם שם במסתורים בסביבת בני אדם יארע שיתקל אדם באחד מהם, אם אחד לעשר או אף אולי אחד לכמה עשרות. ויש בזה חילוקי דעות. ולפי זה מסתבר שיש

הד"ר 1234567

1234567

ללכוד נחשים ללכוד נחש רק על פי קריאת מצוקה, כאשר יש נחש בסביבת מגורי אדם. אך נאסר עליו ללכוד נחש במקומות שאינם מיושבים וכשאין סכנה. והנה המספרים המופיעים בדוחות הללו הם חלקיים ביותר וחסרים מאד, כפי שנתברר משיחות עם הממונים על כך ועם לוחדי נחשים רבים, חלקם שעובדים ברשיון וחלקם שעובדים ללא רשיון, מכמה וכמה טעמים. בעיקר מפני שבמשך שנים רבות היה הנושא פרוץ לגמרי ורק לאחרונה החלו לדרוש מהלוכדים למסור דיווחים וכל הענין הזה הוא רק בתחילתו. וכן יש הרבה לוכדים שעובדים ללא רשיון ואינם מדווחים. ואחרים שאינם מדווחים על כל הלכידות מטעמי מס וכיו"ב. ויש להניח כי לכל היותר רק כרבע מהלכידות מדווחות. בדיווחים שיש בידי רשות שמורות הטבע יש כ-900 נחשים הנלכדים מידי שנה בשנה. מתוכם בין 35% ל-45% ארסיים (דבר המשתנה משנה לשנה). הכל מתוך יישובי בני אדם, וחלקם ממש מתוך בתים. ורובא דרובא מהערים הגדולות והמיושבות בארץ.

הד"ר 1234567

הד"ר 1234567

הד"ר 1234567

דבר ברור ופשוט שבמקרים רבים מאד נראה נחש ונקרא לשם לוכד אך בטרם יבא לשם הלוכד מספיק הנחש להמלט. לדברי העוסקים בזה, רק בין רבע לתצי מהמקרים נתפס בסופו של דבר הנחש. ואם כן מספר הלכידות מלמד על מספר גדול הרבה יותר של נחשים שנראו ע"י אנשים, והוזמן לוכד אך לא נמצא הנחש.

בנוסף לזה, דבר פשוט וכן התברר משיחות רבות עם מומחים, וכך סיפרו לי אנשים רבים מאד, שיש הרבה מקרים שאדם רואה נחש ולא מזעיק לא את העירייה ולא לוכד פרטי. אלא, מנסה להרגו או לגרשו בכוחות עצמו. ואם הוא מחוץ לבית נותן לו לעזוב את המקום ולא פועל בענין מאומה.

חשוב מאד לציין שכל הנתונים הללו (בין ממוקדי העיריות ובין מלוכדי הנחשים. וכן כמעט כל הנתונים של רשות שמורות הטבע) הם בעיקרם מקרב הערים הגדולות וחלק מהישובים הגדולים. אך ממאות הישובים הקטנים והכפרים שבא"י אין כמעט שום נתונים מדווחים. וידוע מפי תושבי אותם המקומות ומפי מומחים, שיש שם הרבה מאד נחשים. ויש מקומות שממש רואים בחוש מאות רבות של נחשים. ועל זה אין בידינו שום אומדן. וכפי הנראה וכן דעת המומחים ששם המספרים גדולים בהרבה (אך אין הדבר ברור לחלוטין). משום שמחד גיסא ככל שיש יותר אנשים יש יותר נחשים. אך מאידך גיסא יותר קשה לנחש לחיות בעיר מאשר בכפר. ולכן בכפר שיש בני אדם ומצוי לנחש מזון וכן מצוי לו הרבה מאד מקומות מסתור ומחיה, מצוי הנחש יותר מאשר בעיר שפעמים קשה לו להתקיים בגלל הצפיפות הרבה של בני אדם. וכן בכפרים מגדלים הרבה פעמים בעלי חיים שגם בעקבות הפסולת שלהם ועוד כמה סיבות מתרבים מאד הנחשים, וכן משום גידולי החקלאות שישנם במקומות אלו. כך שקשה לשער אם יש יותר נחשים בעיר או בכפר. כמו כן ברור ללא ספק שבכפרים מצוי הרבה יותר לראות את הנחשים. ויתכן שזה משום ששם הם מצויים יותר, אך יתכן גם ששם הנחשים פחות מסתתרים משום ששם פחות רגל אדם מצויה. וכל הסברות הללו נשמעו מפי מומחים גדולים לנחשים. אך ברור שאין בדבר ידיעות מוחלטות אלא רק סברות יחד עם נסיון של המומחים).

ועוד אמרו חז"ל טוב שבנחשים רצוף את מוחו, משמע דכל נחש סופו להביא לידי סכנה.

ואוצר החכמה¹⁴ גם לכאורה יש ללמוד כן מהירושלמי דאיתא שם בתרומות פ"ח ה"ג "תני ר' הושעיה הגילויין נוהגין בין בארץ בין בח"ל בין בימות החמה בין בימות הגשמים". ולפי פשוטו ירושלמי זה סותר את דברי הראשונים שהתירו גילוי במקום שאין נחשים מצויים, שהרי זה גופא בא הירושלמי ללמדנו שכשם שבימות הגשמים יש הרבה פחות נחשים לעומת ימות החמה (והדברים ידועים ומפורסמים בקרב המומחים ובפי כל, שהנחשים אינם פעילים כלל בחורף, ואולי רק מעט שבמעט) ואעפ"כ הגילויים אסורים גם אז, כמו כן אף מקומות שיש פחות נחשים מא"י הגילויים אסורים. אך בודאי לא יתכן לפרש כך כנגד כל דברי הראשונים. ולכן נראה דהירושלמי אתא לאשמועין דאע"פ שנחש שבא"י מסוכן יותר מנחשים שבמקומות אחרים וכדברי הגמ' בשבת שהובאו לעיל במילואים לחלק ראשון אות י"ג, וכן הלכה למעשה דנחש שבא"י מותר להרגו בשבת אך בשאר מקומות אסור. וס"ד דאולי נאסרו הגילויים רק מפני נחשים מסוכנים אלו אך בחז"ל במקומות שיש נחשים פחות מסוכנים מותר, קמ"ל דהגילויים אסורים בכל מקום מפני כל סוגי הנחשים.

ועוד דאפי' אי גימא שיש דבר כזה נחש לא ארסי אכתי ודאי לא עדיף משאר שרצים שהרי נחש מכלל השרצים הוא שגם להם יש ארס, רק שאינו ממית אלא מלקה. ואולי חשו חז"ל גם לזה. ועוד שלדעת חכמי הטבע אין לשרצים ארס, רק למיעוטא דמיעוטא של השרצים, ואילו בגמ' כתוב שכל השרצים יש להם ארס. וכ"כ הרשב"א בת"ה והטור יו"ד רט"ז כל השרצים יש להם ארס וצריך לחוש לניקורם. ובע"כ שמה שקרוי אצל חז"ל ארס אין זה מה שקרוי ארס בפיהם. ובע"כ דחז"ל לא ס"ל החלוקות הללו. והרי לקמן בחלק שלישי יובאו דברי הרופאים בימינו

יתבין בחד בית אזלין מרמרין (עשוי שיש. כל המפרשים) (ולא היה בו שום פתח לנחש ליכנס. כן מוכח שם) אמרין אפשר דהוא מתחמי הכא (הנחש) ואתחמי, אמרין ברוך הוא שבחר בהם בחכמים שאמרו ניתנה רשות לארץ ליבקע מפניו ולא נתנה רשות לכלי לבקע מפניו. וברמב"ם פסק דגילוי אפי' בטרקלין מיופה ומסויד אסור.

(וידוע לי מפי עד נאמן שטענה זו העלה החזו"א גבי גילוי בזה"ז שאולי אע"פ שיש נחשים אפשר להקל כיון שאין מצוי שנכנסים לבתים מרוצפים ומסויידים כשלנו, וסתר אותה מהירושלמי הנזכר. אע"פ שמהירושלמי לכאורה יש לדחות, דהירושלמי לשיטתו דחייש לשפיפון כחוט השערה שניתנה לקרקע רשות ליבקע מלפניו עי"ש כל הסוגיא, אך הבבלי לא חייש לשפיפון, עי' תוס' חולין ד"י א' ד"ה וישתה. אך עי' בפר"ח שפסק לאסור גילוי בבית עשוי שיש ע"פ הירושלמי, אע"ג דאיהו גופיה כתב להלן שם דהבבלי והירושלמי פליגי אי חיישינן לשפיפון. וגם לולי הירושלמי, די בדברי הרמב"ם, והוא מהתוספתא, דגילוי אסור אף בטרקלין מיופה ומסויד, והיינו ללא חורים וסדקים, לסתור הטענה הנז'. והרמב"ם לא חייש לשפיפון שהרי פסק ששיעור גילוי כדי שיצא מחורו וישתה ויחזור לחורו והיינו כשיטת הבבלי).

ז.

יש לעי' עוד אם האיסור הוא רק מפני נחשים ארסיים או מפני כל הנחשים. והנה עצם חלוקה זאת לא מצאנו בחז"ל. דבגמ' ע"ז ל"א ב' איתא כל השרצים יש להם ארס של נחש ממית ושל שאר שרצים אינו ממית (וברי"ף ושל שאר שרצים מלקה). ובירושלמי ע"ז שם, ר' ירמיה בשם ר' חייא כל האירסים מעלים חטטין ושל נחש ממית. הרי שחז"ל לא חילקו בין הנחשים גופייהו שחלקם ממיתים וחלקם לא, אלא רק בין נחשים לשאר שרצים (6).

(6) ואע"פ דאפ"ל איפכא, דמדברי הגמ' נשמע שנחש כזה שאינו ממית אינו קרוי נחש אלא שרץ בעלמא. אין זה מסתבר כלל. אלא הכוונה במה שאמר שארס כל הנחשים ממית היינו לאו דוקא בנשיכה. שחלקם ממיתים בנשיכה וחלקם ממיתים במה שנחתים ארס שלהם במשקים מגולים ואז הוא ממית. עי' מה שמבואר להלן באות זו. ולקמן בארוכה חלק שלישי אות ה' ו' ז' ח' ושם במילואים אחרי הענף השני אות א'.

שארס נחש אינו מזיק בבליעה. ואם כן מה שאמר חז"ל שהארס ממית אינו ברור לנו בדיוק על איזה דבר כווננו ובאיזה אופן. וא"כ מנא לן שדברו חז"ל דוקא בנחשים הקרויים בפי העולם בזמננו "ארסיים" אולי גם בכאלו הקרויים "נחשים לא ארסיים".

ועוד, שיש מיני נחשים הקרויים תת-ארסיים. אלו הם נחשים שיש להם ארס אבל קלוש יותר, וגם שיני הארס החלולות שדרכם מוציאים נחשים אלו את ארסם אינם בקדמת הפה כנחשים הארסיים, אלא בתוך הפה פנימה, דבר המקשה עליהם לנשוך עם שיני ארס הללו. ומשתמשים בארס בעיקר כשנושכים חיות קטנות. ונדיר מאד שינשכו אדם. ולכן הם קרויים תת-ארסיים. אולם לגבי הטלת ארס במים לכאורה אין הבדל אם שיני הארס הם פנימיות או חיצוניות. ואע"ג שהארס שלהם חלש יותר, עכ"פ היו מקרים בעולם שחלק מהסוגים המסויימים האלו המצויים בא"י המיתו אנשים בנשיכתם. ועוד שהמומחים סבורים שילדים קטנים ותינוקות יכולים להסתכן אף מארס קלוש זה. ועוד יובאו לקמן דברי הגמ' שגויים אידי דאכלי שקצים ורמשים חביל גופייהו ואינם ניזוקים ממגולים. א"כ מה שידוע לחוקרים ע"פ הנסיון שהארס שלהם חלש ואינו יכול להרוג אדם בדרך כלל, אין בזה ראייה לדידן, כיוון שהם יודעים ע"פ טבע של גוים דאכלי שקצים ורמשים.

בנוסף לזה, גם נחשים שאינם ארסיים כלל, יש מהם סוגים המצויים ונפוצים בא"י, שמצאו אנשי המחקר לאחרונה דדי בנשיכתם ע"י רוק שבפיהם להרוג חיות קטנות כעכברים וכיו"ב. אע"פ שהם קרויים נחשים לא ארסיים. וגילו שגם לנחשים אלו יש הפרשות ארסיות מסוימות שלא נתבררה היטב מהותם. ומעתה יתכן דגבי גילוי בישראל דלא חביל גופייהו חששו חז"ל גם לנחשים אלו.

על כל פנים יסוד הדברים הוא, שהשם נחשים ארסיים ולא ארסיים שחילקו חכמי הטבע מבוסס בעיקר על השאלה אילו נחשים יש להם מערכת מפותחת של שיני ארס שמתאימות להכשת אדם. אך נחשים שיש להם ארס ואפי' חזק ביותר רק שמערכת הוצאת הארס שלהם בהכשה אינה מתאימה לפגיעה באדם, אינם קרויים בפיהם נחשים

ארסיים. ומעולם גם לא עסקו בחקירת ההפרשות של אותם נחשים שהיה ידוע שאינם מזיקים לאדם, כיוון שלא היתה להם בזה שום נפקא מינה. אך בשנים האחרונות התחילו לגלות שהרבה נחשים שקרויים לא ארסיים די בהפרשות מסוימות שיש להם ברוק פיהם כדי להרוג חיות קטנות כדוגמת עכברים. וא"כ השם "ארסיים" המקובל בפי העולם אינו ענין גבי מגולים, שהארס מגיע מהנחש באופן שונה לגמרי (לא בנשיכה שבה התרכזו חכמי הטבע), ומזיק באופן שונה, ומזיק רק לאנשים מסויימים שלא אכלי שקצים ורמשים. וכל החלוקות שחילקו אינם נוגעות לענייננו. וצריך עוד עיון בזה. והנה אי נימא שחיישינן רק לנחשים ארסיים א"כ הם רק חלק מכלל הנחשים ומשתנה מאזור לאזור בארץ. יש מקומות כמו אזור ירושלים שהם מועטים בין 5% — 20%. ובערי החוף מדרום לת"א כ-30% מהנחשים שנתפסים באזורי ישוב. וכל האזורים מת"א וצפונה עד חיפה הם מרוכים יותר, כ-40% — 50% מכלל הנחשים שנתקלים בהם באזורי ישוב. והקרויים תת-ארסיים הם עוד כ-10% בכל הארץ.

ח.

דבר פשוט שיש חילוקים רבים באיזה מקומות נמצאים יותר נחשים ובאיזה פחות, כגון בקומות גבוהות מצוי פחות שמטפס לשם נחש (אע"פ שיש מקרים בהם נחשים נתפסים בקומות גבוהות). וכן מצוי יותר בפאתי הערים מאשר במרכזי הערים ששם קשה לנחש לחיות ולהסתתר זמן רב. (אע"פ שברור ופשוט הדבר אצל המומחים והעוסקים בזה שיש הרבה נחשים גם ממש במרכזי הערים הגדולות, ומאות נחשים נלכדים בכל שנה גם במרכזי הערים הגדולות). וכן מקומות חדשים מצוי יותר שנראים שם נחשים בשנים הראשונות מאשר מקומות ותיקים. וכן מקומות ותיקים שעושים שם עבודות בקרקע מצוי שמופיעים הרבה נחשים. או מקומות פחות נקיים ששם יש יותר שרצים ובעקבותיהם יותר נחשים. ויש שרוצים לומר, שלפי חלוקות אלו יאסרו הגילויים במקומות שמצויים בהם הרבה נחשים כגון פאתי הערים הגדולות, ומקומות חדשים. ורק בבתים צמודי קרקע. ולעומת

זאת במקומות שמצויים קצת נחשים יהיה מותר כגון מרכזי הערים, וקומות גבוהות, וכיו"ב.

והנה מלבד מה שקשה מאד לתת שיעורים ברורים בזה, משום שיש ערים גדולות שחלקים גדולים מהם גובלים בשטחי שממה, או בשטחי חקלאות, או יערות. וגם יש תופעות דוקא במרכזי הערים שלפתע בשנה מסוימת מופיעים הרבה נחשים יותר מהרגיל שם בכל שנה ושנה ולא תמיד ברורות הסיבות לכך. (האחראי מטעם עיריית ב"ב סיפר, שלפני כמה שנים כשהייתה שביתה ממושכת של מפני האשפה והיו ערמות אשפה ברחובות, מספר הפניות לערייה בנושא נחשים הכפיל את עצמו פי כמה וכמה ממה שהיה בכל שנה ושנה, והגיע למאות רבות בתקופה קצרה של כמה חודשים). ועוד שיש מומחים שאומרים, שגם במרכזי הערים יש נחשים רבים בתעלות ומחילות וצינורות בקרקע (ויש סיפורים רבים שמצאו הרבה נחשים בצינורות בעומק הקרקע במרכזי הערים), אלא שהם רגילים יותר להסתתר מפני רוב בני אדם המצויים שם. משא"כ בשטחים שמחוץ לעיר, או בקצות העיר, או מקומות כפריים וישובים קטנים ששם הנחשים פחות רגילים להסתתר ולכן יותר מצוי שרואים אותם, אך לא מפני שהם מצויים שם יותר. וכן הסיבה שבמקומות חדשים שעושים שם עבודות בקרקע מצוי לראות יותר נחשים, לרעתם, היא לא מפני שהם מצויים יותר אלא משום שמקומות המסתור והמחילות שלהם נהרסות הם נזקקים לצאת החוצה והם מתגלים. ועוד חילוקים רבים מאד.

אך מלבד זאת, עיקר הדבר הוא שבחזו"ל ופוסקים לא מצינו שחילקו בזה, ואדרבה מבואר

בכמה מקומות בסוגיא שמקום שמצויים בו נחשים אין חילוק באותו מקום עצמו בין מקום שמצוי בו הנחש יותר או פחות. והרמב"ם פסק, ע"פ התוספתא, שגילוי אסור אפי' במגדל גבוה מאה אמה (ושם ע"פ המומחים נדיר מאד שיהיה נחש). ובירושלמי אמרו שאפי' בית שכולו שיש ואין שום חור לנחש ליכנס בו אסור הגילוי, וכדלעיל. ועוד איתא בירושלמי הגילויים נוהגים בין בימות החמה בין בימות הגשמים. וכן בכל הפוסקים אין חילוק בדין גילוי בין קיץ לחורף. וידוע הדבר שהנחשים אינם פעילים בחורף כלל, ומומחים אומרים שמספר המקרים שיש נחש בחורף הוא נמוך מאד. ואעפ"כ לא חילקו חזו"ל בין הזמנים באותם מקומות שיש בהם נחשים. א"כ הוא הדין דאי אפשר לחלק באותו המקום גופו שמצויים בו נחשים בחלוקות שונות היכא מצויים יותר והיכא פחות. ולעולם מקום שמצויים בו נחשים הגזירה חלה שם בכל תוקפה ללא חילוקים.

מ.

בנוסף לזה, דין פירות מנוקרים, שאסורים שמא ניקרם נחש והטיל בהם ארס, קובע דיון לעצמו. דגבי פירות מצויים נחשים טובא אף יותר מגבי מגולים. שהפירות נמצאים בשדות ביום ובלילה ללא השגחת אדם זמן רב. במקומות שרגל אדם אינה מצויה שם, אך רגל שקצים ורמשים שבעקבותיהם באים הנחשים מצויה ביותר. וניקור אף במחובר אסור כדאיתא במשנה וכ"כ הפוסקים. ואמרו המומחים שאין כל ספק בכך שליד כל פרי עוברים לפחות עשרות נחשים במשך הזמן שנמצא במקום גידולו.

חלק שלישי

דעת הרופאים וחכמי הטבע בימינו שאין סכנה בגילוי, וכן לא נשמע מעולם בזמנינו אף בקצוי תבל הרחוקים שמת משהו ממגולים. ומפני כך יש שרוצים לומר שנשתנו הטבעים. אך לאחר הדקדוק בזה יבואר שכפי הנראה לא נשתנה הדבר כלל.

מבוא

שמכך יש ללמוד שנשתנו הטבעים, או שהנחשים שהיו בימי חז"ל היו אחרים מאותם שיש היום.

(יש לציין ששמעתי אומרים שגם עצם הדבר שהנחשים שותים מים נשתנה בימינו. אך זה אינו. ומומחי הנחשים אומרים בהחלט גם בימינו שהנחשים שותים מים, ואוהבים לשתות מים, וחלקם שותים מים ממש בכל עת מצוא).

אולם יש מקום גדול לומר ויש אף ראיות מתוך דברי חז"ל שכך בדיוק היו פני הדברים גם בזמנם. וכפי שיבואר לפנינו, וחז"ל אסרו בדיוק במציאות כזאת, ויש לפרש זאת בכמה אופנים. ענין זה יתבאר בענף הראשון.

ובהקדם לדיון בדבר יש להדגיש, שלא רק שהיתר זה לא כתוב בשום מקום, גם מפורש בב"י להיפך מכך. שכתב בסי' קט"ז על דברי הטור שאין נחשים מצויים, שההיתר הוא שאיננו חוששין ששתה נחש מפני שאינם מצויים, אך אם יש חשש ברור ששתה נחש ודאי שהמשקים אסורים מעיקר הדין. ובדברים אלו יש שלילה מוחלטת של כל פירוש אחר בדברי הראשונים ושל כל היתר מחודש. ואם כך היתר זה יהיה היתר חדש לגמרי שאין לו שום מקור בדברי קדמונינו גבי גילוי.

מלבד זאת יש טענה כללית ורחבה יותר, והיא, שלדברי הרופאים לא נשמע בכל העולם כולו בזמנינו ואפילו בקצוי תבל הרחוקים במקומות שיש שם נחשים רבים עד מאד, ומסוכנים ביותר, שמישהו נפגע משתיית מגולים. ואם כן אולי זו ראייה ברורה שחל איזה שינוי בדבר, יהיה מה שיהיה. ואולי מכל מיני סיבות נוספות. בטענה זו יעסוק הענף השני.

יש לציין שכל האמור להלן אינו מתייחס כלל לענין המהותי של שינוי הטבעים שהיא שאלה

אחר שנתברר בע"ה שההיתר שכתבו כל הראשונים והפוסקים דאין נחשים מצויים בימינו, על פי פשוטם של דברים מעיקרא לא נאמר על א"י ושכמותה. ואפילו אם תמצי לומר בדוחק גדול שנאמר גם על א"י, סוף סוף בזמנינו מצויים בה נחשים רבים מה שלא היה כן בזמן השו"ע כפי הנראה. על כן קשה מאד לסמוך על היתר זה בימינו. מעתה, יש לדון בהיתר חדש לגמרי שלא נמצא בדברי הראשונים וגם לא בדברי האחרונים. והוא, שאולי אותם נחשים שהיו בזמן חז"ל אינם נמצאים כיום בעולם (ויש קצת משמעות לכך מדברי תלמיד ר"י הג"ל חלק ראשון במילואים אות י"ג, אך הוא יחיד בדבר ובקשתי לו חבר ולא מצאתי. והוא גם באמת מסיק דלא ככל הראשונים וכתב דיש להחמיר בגילוי וכמו שנתבאר שם). או דלמא, נשתנו טבעי הנחשים או האנשים מזמן חז"ל. משום שהמומחים והרופאים בימינו מכחישים את אותם הקדמות שאמרו חז"ל בענין הנחשים והגילוי. ראשית, דעת המומחים שהנחשים אינם מטילים כלל ארס במשקה שהם שוחים. ושנית, שגם אם ישתה אדם ארס, לדברי הרופאים בימינו, אין בזה סכנה. משום שארס הנחש כל סכנתו רק כשמגיע אל הדם (בהכשת נחש או בכל דרך אחרת), אך בבליעה אינו מזיק מפני שאינו מגיע לדם, ותהליכים שקורים במעיו של האדם מבטלים אותו.

ועוד אומרים מומחי הנחשים, שהנחשים בימינו אינם מנקרים בפירות כלל. בניגוד למה שמפורש בחז"ל במשנה תרומות פ"ח, ובגמ' בהרבה מקומות בדיון פירות מנוקרים ואבטיח שנתגלתה.

ודבר פשוט ואין צריך לאמרו, שדבריהם מאפס ותוהו נחשבו כנגד דברי חז"ל הקדושים. אך יתכן

הי"ב). ואפי' ודאי שתה נחש ממי חטאת אינם נפסלים דלא הקיא שם מאומה.

וא"כ תימה רבה דכל ענין גילוי אין לו התחלה אליבא דרבנן שהלכה כמותם. ובאמת בירושלמי תרומות פ"ח ה"ג הקשו קושיא זו, דא"כ כל דין גילוי הוא רק לר"ג דהא לרבנן אינו מקיא. ותירצו שם, דבסכנתא ירדו חכמים לשיטת ר"ג. וראה בהערה (7).

הרי לפנינו דגם בזמן חז"ל כך היה טבע הנחשים שלא היו מקיאים בדרך כלל, עד כדי כך דקי"ל גבי מי חטאת שנחש אינו מקיא. ורק גבי סכנה חששו חז"ל למקרים רחוקים ואסרו את הגילוי.

וכן איתא בירושלמי דתרומות פ"ג ה"א. שראו נחש מנקר בפרי, ואמרו שם, שעדיין יתכן שאין בו ארס.

(ועי' בחזו"א טהרות פרה סי' י"ג סק"ח שפירש מחלוקת ר"ג ורבנן גם גבי מי חטאת, בענין זה, שהקאת נחש אינה תמידית אלא באקראי).

א"כ כל דבר שהוא מקרים נדירים הרבה יותר קשה להסתמך על דברי המומחים כדי לקבוע

סבוכה מתי אמרין הכי ומתי לא שנחלקו בה הפוסקים בכמה מקומות. אלא להראות בראיות דגבי גילוי לא נשתנה דבר מזמן חז"ל לזמנינו וכך הייתה המציאות בדיוק בזמנם. וגם בזמנם לא חשו לסכנה זו אומות העולם וחכמיהם ורופאיהם והייתה זו הנהגה מובהקת של ישראל ע"פ חז"ל.

ענף ראשון

א.

איתא בפרה פ"ט משנה ג', "מי חטאת ששתת מהן בהמה או חיה פסולין. כל העופות פוסלין חוץ מן היונה מפני שהיא מוצצת. כל השרצים אינם פוסלין חוץ מן החולדה מפני שהיא מלקת. רבן גמליאל אומר אף הנחש מפני שהיא מקיאה. רבי אליעזר אומר אף העכבר". וכן בחולין ד"ט "צלוחית (של מי חטאת) שהניחה מגולה וכו' אם יכולה חולדה לשתות ממנה או נחש לדברי רבן גמליאל וכו' פסולה". הא קמן דפליגי רבנן ור"ג אם נחש מקיא לתוך המים. וקיי"ל להלכה כחכמים שאין נחש מקיא (רמב"ם הל' פרה אדומה פ"ט

(7) הנה לפי פשטות לשון הירושלמי השאלה רק על דין ניקורים, דאיתא שם מאן תנא ניקורים ר"ג דאמר אף הנחש מפני שהוא מקיא וכו'. אמנם פשוט בסברא וכך נקטו כמעט כל מפרשי הירושלמי, וכן מפרשי המשנה שעסקו בזה, שקושיא זו היא גם על דין מים מגולים. שהרי אדרכא מחלוקת ר"ג ורבנן קאי על שתיית מים ולא על ניקורי פירות. ובאמת שבהרבה מקומות "ניקור" הוא שם כללי לחשש ארס נחש הכולל בתוכו גם את דין גילוי. דהא גזירת גבינות נכרים שהיא מפני גילוי החלב לדעת ריב"ל ע"ז ל"ה א', קרויה בגמ' מפני "הניקור", ופירשו רוב הראשונים דהיינו שתיית הנחש את החלב קודם שנעשה גבינה. ועי' שבת כ"ט ב' ד"ה משום בתוך הדברים "דבכל המשקים אע"ג דלא קפדי (עכו"ם) אגילויא משום ניקורא אמנקיותא מיהא קפדי". הרי שגילוי הוא מפני ניקור, דהיינו שתיית הנחש קרויה ניקור. ועי' ירושלמי שבת פ"א ה"ד ותרומות פ"ח ה"ג, דאיתא שם השמן והחומץ הציר והמורייס והדבש אין בהם משום גילוי ור"ש אוסר מודין חכמים לר"ש כשראו אותו נוקר. הרי לפנינו ששתיית הנחש קרויה גם ניקור.

אכן היחיד שפירש שקושיית הירושלמי דוקא על ניקור פירות ולא על מים מגולים, הוא הרש"ס וז"ל "והא דלא דייק הכי גבי כבא דמים מגולין דמצינן למימרא דלעולם אין מקיא והא דאסורין המים בשתייתו טעמא משום דמכניס ראשו במים ונכנסין המים בפיו עד מקום הארס וארס נחש לעולם בין שיניו הוא עומד" עכ"ל עי"ש באורך. ברם כל דבריו שם יתכנו רק לפי שיטת המפרשים דפסול שתיית הנחש ושאר בע"ח משום שחוזרים ומקיאים את המים, והמים הללו פסולים למי חטאת דלא הייתה חיותן בכלי, וכמו שביאר שם הרש"ס באריכות. (וכן פרש"י בפירוש הראשון בחולין ד"ט ב'). אך כמעט כל הראשונים חולקים על פירוש זה הלא המה התוס' בחולין ד"ט ב' והרמב"ן שם על אתר, והר"ש בפרה פ"ט מ"ג והרמב"ם בפיה"מ שם ובמשנה תורה הל' פרה אדומה, והרא"ש שם בפירושו ועוד רבים. והם מפרשים שהפסול מפני הריר או הרוק או שאר הפרשות שבאות מפי הבעל חי ששתה מהמים ולא מפני המים עצמם שחזרו מפיו. ולפי זה אין מקום לפירושו כלל. דע"כ פליגי ר"ג ורבנן אם מוציא הפרשות כל שהם מפיו אם לאו, ולרבנן אין שום הפרשה יוצאת מפיו בשעה ששותה ממי חטאת. וזה סתירה גמורה לדין גילוי. ובע"כ ששאלת הגמ' היא על כל הגילויים ולא רק על ניקורים.

שם ארס היה ניכר במים. והרמב"ם ודעימיה פליגי ופירשו להיפך דהמשנה לא באה להתיר מעט מים אלא להתיר ריבוי מים דאם המים כה רבים עד שיתבטל בהם כח הארס שוב אין בו איסור גילוי. והיינו משום שס"ל להרמב"ם דארס אינו ניכר כלל במים ואף לא במים מועטים וכמו שכתב להדיא בספר הרפואות שלו שהובא לעיל בחלק ראשון אות ה'. (ויש לעי' איך יפרש הרמב"ם את דברי ר' נחמיה בבריתא בב"ק קט"ו ב' מסננת אין בה משום גילוי דארס של נחש דומה לספוג וצף ועומד במקומו. ורבנן פליגי והלכה כמותם שגם במסננת יש גילוי. אך עכ"פ משמע דהארס מינכר. ואולי תכונתו של הארס לא לעבור במסננת משום שנקשר קצתו בקצתו אך עדיין אינו מינכר). (אף שאפ"ל שמח' הראשונים נעוצה בשאלות אחרות אך הואיל ויש בידנו את דברי הרמב"ם שבס' רפואות, כך (מסתבר).

ומעתה לשיטת הרמב"ם, וכן הלכה דהטור כתב דיש לחוש לשני הפירושים לחומרא (וכך כנראה שיטת הרי"ף והרא"ש שהביאו את שני הפירושים בהלכות גילוי בע"ז ולא הכריעו ביניהם), הרי אין הארס ניכר כלל. ומה לנו מעדות כל המומחים שאין הם רואים שנחש מטיל ארס במים, ודאי שאין הם רואים כיון שאינו נרגש כלל בחוש מן החושים לא בראיה ולא בריח או טעם, וכמו שכתב הרמב"ם בספר הרפואות הנ"ל, ולפי שיטה זו פירש את המשנה וכן פסק במשנה תורה. ולפ"ז גם תתבאר היטב מח' ר"ג ורבנן גבי מי חטאת אם נחש מקיא, ולכא' במה פליגי גייתי ונחזי. והחזו"א שהובא לעיל פי' שההקאה היא באקראי ופליגי אי חיישינן לזה. אך לפי שיטת הרמב"ם אתי שפיר טפי דאי אפשר לבחון כלל דבר זה.

ואמרו לי מומחים הבקאים בארס נחשים דמעט ארס שיהיה במים לא יהיה ניכר כלל וכלל, אך אם תהיה כמות מרובה ומרוכזת בטרם נבללה במים יתכן שיהיה ניכר. ויש הבדל בזה לדבריהם גם בין סוגי הנחשים השונים. ואולי בזה פליגי הראשונים לאיזה שיעור ארס חיישינן, וצ"ע. על כל פנים ודאי שלשיטה זו וכן הלכה אין נוגע לעניינינו כלל עדות המומחים שאינם רואים בימינו שנחש מטיל ארס.

שבזמן הזה השתנו הטבעים. מפני שהם מכירים בעיקר את ההתנהגות הרגילה של הנחשים ולא את כל המקרים הנדירים.

ובנוסף, אע"פ שכל מומחי הנחשים בימינו מכחישים ענין זה שנחש מקיא. סיפר לי מומחה אחד שבדידיה הוה עובדא שהגיש צלוחית מים צלולים לנחש ארסי שגידל בביתו לאחר חודש ימים שאותו נחש לא אכל ולא שתה, ומיד כשסיים הנחש לשתות ראה בתוך המים ששתה מהם הנחש איזה נוזל שלפי הסימנים היה כנראה ארס. לדבריו ההסבר בכך היה מפני שהנחש לא שתה חודש ימים והיה צמא מאד, וכשהביא לו מים לשתות שתה מתוך צמאון גדול בגמיעות גדולות. והגמיעות החזקות הללו יצרו לחץ על בלוטות הארס שמצויות סמוך לצידי הפה, והארס יצא ממנו ללא כוונתו. הוא טען ג"כ שמצוי לפעמים נחשים שמתוך מאבק עם חיות אחרות ועוד סיבות נשברות שיני הארס שלהם, ובמצב כזה או בכל מיני חולאים אחרים יתכן שהארס זב מפיהם ללא שליטה.

כללם של דברים, יתכן מאד שיש הבדל גדול בענין זה בין נחש המצוי בתנאי שבי במעבדות המחקר שהוא בדרך כלל בריא ואין לו שיניים שבורות ואינו צמא במיוחד, ובמקרים אלו באמת אינו מקיא ארס, ולכן סבורים מומחי הנחשים שנחש אינו מקיא ארס כלל. לבין נחש שנמצא בתנאים טבעיים כשלפעמים שיניו שבורות או שהוא פצוע או שאר חולאים, וכן יש מקרים בהם לא הייתה לו שתיה והוא צמא מאד, אז יוצא ארס מפיו בשעת השתייה. (ובאמת ידוע בין המומחים על הרבה הבדלים בהתנהגות הנחשים ושאר בעלי חיים בין שבי להנהגות טבעית בחופשי). ויתכן מאד שעל אותם מקרים אקראיים דיברו חז"ל שפעמים נחש מקיא ארס. ואין הבדל בטבעי הנחשים בין זמנם לזמנינו.

ב.

עוד יש לומר דהנה בתרומות פ"ח משנה ה' איתא שיעור המים המגולים כדי שתאבד בהם המרה. ונחלקו הראשונים בפירושה. הר"ש ודעימיה פירשו דבמעט מים אין איסור גילוי מפני שאם היה

ג.

אפשרות נוספת שגם מומחי הנחשים בימינו מודים לה, שאם הנחש שותה זמן קצר אחרי הכשה, יתכן ומעט טיפות ארס לח שנותרו על שיניו יעברו למים. אם כי לדבריהם זו כמות קטנה מאד של ארס וספק רב אם יש בה כדי לגרום לסכנה.

ד.

גם דברי הרופאים בזמנינו שאין סכנה בבליעת ארס. אין בהם כל חידוש וכל שינוי. דהנה אחר דרישה וחקירה ושאלת פי המומחים ויבוקש הדבר וימצא, דדבר זה כתוב גם בספרי רפואות מגדולי חכמי אומות העולם שהיו בזמן חז"ל. ומפורש בדבריהם באר היטב דארס נחש מזיק רק כשבא במגע עם הדם, וזה רק בדרך של הכשת נחש או במגע חיצוני עם פצע. אבל בבליעה כתבו הם שאין שום חשש ופיקפוק בדבר ואפשר לבלוע אף כמות ארס גדולה מארס הנחשים הארסיים ביותר ולא יקרה מאומה. ולכן כתבו ג"כ שאין חשש באכילת בשר בהמה שננשכה ע"י נחש דאפי' אם יש ארס בבהמה אין חשש באכילתו. וכל זה היה ידוע לרופאים ואף פירסמו דבר זה בפירסום גדול בספריהם שחיברו כבר בתקופת חורבן בית שני. (דברים אלן נכתבו בספרים המפורסמים והידועים ביותר מהתקופה ההיא).

ואין לומר שאותם רופאים מאומות העולם היו בחז"ל והכירו נחשים אחרים ממה שהיה אצל חז"ל. ראשית משום שזה הרי ירושלמי מפורש דהגילויים נוהגים בין בא"י ובין בחז"ל, וכמו שנתפרש לעיל בחלק שני אות ז' דמאחר שאמרו בגמ' שנחש שבא"י מסוכן יותר משאר מקומות היה עולה על הדעת שרק ממנו חששו לגילוי, קמ"ל דגילוי נאסר מפני כל סוגי הנחשים הן שבא"י והן שבחו"ל. וכן בבל נהג גילוי כדאיתא בכל דוכתי. ובע"ז ל' א' אר"ש בן לקיש קרינא אין בו משום גילוי מאי קרינא א"ר אבהו חמרא חליא דאתי מעסיא אמר רבא ובמקומו יש בו משום גילוי מ"ט חמר מדינה הוא. שמעינן דבעסיא נהוג גילוי, וצ"ע היכן מקום זה. וכן אצל הרי"ף בצפון אפריקה נהגו גילוי וכדלעיל, ואצל הרמב"ם במצרים כפי עדותו. ואם בכל ארצות אלו שיש בהם סוגי נחשים שונים

ומשונים נהגו גילוי קשה מאד לומר שהנחשים שהכירו חכמי האומות היו אחרים לגמרי. ועוד שהרמב"ם בכמה מקומות כתב להדיא שגילוי אסור מפני כל סוגי הנחשים למיניהם ע"י לקמן במילואים אות ט"ו.

הואיל וכן, שינוי טבע ודאי וודאי שאין כאן. אלא שכמובן תימה רבה יש כאן, איך יתפרשו כל דברי חז"ל בסכנת ארס הנחש ובשתיית גילוי, וכן בדין בהמה נשוכת נחש שאסורה משום סכנת נפשות כדאיתא במשנה תרומות פ"ח ובמשנה חולין פ"ג.

ובאמת שמהרבה מקומות בגמ' מתבאר שכל גויי הארצות לא חששו כלל לסכנת גילוי, והיתה הנהגה זו מיוחדת מעולם לישראל בלבד. שהרי לשיטת ריב"ל גזרו על גבינות עכו"ם מפני הגילוי ע"י ע"ז ל"ה א', רוצה לומר שהם אינם נזהרים לכסות החלב שלהם ולכן אסורות הגבינות לישראל מפני הסכנה. ולהירושלמי אף איסור חלב נכרי גופא הוא מפני גילוי כמו שהביאו תוס' ושאר הראשונים על אתר. ולדעת רב ורב נחמן גם גזירת שכר עכו"ם היא מפני גילוי ע"י ע"ז ל"א ב'. וכן שם ל' א' רב ושמואל דלא שתו מיא בבית ארמאה משום דלא זהירי בגילויא.

(ואף סיפרו לי המומחים שכן נמצא באחד מספרי דברי הימים המפורסמים שנתחבר לפני כאלפיים שנה, שאחד מגדולי חכמי יוון שהיה חי בסוף זמן בית ראשון לא היה שותה מים מגולים מפני הנחשים. וכתבו על כך תלמידי אותן יווני שבדבר זה חיקה את מנהג היהודים!

גם מסיפור זה [אם זה דבר מוסמך, ואינני יודע] נשמע שאם היה אדם באומות העולם שנהג כן היה זה דבר יוצא דופן ורק היהודים נהגו כן. ומכל דברי הגמ' דלעיל חזינן דהנכרים לא היו נזהרים בדבר, אך כאן רואים יתר על כן, דממש היתה הנהגה זו בלתי מצויה לחלוטין בקרב האומות עד שמי שנהג כך לא עשה כן אלא מפני שחיקה את מנהג ישראל).

הרי לפנינו שאומות העולם לא סברו שיש סכנה בדבר, ולא חששו לזה כלל. וכן חכמיהם ורופאיהם סברו שאין בדבר סכנה.

נכרים מתים מגילוי. אמנם כשהובאה ברייתא זו מהתוספתא בבבלי ע"ז ל' ב' וכן בב"ק קט"ו ב' בכל השימושים שאסורים במים מגולים וכן הא דלא ישקם לבהמתו ובהמת חברו, נשמט הא דלא ישקם לגוי. וא"כ אולי זו מחלוקת התלמודים. ולפ"ז דברי הבבלי יתפרשו דכל הגויים אינם מתים מגילוי. אך יתכן שגם הבבלי ס"ל דרוב הגויים מתים מגילוי אך פליג על הירושלמי שאעפ"כ אין איסור להשקותם לגוי, והדבר ניתן להתפרש בכמה דרכים ואכ"מ.

ועתה, אי נימא ששיטת הבבלי דכל אומות העולם אינם מתים מגילוי משום שחביל גופייהו, זה יהיה כיאור מרווח במחלוקת שבין חז"ל לחכמי האומות. וזה הטעם שכל האומות לא נזהרו בגילוי כלל כמבואר בכל הסוגיות. איברא דלפ"ז נתחייב לומר ש"אכלי שקצים ורמשים" זהו גדר רחב מאד. שהרי בכלל זה כל גויי הארצות שלכל אומה ואומה מאכלים שונים ומשונים ולא ראי זה כראי זה. ואם כן מסתברא שגם ישראל שאינו מקפיד בכשרות המאכלים, שאין חילוק במאכלו ממאכל אומות העולם, גם הוא אינו מת מגילוי. ובפרט שנתברר בימינו שמי שאינו מדקדק באיסור שרצים, מצוי במאכלו שקצים ורמשים קטנים עד אין מספר.

ואם כן, ודאי שאין שום טעם וריח לטענה שנשתנו הטבעים בימינו, ע"פ דברי הרופאים שאין סכנה בבליעת ארס. משום שגם הרופאים שבימינו בדיוק כמו הרופאים הקדמונים בני אומות העולם, כל ידיעתם היא פרי הנסיון והעיון בגופי אינשי דאכלי שקצים ורמשים, אך אין להם כל ידיעה על גופי ישראל המדקדקים באיסור שרצים.

ו.

אם ננקוט כהתוספתא והירושלמי שגם נכרים מתים מגילוי, ויתכן מאד שגם הבבלי מודה ברובא דרובא של הנכרים דמתים מגילוי, ולא אמרו שאינם מתים אלא ארמאי וזקאני דוקא. (וכך מסתבר דהא הבבלי ס"ל דבהמות וחיות מתות משתיית מגולים ע"י לקמן באות ר', ודוחק לומר שגוף הגוי חביל יותר מבהמה לינצל מהארס. וכן לכאורה נראה מדברי הרמב"ם בספר רפואות שהובא לעיל שכתב אזהרת גילוי בספר שנכתב במצוות מלך מצרים

ובפשר הענין, איך יתבאר דברי חז"ל שהזהירו מאד על הסכנה הזאת, בעוד דלית דחש לה בכל העולם ואף חכמי האומות העידו שאין בזה כל סכנה. הדבר ניתן להתפרש באחד מג' פנים. או דחילוק יש בין גופי ישראל לגופי הנכרים בזה, וכפי שמבואר לכאורה בגמ', אך יש בזה כמה צדדים ויבואר לקמן. האופן השני, שחז"ל נחלקו על חכמי האומות בדבר זה וסבירא להו שכן יש נזק בבליעת ארס הנחש, נזק שאינו ניכר ומורגש תיכף ומיד לשתייה. ולפיכך סברו חכמי האומות שאין בזה סכנה. אך חז"ל ידעו בעומק דעתם ובעוצם חכמתם שכן מתגלגלים חולאים ואף מוות מדבר זה וכפי שיבואר לקמן באריכות. והאופן השלישי, שחששו חז"ל שמא יש פצע בפיו או במעיו של אותו אדם שישתה את הגילוי ואז יחדור הארס לדמו. ומפני סכנה רחוקה זו נאסרו הגילויים. משא"כ חכמי אומות העולם שלא חשו לדברים רחוקים כאלה. שלושת האפשרויות הללו יתבאר בהרחבה בדברים שלהלן.

ה.

איתא בע"ז ל"א ב' אמר ליה שמואל לחייא בר רב בר אריא תא ואימא לך מילתא מעלייתא דהוה אמר רב אבוך הכי אמר אבוך הני ארמאי וזקאני דשתו גילויא ולא מתו אידי דאכלי שקצים ורמשים חביל גופייהו, ע"כ. והנה, הני ארמאי וזקאני לא נתפרש לן מאן ניהו, האם הכוונה לארמים או שמא לרומאים, או שזה שם כולל לנכרים. (עי' גיטין י"ז א' דמשמע שם שארומאי הם הרומאים. וצ"ע אם ארמאי וארומאי היינו הך, או ארמאי לחוד וארומאי לחוד). וגם בין בני אותה אומה רק "זקאני" (פרש"י נפוחים) הם אינם מתים, משמע דהשאר מתים. וגם אולי חלו בה ידי הצנזור, כידוע ומפורסם בהרבה מקומות מעין זה. וצ"ע.

ובתוספתא תרומות פ"ז איתא באורך כל אותם ענינים ושימושים שאסורים במים מגולים, ובתוך הדברים אמרו ולא ישקה מהן לנכרי. וכן בירושלמי תרומות פ"ח הובאה ההיא ברייתא דתוספתא ואיתא שם ולא ישקה מהם לגוי. משמע שגם גויים מתים מגילוי. ולפ"ז דברי הבבלי יתפרשו על גויים מסוימים שאינם מתים מגילוי אך רובא דרובא של

דהנה בירושלמי תרומות פ"ח ה"ג וביתר ביאור בע"ז פ"ב ה"ג איתא מעשה בחסיד אחד שהיה שותה גילוי ולסוף לקה בדלקת. חזינן דלא מת מזה אלא חלה. ואין איתנו יודע עד מה, דלקת זו מה היא. וכן איתא בשבת ק"ט ב' כמה רפואות למי ששתה גילוי, משמע שאינו מת מיד אלא יש שהות ליטול רפואה ולהינצל, ומשמע שם שאף יש שהות להכין עבורו רפואה. וביותר, ממעשה דאימיה דרב אחדבוי בר אמי שם, שעשתה רפואה לאחד ששתה גילוי, ומשמע שם שהכינה הרפואה עבורו בשעת מעשה אחר ששתה את הגילוי, וזמן עשיית אותה רפואה אינו קצר מאד כמבואר שם בגמ' המעשים שעשתה. ובע"כ דמי ששתה גילוי אינו מת תיכף ומיד.

וכן מצינו בחז"ל שהכשת נחש אינה ממיתה מיד אלא לאחר זמן, כגון בתנחומא שמיני ה' "אחריתו כנחש ישך היין ישך כנחש שאם נחש נשך אדם אינו מרגיש לשעה ומהלך לביתו והמכה מתחלחלת בו" וכיו"ב בכמה מקומות. וכן ממה שדימו חז"ל בכמה מקומות נשך ריבית לנשך נחש שמבצבץ ועולה לאט לאט ועי' ברמב"ן עה"ת ויקרא כ"ה. ותימה לומר ששתיית גילוי מזיקה מהר יותר מאשר נשיכת נחש ממש.

וכן ברמב"ם בספר הרפואות דלעיל כתב שמי שישתה מהם יכול למות או שימצאוהו מיני המקרים הקשים, משמע שיש כמה וכמה ענינים קשים שונים ומשונים שיכולים להתגלגל משתיית גילוי.

ההקדמה השניה, שביארו לנו כבר חז"ל שלקושטא בליעת ארס שאני מהכשת נחש. שהרי בשבת ק"ט ב' איתא כמה רפואות למי ששתה גילוי, ואילו למי שנשכו נחש יש שם רפואות אחרות לחלוטין. שמעינן מהא דשני ענינים שונים הם (ואין לומר דשם מיירי ברפואות השואכות שענינם לשאוב את הארס החוצה ויש חילוק בין שאיבה מהמעיים לשאיבה ממקום הנשיכה, וזה פשוט ההבדל. דלא משמע הכי כלל, שהרי חלק מהרפואות שם משך זמן עשייתם הוא ארוך מאד, וכן מסופר שם שזמן ארוך חיפשו איזו רפואה לנשוך נחש, ולא מסתברא שכל אותו זמן עדיין חשבו להצילו באופן של שאיבת הארס החוצה. וכן חלק מהרפואות שם לא נראה כלל שענינם

עבור המון העם המצרי באותו זמן. ובאמת שדברי הבבלי אפשר לפרש באופן אחר, הני ארמאי זוקאני כלומר הני ארמאי שחולים בחולי ונעשים נפוחים, בא להם זה מחמת ששתו גילוי. אך לא מתו משום שאכלי שקצים ורמשים חביל גופייהו. וכן מתבאר בפירוש מתוך גירסת הדקדוקי סופרים ע"ש, וניתן הדבר להאמר גם לגירסא דידן. נצטרך לומר שחז"ל נחלקו בדבר עם חכמי אומות העולם אם יש סכנה בגילוי.

ועל מנת לבאר דבר זה יש להקדים כמה הקדמות. הראשונה, דמה שאמרו חז"ל שגילוי יש בו סכנה והוא ממיתה לא נתפרש בדיוק בסוגיות איזו מין סכנה ואיזה מין מוות. ואע"פ שהעולם מחזיקים שמי ששתה גילוי היה מת מיד, העיקר בזה ודאי לא כך, ואין לדבר זה שורש מהסוגיות אלא אדרבה להיפך. מלבד מעשה אחד בגמ' שהיה מקום לכא' להבין כך, בירושלמי תרומות פ"ח ה"ג חד בר נש אגלי ליה גרב דחמר אזל בערובא צומא רבא (עיר"כ) למישפכיניה חמתיה חד א"ל הביה לי נשתייה א"ל לאו מגלי הוא א"ל הביה לי ומרי דצומא ליקום (ריבון העולם שצויה לאכול היום יעמוד לי שלא אהיה ניזוק) לא איספק משתייה עד דאיתחלחל, ע"כ. ופי' הפ"מ דבטרם שתה ממש אלא רק טעם ממנו כבר נתחלחל מחמת ארס הנחש שהיה ביין. אמנם ודאי שפירושו דחוק בלשון הגמ' וכבר חלקו עליו כמה מפרשים שם, שהרי פשוטו של דבר ממש להיפך שלא הספיק לשתות עד שחלחל וצף הארס שהיה שם והיה ניכר ומבורר. מעין המעשה שיש שם להלן בסוגיא רבי חנינא בר פפא הוות בדיה צלוחית דרבש מיגלייא לא אספיק מישאל (דיש מח' תנאים אם יש בדבש גילוי) עד דמפעפעת בידה. ופי' שם המפרשים דהארס נתפעפע והיה מבורר ונראה כדי שלא יכשל בו אותו צדיק. ויותר מזה משמע מאותו מעשה עצמו שהיה בעיר"כ שהובא בלשון אחרת קצת בירושלמי ע"ז פ"ב ה"ג "א"ל מריה דיומא קאים לא חשב למשתי לא אספק מטעם עד דאיתחלחל" משמע בברור שעוד בטרם שטעם ממנו כבר אתחלחל, ודלא כהפ"מ. ואפי' את"ל כהפ"מ עדיין לא שמענו אלא מעשה אחד אך מנ"ל דכל הפעמים היו נפגעים מהגילוי מיד ולא לאחר זמן.

ומוות כגון התקפי לב או שטפי דם והרבה כיו"ב, נתגלגלו מבליעת ארס נחש שהיה במים מגולים. ודבר זה לא נתגלה לחכמי אומות העולם באשר לפי סברתם אין ארס מזיק בבליעה כדרך שהיו רואים שארס מזיק בהכשה, ולא ידעו ולא יבינו בחשיכה יתהלכו, לדעת לקשור חבל בחבל ונימא בנימא מה מקור מיני פגעים ומחלות, וכל מיני מקרי מוות.

ואע"פ שהדבר רחוק מהדעת לפום ריהטא, לכאורה זה מוכרח. מאחר ומחד גיסא חז"ל הזהירו באזהרה חמורה ביותר שבליעת ארס נחש יש בו סכנה גדולה עד מוות. וכן יש מעשים רבים בגמ' על אנשים שמתו מגילוי. וכן הרמב"ם הרבה דורות אח"כ העיד שראה בימיו מקרי מוות ושאר עניינים רעים משתיית גילוי מחמת ארס שהיה במים. ומאידך גיסא חכמי האומות כאשר אומרים עתה כן אמרו כבר אז והעידו שאין בדבר כל סכנה. ובאם נקטינן דאין חילוק בין גופי נכרים לגופי ישראל, בעל כורחנו נתחייב לומר, שחז"ל צפו בעומק העניינים וראו את הסכנה שבדבר וידעו לקשור כל מיני מאורעות לשתיית ארס נחש מה שלא ראו חכמי האומות. (וכפי שנחבאר לעיל שלא היה המוות מגילוי בא תיכף לשתייתן אלא רק לאחר זמן, וכן שהיו מתרגשות מזה כל מיני מחלות. ואריך למימר שלא הבינו שמוות שהיה בא לאחר זמן או מיני מחלות נבעו משתיית הגילוי).

(וכן שאלתי כמה מומחים הבקיאים בספרי רפואה עתיקים מהזמנים ההם ואמרו לי שלא ידוע להם שום מקום בספרי חכמי אומות העולם שהזהירו על סכנת גילוי, וגם לא גדולי הרופאים שבאומות העולם שהיו בזמנו ובמקומו של הרמב"ם שחיברו גם הם ספרים בעניני רעלים והכשות נחשים וכיו"ב. ואע"פ שכמובן שלא ראינו אינה ראייה בדבר כזה, כיוון שיש ספרים רבים מהעת ההיא וקשה מאד לבדוק דבר כזה, אך עכ"פ יתכן מאד, וכמו שמשמע לכאורה מהסוגיות, שרק חכמי ישראל הכירו בסכנה זו ורק הם הזהירו עליה. ומה שהעיד הרמב"ם שראה כאלו שנסתכנו מזה, היה לפי ההקדמות שידע מדברי חז"ל ופירש לפיהם מקרי חולי ומוות שראה בזמנו וידע לקשור אותם לשתיית מגולים. אך יתכן שרופאי זמנו לא סברו כך).

להביאו להקיא את הארס, אלא שהם רפואות ככל הרפואות).

והשלישית, שאמרו לי גדולי המומחים בארץ לרעלים וארסי נחשים. שכל דברי הרופאים שאין ארס מזיק בבליעה הם רק השערה המבוססת על חקירתם וידיעתם מה ההרכב של החומרים הקיימים בארס, וסברתם שחומרים אלו אינם מזיקים כשהם מגיעים למערכת העיכול. אולם מעולם לא נערך בעולם ניסוי מדעי שנתנו לאנשים או לבעלי חיים לבלוע ארס וראו את תוצאת הדבר. וכל דברי הרופאים בזה הם בגדר השערה וסברא אך לא דבר שנתאמת בנסיון.

ואמרו לי עוד שבהנחה שהארס באמת מזיק בבליעה אין לרופאים שום מושג איזה תופעות הוא גורם. ופשיטא שאין להקיש מהתופעות של הכשת נחש כיוון שבשני המקרים הארס מגיע למערכות שונות לגמרי בגוף האדם, וממילא פעולתו שונה לגמרי.

ועוד אמרו לי חכמי רפואה גדולים ומוכהקים, שידוע שבהכשות נחשים מיני ארס של נחשים שונים גורמים לתופעות שונות ומגוונות. פעמים לחנק, או פגיעות במערכת העצבים. פעמים לדימומים במוח או אף לשטפי דם חמורים במקומות אחרים בגוף, ופעמים לקריסת הלב ומערכת הדם. והוסיפו ואמרו שבאופן כללי צריך לדעת שיש בארס הנחש מרכיבים רבים מאד מאד שגורמים למכלול עצום של תופעות מורכבות בגוף האדם. ועד עצם היום הזה הרופאים עצמם מודים שלא ידוע להם כל פרטי פעולות הארס כי רבים הם עד מאד, וכי ארס הנחש הוא דבר מורכב ביותר. ולכן יתכן מאד שכשם שבהכשה הארס פועל מספר רב מאד של פעולות ושחלקם גם לדברי הרופאים טרם נתברר. כמו כן, בליעת ארס מובילה לכל מיני תופעות שקשה לשער. ויתכן לדוגמה שבוולע ארס יקבל התקף לב מחמת זה, או שבץ, או שטפי דם ועוד תופעות שונות.

ודאיתנן להכי אפשר לומר דודאי פשיטא שלא הרי בליעת ארס כהרי נשיכת נחש וכמו שהעידו חכמי האומות, וכן פשיטא שמי ששותה גילוי אינו נופל מת על אתר, אלא שחז"ל ידעו בעומק חכמתם וצפו ברוח קדשם שכל מיני מקרים רעים מחלות

1234567

ז.

האופן השלישי שאפשר לפרש את סכנת גילוי, דחשש הסכנה הוא שמא יש למי שבולע את הארס פצע בפיו או במעיו אשר דרכו יכול הארס לחדור לדם. וזה דבר שגם הרופאים בימינו מודים בו.

הקושי במהלך זה הוא שגם אלמלי זה סכנת גילוי היא רחוקה מאד כמבואר בסוגיא דתולין ד"י א' דאפי' הניח צלוחית מכוסה ומצאה מגולה דיש ריעותא לפנינו, וודאי שמישהו גילה אותה, אדם או שרץ, עדיין הספק שמא שתה נחש הוא מיעוטא ויש רוב כנגדו, ועי"ש ברמב"ן שכתב ששרצים שממיתים הם רק מיעוטא דמיעוטא. ואמרו שם שכל כהאי ספק גבי איסורים מותר, ורק בסכנתא החמירו. וכאשר הניחה מגולה ומצאה כמות שהיא אפי' ריעותא אין לפנינו, ולחדש ספק שמא שתה נחש הוא רחוק עוד יותר. ולדבר כזה אין חוששין גבי איסורים בשום מקום. ויתר על כן, דאפי' כשכבר ידוע ששתה ממנו נחש, עדיין אין הסכנה אלא מיעוטא דמיעוטא. משום שרק לעיתים הנחש מקיא שם ארס וכש"נ לעיל מדברי הירושלמי. וא"כ דוחק לומר בנוסף לכל זה שכל הסכנה היא רק למיעוטא דאינשי שיש להם פצעים בפה או במעיים.

אולם מאידך יש כמה ראיות למהלך זה. שהנה ידוע הדבר שבימי קדם היה מקובל ברפואה, שמי שנשכו נחש מיד ימצוץ חבירו את הארס בפיו ממקום הנשיכה. ולכאורה תקנה זו יש לה מקום רק אם אין חשש סכנה בבליעת הארס וכפי שסברו חכמי אומות העולם. אך אם יש סכנה גדולה עד מוות בבליעת ארס ודאי שזו סכלות גדולה שימצוץ בפיו ויביא עצמו לידי סכנה עצומה. ובפרט היכא שיש אופן אחר לשאוב את הארס שלא ע"י מציצה בפיו וכמו שהביאו אותם רופאים כמה וכמה דרכים אחרות להוציא את הארס. ואולם בספר "סמי המוות והרפואה כנגדם" שהובא לעיל ששם הזהיר הרמב"ם שלא לשתות מים מגולים מפני חשש הארס שיש שם, הביא הרמב"ם דבר זה שרצוי למצוץ בפה מיד את הארס ממקום הנשיכה. אע"ג שסיים בסוף דבריו שיש אופן נוסף של שאיבת הארס. ואדרבה כתב שיעשו את האופן השני רק אם לא ימצא מי שימצוץ. וכן במקום אחר בספר

ויתר על כן, מצינו בהרבה מקומות, שבזמן חז"ל אפי' בקרב ישראל עצמם לא היו העולם כ"כ מקפידים על גילוי, והיתה תקנה זו מזולזלת. ויתכן מאד שהיה זה מפני שהסכנה לא היתה מורגשת ומבוררת בחוש. ואנשים לא ראו ששתיית מגולים מובילה למוות ולכן היו מזולזלים בתקנה זו. דהנה בע"ז ל' א' איתא, שמואל לא שתי מבי ארמלתא אמר לית לה אימתא דגברא ולא מכסיא מיא. הרי שלא היתה אימת הסכנה עליהם. ובירושלמי דתרומוות בסוגיית גילוי איתא, מעשה בחסיד! אחד שהיה מלגלג בגילוי. ועוד שם באתריה דר' חייא רובא הו' מנקרא בתאנייא בגין דלא יכלון חברייא וכו' משמע שהחברים היו מקפידים וההמון לא היו מקפידים והיו אנשי המקום מנקרים בכדי שהחברים לא יאכלו מהם (ויש שם גירסא ברתיה דר' חייא והיינו שבתו הייתה מנקרת כדי שהחברים לא יאכלו, וגם לגירסא זו מבואר שהיה פשוט שתקנה זו לא תועיל אלא למנוע את החברים מלאכול מהם אך לא סתם אנשי). ועוד שם ביומרי דרבי ירמיה אתגליין גיגייתא דסדרא רבא שתון מינה קדמייתא ולא מייתון אחריין ומייתון וכו'. וסדרא רבא היינו בהמ"ד הגדול (מפרשים) ושתו ממנה אנשים רבים באי בית המדרש. ובירושלמי מעשרות פ"א ה"ב רבי יונה בשם רבי שמעון חסידא ניקורי רטב באביהן אסור והרבים נהגו בהן היתר ואינן ניזוקים. הרי לפנינו שמעיקר תק"ח נאסר ניקורי רטב באביהן (עי"ש במפרשים) ובעיני רבים היה נראה חומרא יתירה והיו נוהגים בזה היתר. (והא דאינן ניזוקים ניתן להתפרש בכמה דרכים ואכמ"ל).

חזינן דבין ישראל גופיהו היו כאלו שלא נזהרו כלל בגילוי, ואף אלו שהיו נזהרים עכ"פ בחלק מענייני גילוי שהיו נראים תמוהים ומופלאים ביותר בעיני רבים לא חשו אע"פ שהיו אסורים מפני סכנת ניקור ע"פ חז"ל.

ולפ"ז פשוט וברור שאי אפשר לומר כלל שנשתנו הטבעים וכיום אין בדבר סכנה. דדבר שכבר בזמן חז"ל היה שנוי במחלוקת בין חז"ל לחכמי האומות, ליכא אינש על יבשתא שיכול לקבוע בימינו שאין בו סכנה.

^{ה'תשס"ו}פרקי משה" במאמר התשיעי ס' קי"ט כתב הרמב"ם בשם גדולי הרופאים חכמי האומות שכאשר נחש נשך אדם אפשר להוציא את הארס בכמה אופנים ואחד מהם ע"י מציצה בפה, וכלל לא ציין שזה עדיף מזה אלא כולם שווים לטובה. וזה לשונו בתחילת המאמר בענין נשיכת נחש (מספר סמי המות), "כאשר ינשך, צריך שישתדל מיד לקשור ולעמוד מה שלמעלה מן המקום הנשוך בכלל אם היה אפשר ובקשר טוב עד שלא יעבור הסם ההוא ויתפשט בכל הגוף. ובעת שיקשור המקום הנשוך יהיה האדם אחר יעשה שריטות באזמל על מקום הנשיכה וימוץ בפיו בתכלית יכלתו וירוק כל מה שמצץ. ראוי שיגרור בפיו תחילה שמן זית או יין ושמן ואחר ימצוץ וימשוך שפתיו בשמן ויאולש אם ימצא או בשמן זית. וישמור מי שימצוץ שלא יהיה בפיו חולי מן החולאים או שן נאכלת. והתנו קצת הרופאים שיהיה המוצץ צם והתנו קצתם שלא יהיה צם אבל יאכל מעט ואחר ימוץ. ואשר נראה לי, היות המוצץ צם יותר טוב בתועלת הנשוך ויותר סכנה בדין מי שימוץ. והיותו כבר אכל יותר רחוק מן הסכנה בעצמו, ויותר מעט בתועלת לנשוך. כי רוק הצם רפואה למקומות נשיכת בעלי הארס ולרוב החבורות הרעות. ואם לא יהיה מי שימוץ, ישתדל להניח כוסות המציצה בלתי אש או באש ואשר באש יותר חזקים וטובים כי הם יקבצו בין המשיכה והכויה עכ"ל.

ויש להקדים שאין להשיב דמשום שמוצץ על מנת לירוק אין בזה סכנה. ראשית משום שהרמב"ם כתב שימצוץ בתכלית יכלתו, וודאי שאדם שמוצץ בכח רב יש סיכוי גדול שיבלע את הארס (סיכוי הרבה הרבה יותר גדול מאשר הסיכוי שיהיה ארס בתוך משקה מגולה). וגם חזינן להדיא מסוף דברי הרמב"ם שיש חשש שיבלע ארס, שמפני כך אמר שעדיף שהמוצץ לא יהיה בצום ובכך יסתכן פחות, והרי לא יתכן שזה משום שהרוק שלו טוב יותר להינצל מסכנת הארס, דאדרבה רוק הצם עדיף לבטל כח הארס כמש"כ שם. אלא ע"כ אם הוא אכל יסתכן פחות בבליעת הארס, משום שהארס יבלל במאכל שבמעיו או מטעם אחר. ואפילו אם תמצי לומר שאינו בולע את הארס כלל, אכתי מציצת ארס גרע הרבה מרחיצה במגולים שאסורה

אף היא מפני אותה סכנה כמבואר בסוגיא ובפוסקים. למרות שרחיצה זה רק בהעברה ושטיפה בעלמא ומיד נופלים ממנו המים המגולים. ולא מבעיא רחיצת הפנים וכל מקום שיש בו סירטא אסור (פרש"י "סירטא" סדק שהארס מתעכב שם ואינו נופל מהר ונוקב הבשר). אלא אף גב היד וגב הרגל ורומנא דאפי דלית בהו סירטא אסור כדאיתא בפירוש בגמ' (עי' ע"ז ל' ב' ובב"ק קט"ו ב'). ופשוט שהכנסת הארס לפה אפי' שזה על דעת לירוק אותו החוצה, גרועה הרבה יותר מכל רחיצה חיצונית. וכן אין ספק שיש בזה סיכוי גדול שחלק ישאר בחורים ובסדקים, פי כמה וכמה מכל רחיצה חיצונית.

ולכן מה שמסתבר לומר, שאף הרמב"ם שכתב בברור שיש סכנה בבליעת ארס, ביאר לנו מאידך גיסא, שסכנה זו היא רחוקה ונדירה אף כשמוצץ בפיו ארס נחש ממש. ובפרט כשהוא משגיח על כך שאין בפיו פצעים למיניהם שמשם יכול הארס להכנס לדמו ולסכן אותו, וכן רצוי מאד שיאכל קודם לכן וכך יפחית את הסכנה שהארס יכנס במיעוי ויזיק שם. ובמקום הצורך אין לחוש לסכנה של בליעת ארס תוך הקפדה על האזהרות הללו. ועוד ראיה יש בדבר, דבגמ' ע"ז ל' ב' איתא דלא ישקה מהם לבהמתו ובהמת חבירו. ובהמשך שם מבואר שרק החתול אין מזיק לו גילוי ואעפ"כ גם הוא כחיש מזה, משמע ששאר בעלי חיים מתים מגילוי. וכן איתא בירושלמי תרומות פ"ח סוף הל"ג מעשה בכלב שמת משתיית מגולים, ומעשה זה בהרחבה ובביאור גם בפסיקתא דרב כהנא ריש פסקא י'. ובתוס' בב"ק קט"ו ב' ד"ה ולא, כתבו בפירוש דהבהמות והחיות מתות משתיית מגולין. והנמוק"י בע"ז ד"ל כתב דכל בהמה חיה ועוף מתים מגילוי מלבד החתול.

ואם נימא שסכנת גילוי היא סכנה גמורה תמיד לכל מי שישתה את ארס הנחש, א"כ בהמות רבות עד מאד בזמן חז"ל היו צריכות למות. שבעלי חיים שותים תמיד ממשקים מגולים, ושקתות המים שלהם מגולות כל הזמן ביום ובלילה. וללא כל שמירה (ובעלי חיים שנמצאים שם אינם שמירה מהנחש כדמוכח בסוגיית הירושלמי כמה מעשים שהיו שם בע"ח והנחש שתה). ובניגוד לבני אדם

היה זה אחד מאופני הסכנה שעליהם הזהירה תורה וביארו לנו חז"ל כחלק מהחיוב של אדם על שמירת נפשו, וכדרך שביארו פרטי המעשים בהרבה מצוות דאורייתא (כגון איזהו כיבוד וכו' איזהו מורא וכו'). אלא הייתה תקנה מדרבנן שנגזרה במניין על ענין זה, והיינו משום שהיה כאן דבר מחודש שלא היה מתחייב מדין תורה של שמירת נפש. ע"י תוס' ביצה ו' א' ובע"ז ל"ה שכתבו להדיא שגילוי היה דבר שנאסר במנין. וכן כתב הרא"ש שם בביצה וכ"כ הטור קט"ז, ועוד ראשונים. וכן נראה מלשון הרמב"ם שכתב הרבה דברים אסרו חכמים מפני שיש בהם סכנת נפשות, וממה שכתב שם שהעובר על דברים אלו לוקה מכת מרדות.

וכך נקט בפשיטות הפני יהושע בחולין ט' ב' "ואפי' את"ל דהכא לאו סכנת נפשות ממש הוא כדמשמע בלשון הרמב"ם ופשטיה דש"ע שעיקר איסור גילוי אין לך אלא חששא בעלמא שלא יבא לידי סכנה" עי"ש שהאריך הרבה. ויותר בתוקף בחת"ס שם על אתר שביאר באופן נפלא את כל הסוגיא, דהיה פשיטא להש"ס דחמירא סכנתא מאיסורא, ולא נסתפק להם אלא בדינים דרבנן שנעשו משום סייג לדיני סכנה דאוריתא אך אין בהם עיקר הסכנה אם גם בהם החמירו יותר משאר איסורים, וכתב שם "שאני סכנתא פירוש איסור דרבנן שגזרו משום סכנתא לעשות משמרת למצות עשה ונשמרתם מאד לנפשותיכם ולא תשים דמים בביתך אותם איסורים חמירי מסייגים וגדרים שעשו לאיסור תורה".

וכן כתב החזו"א באו"ח סי' ק"נ סקכ"ג, שהקשה איך אמרו שיעביר במסנת את המים שעמדו לניסוך שנתגלו הלא משמר חייב מדאוריתא משום בורר או מרקד. ות"י משום שגילוי אינו אלא חומרא כדאמר פ"ק דחולין. למדנו א"כ שכל חשש גילוי רחוק טובא ואין סכנתו קרובה וברי הידיקא אלא רק חומרא שהחמירו חכמים.

ועי' באגרות משה או"ח ח"ב סי' ק', שנקט גם הוא בפשיטות, שסכנת משקים שנתגלו רחוקה כ"כ, שאפי' בהלכות סכנה החמורות לא צריך היה לחשוש לזה אלמלי שאסרו חז"ל. וזו גופא היתה תקנתם לחשוש בענין זה לסכנה רחוקה כזאת.

שאף אם אינם נוהרים מגילוי אך עכ"פ מים שלהם ע"פ רוב מכוסים מפני נקיון, וגם נמצאים בתוך בתים סגורים שקשה יותר לנחש להכנס לשם. וגם מצויים שם בני אדם שהנחש ירא מפניהם. ומפני כל זה אע"פ שלא מקפידים על גילוי עדיין הסכנה רחוקה. אך אצל בהמות אין את כל ההרחקות האלו, ובודאי נחשים מצויים מאד במקום שנמצאות הבהמות ושותים תדיר מהמים ששותים מהם שאר בעלי החיים. (ולקרב הענין אל הדעת, עי' רש"י ב"מ כ"ג ב' גבי מי שהניח חבית פתוחה בשוק שאמרו שם אבידה מדעת היא ופרש"י "אבידה מדעת היא שהניחה פתוחה וכל שרצים ורמשים ונחשים שותים הימנה"). ואם בליעת ארס נחש ממיתה תמיד, הרי שבהמות רבות עד מאד היו צריכות למות מזה. ואפשר אף לומר שמסתמא כל בהמה שותה כמה פעמים במשך חייה מים ששתה מהם נחש. והואיל ולא מסתבר כלל שמתו מזה בהמות רבות כל כך בזמן חז"ל וקשה מאד להעלות כן על הדעת, צריך לומר, דאפי' מים שמגולים זמן ארוך מאד מחוץ לישוב וגם לא בבית סגור וישתו מהם הנחשים תמיד יום יום ושעה שעה, עדיין מקרי המוות בין מי שישתה את אותם מים יהיו רחוקים מאד מאד.

ח.

ולפי דרך זו יצא שסכנת גילוי רחוקה עד מאד, ומפני כך לא חשו לה חכמי אומות העולם. ולכן גם אינשי דעלמא ואפי' ישראל היו מזלזלים באיסור זה וכמו שהובא לעיל. אך חז"ל חששו לדבר זה. או מפני שחומר דיני סכנה מחייב לחשוש לדברים רחוקים כאלו. ויותר נראה שאפי' דיני סכנה אינם מחייבים לחשוש לדבר כזה, אך מפני סיבות שלא נתבררו ראו חז"ל לגזור ולאסור דבר זה מפני הסכנה אע"פ שהיא סכנה רחוקה מאד. ואולי תקנה זו באה כגדר וסייג לדין סכנה דאוריתא ואע"פ שכאן היא חששא רחוקה עד מאד, ראו חז"ל מחמת איזה טעם לאסור דוקא דבר זה כסייג לדין תורה של שמירת נפש.

ובפרט שביארו הראשונים שדין מגולים אינו גילוי מילתא בעלמא שאמרו לנו חז"ל שיש בדבר סכנה. אלא תקנה גמורה שנתקנה במנין. ר"ל שלא

האחת שאותו אדם ^{שמוצץ} שמוצץ יודע שמוצץ ארס נחש בודק את עצמו אם יש לו פצע בפיו (ומסתמא יודע אם יש לו איזה חולי או פצע במעיים, אע"פ שזה לא הזכיר הרמב"ם בפירושו) וכן רצוי מאד שיהיה כבר אדם שאכל קודם לכן ובכך מקטין עוד יותר את הסכנה וכמו שכתב הרמב"ם שהובא לעיל. אך בדרך אכילה ושתייה דעלמא שאדם אינו נזהר ואינו שת ליבו לכל זאת אסרו חז"ל לכל אדם בכל גווני. השנית, שבעצם בליעת ארס סכנתה רחוקה מאד, וכמעט לעולם אינה מזיקה. וחז"ל אסרו רק משקים מגולים ומאכלים מנוקרים ונשוכים באכילה מטעם אותה סכנה רחוקה, אע"פ שהיא רחוקה מאד מאד, מפני טעמים שאינם ידועים לנו. ואולי משום שאם יאכלו כולם תמיד מנוקרים ומגולים לא ימלט שאיזה אנשים מתוך הכלל ימותו מזה. או שראו לאסור דבר זה כגדר וסייג לדין סכנה דאורייתא אע"פ שמעיקר הדין הוא מותר וסכנתו רחוקה מאד. אך דבר שאינו נכלל בתקנת חז"ל של מנוקרים ומגולים כגון זה שאינו בדרך של אכילה ושתייה וגם לא בדרך של רחיצה או איזה שימוש, אין בזה תקנת חז"ל של גילוי. ונשאר רק חששת הסכנה כשלעצמה ללא תק"ח וזה מותר כיוון שזו סכנה רחוקה מאד שאין לחוש לה.

^{ומצאתי} ומצאתי סברא מעין זאת בפרי תואר מהאו"ח הק' ליו"ד סי' ס' בדין בהמה ששתתה מים הרעים מותרת באכילה, ופרש"י וכמה ראשונים וכן הביא הש"ך שם על אתר דהיינו מים מגולים. והקשו האחרונים מאי שנא מבהמה שהכישה נחש שאסורה מפני סכנת נפשות, וכן רש"י עצמו כתב במקו"א שאסור להשקות לבהמה מים מגולים מחשש שמא ישחטנה ויאכלנה לאחר מכן ויסתכן מהארס שבגופה. ומדוע התירו לאכול בהמה ששתתה מגולים אף לכתחילה. ותי' הפרי תואר דבעצם החשש של מים מגולים הוא רחוק עד מאד ולא נאסר אלא מגזירת חכמים. ובמילתא דלא שכיחא לא גזרו ביה רבנן, והרי לא שכיח שבהמה תשתה מגולים ויבא אח"כ לאכלה, ולכן בזה לא גזרו. והואיל וליתא להגזירה ממילא אין שום חשש לאכלה אף לכתחילה. [ולא דמי כלל למה שאסרו חז"ל להשקות לבהמה מחשש שמא יאכלנה ויסתכן. דזה איסור על המים המגולים גופם והוא

וכל זה לכא' דלא כהרמב"ן שכתב בע"ז ל"ה א' לבאר מה טעם החילוק בין גבינות נכרים למ"ד שאסורות משום גילוי ואעפ"כ אסורות אף במקום שאין נחשים מצויים לשאר מגולים שהקילו בהם במקום שאין נחשים מצויים וז"ל "ומ"מ אפי' למ"ד דמשום ניקור אסורה לעולם ואפי' במקום שאין חוששין לגילוי לפי שהגבינה נאסרה במנין וצריך מנין אחר להתירו ב"ד גדול ממנו אבל שאר מגולים לא הושיבו ב"ד עליהם ולא נאסרו במנין אלא שהיו אוסרין עליהם מפני שסכנתן מצוייה להם" עכ"ל.

וגם מדברי הרמב"ן אין סתירה לדברינו, דגם לדידיה כנראה לא היה איסור גילוי מדאורייתא אלא מדרבנן, רק שלא גזרו זאת במנין אלא הכל לפי הענין והמקום והזמן. וכמו כן פשוטם של דברים שלא נזקקו חז"ל להזהיר את העם על דבר זה אם לא היה חידוש בדבר, וכמו שנתבאר לעיל ששאר אומות העולם וחכמיהם באמת לא סברו שיש בדבר סכנה.

מ.

(ויש לומר לפ"ז שע"פ דין מותר לאדם למצוץ בפיו ארס נחש ממקום הנשיכה שנגשך חבירו. גם מבלי להזדקק לגדרי הדין מתי מותר לאדם להכניס עצמו בסכנה ע"מ להציל את חבירו. אלא אף אם אסור בכל גווני בזה יהיה מותר.

דלכאורה היה מקום לומר שיש בדבר איסור גילוי וסכנת גילוי גמורה, שהרי בגילוי לא נאסרה רק שתיית משקים מגולים אלא גם אכילת פירות מנוקרים, וכן בהמה נשוכת נחש אסורה מפני סכנת נפשות כדאיתא במשנה בתרומות ובחולין. ולכא' למצוץ ארס מנשוך נחש זה בדיוק אותה סכנה כאכילת בהמה נשוכת נחש ואף יותר.

ואע"פ שענין זה נזכר בכמה מקומות בספרי הרפואות שחיבר הרמב"ם, מסתברא שאין ספרים אלו יכולים להיות ראיה להלכה שהרי כתבם עבור המלכות ויש סיבות רבות להבין שאינם מקור להלכה.

אך נראה לאור האמור, לפי הצד הזה בהבנת ענין גילוי דכל סכנתו מפני מקרים רחוקים שמא יש בפיו או במעיו פצע שמשם יכנס הארס בדמו. דבכהאי גוונא הדבר מותר לכתחילה. בשני דרכים.

חלק מגזירת חשש הסכנה שתצא מהם. אך אכילת הבהמה מותרת לכתחילה דע"ז לא נגזרה הגזירה).

י.

ולדרך זו ג"כ אי אפשר לקבוע שנשתנו הטבעים בימינו. ראשית שגם הרופאים בימינו מודים שאם יש פצעים בפה או במעים יש סכנה בדבר אך הם סבורים שאלו חששות רחוקים עד מאד לצרף ספק זה לחשש שמא יהיה ארס במים וכל שאר הספקות ולכן הם סבורים שאין בזה סכנה. אך לדרך זו חז"ל כן ראו לחשוש ולאסור דבר זה אע"פ שהוא רחוק עד מאד. וממילא לפ"ז טענת שינוי הטבעים אין לה כל מקום.

ושנית דדברים רחוקים ונדירים אינם ידועים ומוכרים ע"פ רוב לרופאים, ואין ביד הידיעות הכלליות של הרופאים לשלול קיומם של מאורעות נדירים.

יא.

וכן בדבר טענת חכמי הטבע בימינו שאין נחש מנקר כלל בפירות, יתכן לומר על דרך שנתבאר. כשם שענין הטלת הארס הוא רק באקראי ולא בתמידות, וכן סכנת בליעת הארס היא רק באקראי ולא בתמידות, הוא הדין שידעו חז"ל שפירות מנקר הנחש דרך מקרה. ומצינו בסוגיא דגם דברים ששותה מהם דרך מקרה אסור. כגון, בע"ז ד"ל חמרא דאקרים וכי' ונהרדעי אמרי אפי' לבתר תלתא יומי חיישינן משום גילוי מאי טעמא זמנין מיקרי שתי. ועוד כיו"ב.

ועי' בתוס' רי"ד ע"ז ל' ב' שביאר הא דאמרו אוכל אדם תאנים וענבים בלילה ואינו חושש שומר פתאים ה'. דלא מבעי למיחש שמא הם מנוקרים כיון שרק בדרך מקרה הנחש מנקר אותם ואינו רגיל בהם כמו שרגיל במשקים, ולכן בלילה שאינו יכול לראות אין צריך למיחש לניקור. מפורש בדבריו דניקור פירות אינו אלא במקרה ואין הנחש רגיל בו.

מילואים לענף ראשון

יב.

לכאורה נראה שיש בסוגיא דבר המראה באצבע מעור צד שאיסור מגולים מעיקר תקנתו לא היה

אלא על מקרים רחוקים מאד. דהנה בע"ז ל' א' איתא דשמואל הוה שתי מיא מבי ארמאה אמר נהי דאגילויא לא קפדי אמנכירותא מיהא קפדי. ופרש"י "נקיון קפדי ומכסים המים שלא תפול בהם פסולת". (אע"ג דפשיטא שהקפידא על נקיון אינה באותו שיעור של קפידא הנדרשת בגילוי, סמך ע"ז שמואל [לחדא לישנא בגמ'] במים הבאים סתמא מבית הנכרי. ויש להאריך בביאור הענין). וכן מצינו בב"מ דכ"ג ב' דמי שמצא חביות של יין ושמן ותבואה וגרוגרות וזיתים הרי אלו שלו. והקשו שם דאי מיירי בפתוחות אבידה מדעת היא. ופרש"י "אבידה מדעת היא שהניחה פתוחה וכל שרצים ורמשים ונחשים שותים הימנה". ושם אינו מדין גילוי שהרי אין דין גילוי בשמן ותבואה, אלא רק ענין מנקירותא. ואע"פ ששם מיירי בשוק, מכל מקום חזינן דהנחת חבית פתוחה בחוץ היתה חשובה אצלם איבוד גמור עד כדי כך דהוי הפקר. וא"כ מסתמא גם בביתם היו רגילים לכסות. וכמו שמפורש בגמ' שהיו נוהגים הנכרים. וא"כ המקרים הרגילים שהיו משאירים משקה מגולה שעליהם גזרו חז"ל גזירת גילוי הם זמנים קצרים ביותר או מקומות שיותר שמורים משרצים ומלכלוך. ובאופן כללי כל דבר שלא היו חוששים מחמת הנקיון. ובאותם מקרים באמת החשש שמא שתה נחש הוא רחוק ביותר מלבד כל הספיקות והרוב שקיימים בכל גילוי. דעוד יותר רחוק להניח ששתה הנחש בשהות קצרה מאד שהיה המשקה מגולה, או במקום המסוגל לנקיון ביותר וכיו"ב.

ואע"פ שאפשר לומר דגזירת גילוי בעיקרה היתה על כל גילוי של זמן ארוך וכיו"ב כאשר קרה כדבר הזה ולא הקפידו על מנקירותא מפני איזה סיבה. והגילויים הללו של זמן קצר מאד או מקום נקי וכיו"ב הם רק משום שלא חילקו חז"ל בתקנתם ולא עיקר שורש הגזירה. יותר מסתבר לומר שעיקר ושורש הגזירה הייתה על אותם גילויים שלא היו מכסים אותם מטעמי מנקירותא וע"ז באו חז"ל בתקנתם שיחששו לנחש. ואם נכונים הדברים א"כ כל עצמה של התקנה לא באה אלא על חשש רחוק טובא.

(ולכאורה נראה שדבר זה מתבאר מדברי רש"י בסוגיא דתולין ד"ט ב' דכתב שם רש"י דדין גילוי

שמירת מאמר בענין גילוי בזמן הזה בא"י

נפ"ש

רמז

לשאר ספק איסורים ללא חזקה דאסור. עד דמייתי ר' אשי מצלוחית של מי חטאת. ומדוע לא אמרו יותר בפשיטות דכל גילוי יש בו ג' ספיקות לפחות אם שתה נחש ואם הטיל ארס ואם יסתכן מזה השותה, ומדאסרין גילוי מוכח דחמירא סכנתא דהא גבי איסורים לא החמירו בג' ספיקות.

אכן קושיא זו תקשי כבר מדברי הירושלמי שאמרו שרק בסכנתא ירדו רבנן לשיטת ר"ג למיחש שהטיל הנחש ארס במים אע"פ שלא חשו לה במי חטאת וכמו שהובא לעיל באות א'. ומדוע מהא גופא לא מייתי הבבלי ראיא דחמירא סכנתא.

ובע"כ צ"ל דלא פסיקא להש"ס להוכיח מזה, משום דאיכא לדחויי דגילוי הוא רק לשיטת ר"ג ולא לרבנן (ובפרט ששיטת ר"ג אינה יחידאה דעי' בתוספתא פרה פ"ט "רבי יוסי ור"ש אומרים נראין דברי ר"ג בנחש וכדבריו אנו מורים"), וכן אולי מוזיק לרוב בני אדם ומאן יימר לן דרק למיעוט בני אדם. ובאמת הוה מצי הש"ס למימר כל הני, אך הם דברים ארוכים שאין עליהם הוכחות ברורות ממשנה או ברייתא. משא"כ ראייתו של ר' אשי מצלוחית של מי חטאת שהיא ראיא ניצחת ממשנה וכפי שפירשה ריב"ל.

י"ד.

עוד יש להקשות על היסוד האמור מהא דע"ז ל' ב' א"ר ספרא משום ר' יהושע דרומא שלושה מיני ארס הן של בחור שוקע של בינוני מפעפע ושל זקן צף וכו' למאי הלכתא דתניא חבית שנתגלתה אע"פ ששתו ממנה תשעה בני אדם ולא מתו לא ישתה ממנה עשירי מעשה היה ששתו ממנו תשעה ולא מתו ושתה עשירי ומת אמר רבי ירמיה זהו שוקע וכן אבטיח שנתגלתה אע"פ שאכלו ממנה ט' בני אדם ולא מתו לא יאכל ממנה עשירי מעשה היה ואכלו ממנה תשעה ולא מתו ואכל עשירי ומת אמר זהו שוקע. ע"כ.

לפום ריהטא מוכח מדברי הגמ' תלת, ראשית דמים מגולים פוגעים תיכף ומיד לשתייתם. שנית שפגיעתם היא מוות דווקא. ושלישית שכל אדם מת מזה. דאי לאו הכי מה הראיה לארס שוקע, נימא שלא מתו כיוון שלא כל מי ששותה מגולים אמור למות. ואימא דוקא העשירי טבעו למות

היינו מים שנשארו מגולים בלילה. וכבר צווחו קמאי ובתראי דסוגיא ערוכה בע"ז ל' א' דגילוי בין ביום ובין בלילה, שנחלקו שם אם אדם ישן מציל מגילוי ביום או לא ומסקנא דמילתא דלא שנא ביממא ולא שנא בלילה אינו מציל ע"ש. וכן ריהטת המשנה כדי שיצא הרחש, ופשטות כל הסוגיות. וכן דעת כל הראשונים והאחרונים ומעולם לא נחלק אדם בדבר. אולם נראה, דס"ל לרש"י שזה גופא החילוק בין ההו"א למסקנא, בשאלה מהו עיקר דין גילוי, על איזה מציאות נתקן בעיקרו. דבריש הסוגיא שרצו להוכיח דחמירא סכנתא מאיסורא מדין מגולים ודחו שם דלא שאני ספק גילוי משאר כל ספיקות דלית להו חזקה, וגם גילוי אין לו חזקה כיוון שנשאר מגולה במקום דשכיחי נחשים איבד חזקתו, כמו שנרמז בתוס' ומבואר באורך ברשב"א ע"ש. לזה פי' רש"י דהכוונה על מים שנשארו מגולים כל הלילה וזה דמי לשאר ספיקות דעלמא דלית להו חזקה. ופשיטא שידעו דין המשנה כדי שיצא הרחש גם בס"ד רק שלא סברו שעל זה נתקן עיקר דין גילוי, כי אם על מים שהיו מגולים כל הלילה וכיוצא בהם בשאר מקרים שאיבדו את חזקתם.

אך במסקנת הסוגיא שהביא ר' אשי ראיא מצלוחית דמי חטאת, וראיתו היא מהניחה מגולה וחזר ומצאה כמות שהיא אחר רגע קצר דאינו נחשב כלל לספק גבי איסורים כדמוכח מההיא דצלוחית, ורק בגילוי מפני חומר הסכנה חשיב ספק. שם כתב רש"י דגילוי היינו אפי' רגע קצר ביותר והדגיש דש"י כדבעינן מימר לקמן שהובאה שם בהמשך המשנה דתרומות כמה ישהו ויהיו אסורים כדי שיצא הרחש ממקום קרוב וישתה. והיינו דפשיטא דגם להס"ד היה ידוע המשנה, אלא דס"ל שאין זה עיקר תקנת גילוי אלא רק מפני לא פלוג שלא לחלוק בתקנה, ולמסקנת הסוגיא זוהי עיקר התקנה).

י"ג.

לכאורה יש להקשות על היסוד המבואר בענף זה שסכנת גילוי יש בה כמה ספיקי ספיקות והיא רחוקה מאד, מהא דחולין ד"ט דבעי הש"ס להוכיח שחמירא סכנתא מאיסורא מדין מגולים ודחי הש"ס כמה דחיות דמהא ליכא למשמע משום שגילוי דמי

ארס שוקע, ועל כן אין בזה דין רוב כלל, דאינה ענין שתיית הראשונים לשתיית האחרונים.

(ומדברי הט"ז דלעיל שאם שתתה הבמה ולא מתה לאחר זמן מותרת, כיון דמוכח שאין שם ארס, אין כל סתירה לדברים. וכמו שביארו האחרונים באריכות ע"פ דברי הרמב"ם שהארס מתבטל בגופה של הבהמה, וגם סברא זו מצטרפת שם להיתר, דאם אחר זמן לא ניכר בבהמה מאומה א"כ מצטרפת ההוכחה שאין שם ארס לכך שאם היה כבר נתבטל ולכן מותר).

נח.

יש להוסיף כי ביסוד סוגית גילוי יש לרמב"ם שיטה מחודשת מאד, שיש לה משמעות עצומה בשאלה אם נשתנו הטבעים אם לאו.

הנה, פשוט כל הסוגיות דסכנת גילוי היא מפני נחש דוקא ולא מפני שאר שרצים. וזה נלמד ממה שכל דיני גילוי תלויים בדרכי הנחשים כפי שמבואר במקומות רבים מספור בסוגיות. איזה משקים הנחשים שותים ואיזה לאו. ממה הנחש ירא ואינו יוצא מחורו, וממה אינו ירא. מה טבעו של ארס הנחש אם עובר במסנת אם לאו, אם שוקע במשקה או שמא צף. וכל הסוגיא מלאה מזה.

אכן הרמב"ם ממש בכל מקום שדיבר בסוגית גילוי, חזר וכתב שדין גילוי אינו מפני נחש דוקא אלא מפני כל השרצים הארסיים וזוחלי העפר למיניהם. פ"א שמי"נ ה"ו "שמא שתה מהן נחש וכיוצא בו מזוחלי עפר". ושם ריש פ"ב "בהמה חיה ועוף שנשכן נחש וכיוצא בו". ושם באותה הלכה "שמא אחד מזוחלי עפר נשכן". ושם בהלכה ב' "כל שיש בו ליחה ונמצא נשוך אסור שמא נחש וכיוצא בו נשכו" וכפה"מ תרומות פ"ח משנה ד' "מה שאסרו שתיית אחד משלושה משקים כשהן מגולים מפני סכנת נפשות גזירה שמא שתה מהם נחש או אפעה או זולתם מבעלי הארס ויסתכן השותה אותן וימות".

ומה שלכאורה נסתר דבר זה מכל פינות הסוגיא. ביאר הרמב"ם באופן מחודש מאד שכל מה שכתבו חז"ל בהנהגת הנחשים נכון לגבי הנהגתם וטבעם של כלל זוחלי העפר ולא רק נחש דוקא. שם פ"א

ממגולים ולא תשע הראשונים. וכן מאן יימר לן דלא יחלו מזה איזה חולי לאחר זמן, ומה הראיה מהא דלא מתו מיד.

אכן, לעיל הובאו מעשים מהגמ' שחלו מגילוי ולא מתו. ושכן כתב הרמב"ם בספר רפואות שלו. וכן הוכח שהמוות מגילוי אינו מיידי. ובע"כ צ"ל דמה דנקט ולא מתו לאו היינו מיתה ממש אלא גם שלא חלו מזה. וכן אין הכוונה שלא מתו מיד, דאין מזה שום ראיה שאינו מדיק, אלא הכוונה דחזינן שלא קרה להם מאומה אף לאחר זמן. ולכן היה הו"א שיוכל לשנות ממנה לאחר זמן. (ועי' בט"ז יו"ד קט"ז סק"ו שכתב בישוב הסתירה בשיטת רש"י דבחולין נ"ח ב' כתב שבהמה ששתת מים הרעים היינו מים מגולים ומותרת באכילה, ובב"ק קט"ו ב' כתב דאסור להשקות לבהמה מים מגולים מפני שיש בדבר סכנה למי שיאכלנה אח"כ. ותי' הט"ז דרק אם עבר כמה שעות וראינו שלא אירע לה מאומה מוכח דלא היה במים הללו ארס ולכן מותרת באכילה. אך לאחר זמן קצר יש סכנה דאפי' אם לא מתה יש בזה חשש שמא יש שם ארס ועדין לא מינכר). אך עדיין תקשי דסוף סוף מוכח דכל אדם צריך להפגע מהגילוי אילמלי אמרינן דארס שוקע.

אך נראה לומר דאדרבה כלפי לייא, מדברי הגמ' מוכח בדיוק ההיפך. דאמאי נקט ששתו תשעה ולא מתו הול"ל ששתה חבירו ולא מת. ונראה דפשוטם של דברים דאדרבא אם שתה אחד או שנים ולא מתו פשיטא שאין מזה ראיה שאין במים ארס, דלמא הם לפי טבעם אינם ניזוקים משא"כ השלישי או הרביעי. אך אם שתו תשעה, שזהו חשיב מעין רובא דליתא קמן דאינשי דעלמא אין ניזוקים ממים המגולים הללו (הרבה פעמים הדוגמאות המובהקות של רוב בש"ס זה תשע ואחד כידוע), והיה מקום להתיר מדין הלך אחר הרוב (יש להאריך בביאור סוג דין רוב שבמקרה הזה ואכ"מ), והיה אפשר לסמוך שאם תשע לא מתו, ואף לא חלו לאחר זמן, שאין כאן ארס. וגם בזה יתכן עדיין שהם לא מתו מחמת טבעם והוא ימות מחמת טבעו, אך כוונת הגמ' דהיה מותר לו לשתות מהמים ולסמוך על הרוב שמצטרף לכל ספק ספיקי שיש תמיד בגילוי. וקמ"ל דיש לחשוש עדיין משום

שמירת

מאמר בענין גילוי בזמן הזה בא"

נפש

רשב

אך הוא הדין לכל הדומים לו. וביותר שלשון כמה ראשונים להדיא על כל זוחלי עפר, דלשון הסמ"ג וכן הוא בהגהות מיימוני "ועכשיו באלו המלכויות אין אנו נזהרין בגילוי שאין חמת זוחלי עפר מצויה כלל באלו המלכויות". גם לשון הרשב"א בת"ה דף צ' ובמקומות אלו שהקילו בגילוי אפשר מפני שאין הרחשים מצויין והטור "שאינן הרחשים מצויים עתה", דהיינו לאו דוקא נחשים אלא כל הרחשים.

(אמנם בהא פליגי הרשב"א והטור על הרמב"ם שמדבריהם מתבאר שאין חוששין לגילוי משקים מפני שרצים אלא רק לניקור פירות. וכן שאין בשרצים אלא סכנת נזק ולא סכנת מוות. עין היטב בדבריהם וכן פי' בדברי הרשב"א באורך הפרי תואר. ואילו להרמב"ם גם גילוי אסור מפני שרצים, וכן ס"ל שיש סכנת מוות משרצים ולא רק מנחש. עכ"פ מדבריהם נשמע דהא דאמרין אין נחשים מצויים אינה ראייה שס"ל לכל הנהו ראשונים דאיסור גילוי מפני נחש דוקא, אלא כוונתם דכשם שהנחש אינו מצוי כך כל הרחשים אינם מצויים).

אכן יש פליאה נשגבה בדבר, דהא במשנה בפרה שהובאה לעיל אות א' איתא להדיא ששאר שרצים ודאי אינם מטילים ארס לתוך המים שהם שותים. וכן פסק שם הרמב"ם. ועד כאן לא פליג ר"ג אלא בנחש וע"ז אמרו בירושלמי דמודו רבנן לר"ג גבי סכנה. אך שאר שרצים ליכא מאן דאמר שמקיאם שם הארס. וזה קשה בין לשיטת הרמב"ם ובין לשיטת הרשב"א והטור. וצע"ג. (ויתכן אולי דחיישינן שכששותין מפרישין ריר מגופם ולא מפיהם, עי"ש בפרה פ"ט משנה ב' דנפלו לתוכן שרצים וכו' דאין פוסל, אך שם בתוספתא פ"ט שיטת ר' יהודה שפוסלין משום שהן מרירין, כלומר מפרישים ריר מגופם למים. ואולי ס"ל לרמב"ם דגבי סכנתא חיישינן לשיטת ר"י כשם שחיישינן לשיטת ר"ג וכמש"כ בירושלמי שהובא לעיל).

נמצינו למדים שלשיטת הרמב"ם גילוי נאסר מפני שאר זוחלי עפר ולא דוקא נחש. ולשיטת הרשב"א והטור אין חשש גילוי מפני שרצים אלא רק חשש ניקור פירות. ושאר הראשונים להיכן דעתם נוטה לא איתפרש.

ה"ז "אבל שאר כל המשקים אין מקפידין על גילויין שאין בעלי ארס שותים מהן". ושם ה"ח כל אלו אין בהם משום גילוי שזוחלי עפר מתיראים מבעבוע המשקה ומן ההבל ואין שותין ממנו". ושם ה"א "ואפילו היה בצידן אדם ישן אין אימת ישן על הזוחלין". וגם מה שאמרו בע"ז ל' ב' על ג' מיני ארס של בחור שוקע של בינוני מפעפע ושל זקן צף. ששם מדובר להדיא דוקא על נחשים שהרי הקשו שם, למימרא דכמה דקשיש כחוש חיליה והתניא שלושה כל זמן שמזקינן גבורה מתוספת בהן אלו הן דג נחש וחזיר כח אוסופי הוא דקא מוסיף וזהיריה קליש. ג"כ הרחיב הרמב"ם ענין זה לכל מיני בע"ח שכתב שם ה"ד "מפני שארס הנחש שוקע למטה ויש סם חמת זוחלי עפר שעולה וצפה למעלה ויש סם שהיא נתלית באמצע המשקה ולפיכך הכל אסור". וצע"ג איך פי' דברי הגמ' גבי ג' מיני ארס דמיירי להדיא בנחש דוקא.

וכן לשון המשנה בתרומות "כדי שיצא הרחש" פירשו הרמב"ם וכמה ראשונים דרחש היינו רמש, דתרגום רמש ריחשא. וא"כ נחש לאו דוקא. (אך רש"י חולק י' דקדק לפרש דוקא נחש עי"ש). ומה שכתוב בגמ' אמר שמואל כל השרצים יש להם ארס של נחש ממית ושל שרצים מלקה, דמשמע ששל שאר שרצים מלבד נחש אינו ממית. צ"ל דהרמב"ם יפרש דנחשים פסיקא ליה דממית ושל כל השרצים פסיקא ליה דלכל הפחות מלקה, אך יש בין השרצים מעט שרצים שממיתים. שהרי הרמב"ם כתב בברור פי"א שמי"נ ה"ו "שמא שתה מהן נחש וכיוצא בו מזוחלי עפר וישתה וימות" ובפה"מ תרומות פ"ח משנה ד' "מה שאסרו שתיית אחד משלושה משקים כשהן מגולים מפני סכנת נפשות גזירה שמא שתה מהם נחש או אפעה או זולתם מבעלי הארס ויסתכן השותה אותן וימות". עכ"פ הדבר ברור מאד ששיטת הרמב"ם שדין גילוי הוא מפני כל זוחלי עפר בעלי ארס ולא דוקא נחש. וצ"ע אם הראשונים פליגי עליה אם לאו. דמה שאמרו הראשונים כיון שאין נחשים מצויין בינינו מותר אינה ראייה דחשו דוקא לנחש, דדלמא כוונתם על כלל זוחלי עפר (וידוע שכלל מיני הזוחלים מועטים יותר באירופה מאשר כאן). ודיברו בנחש מפני שגם חז"ל דיברו בנחש בפרט

עזרא המבוארות שם בפרק מרובה, שבטל טעמם. (עי' בספר הלכות הגר"א ומנהגיו מהגר"מ שטרנבוך שליט"א בחלק מע"ר החדש אות י"א ובהערה שם). ומחמת קושי זה, וכן מפני כך שדוחק גדול לומר שהגר"א התכוון ללמד שכל דברי חכמים צריכים להתקיים אף באותם אנשים שלא שייך בהו הטעם ובמקום זמן שלא שייך בהם הטעם דא"כ לא מצינו את ידינו ורגלינו בבית המדרש, יתכן לומר, שדברי הגר"א לא נאמרו אלא בתק"ח מסויימות שיש רגלים לדבר שהטעם הגלוי לנו אין בו די, והדברים מוכיחים שעיקר תק"ח הייתה בשל טעם נסתר, והטעם הגלוי אינו אלא חיפוי על טעמים נוספים. והדוגמה המובהקת לכך זה גילוי שעליו בעיקר ידוע שהזהיר הגר"א. כלומר, עצם זה שיש לכל תק"ח טעמים רבים מאד אמר הגר"א גבי כל תק"ח. אך ההנהגה למעשה היא תמיד לפי אותם גדרים שנתפרשו בש"ס על פי טעמים הגלוי של דברים. ומה שאמר לקיים תק"ח גם כשאין שייך הטעם הידוע, לא אמר אלא באותם דברים שהטעם הידוע מוכח מחוכו שאין הוא סוף דבר. כדרך שהוכח לעיל בגילוי, שטעם סכנת נחש שגילו חז"ל היה כל כך רחוק ולא מובן, גם בזמן ההוא, שאין אפשרות להבין את הדברים כפשוטם שכל האיסור תלוי רק בו.

וזאת ועוד אחרת, הטעמים הנוספים שעליהם דיבר הגר"א הם לא בהכרח רק טעמים של סוד (כמובן שמסתמא כוונתו גם לטעמים ע"ד הסוד), ויתכן מאד שמה שאמר שחובה לנהוג גילוי גם כשאין נחשים כוונתו שהבנת התקנה היא דטעם הנחשים אינו כפשוטו. וכעין מה שחידש הרמב"ם שנחש לאו דוקא וה"ה שאר שרצים ארסיים. כך סבר הגר"א שענין הנחש שגילו לנו חז"ל הוא רק בדרך רמז וראשי פרקים להרבה סכנות שיש במים מגולים. ואף אם הנחש איננו, שאר הסכנות קיימות במקומם.

פתשגן הכתב, דדברי הגר"א מלבד מה שיש בהם חידוש בתקנות חז"ל באופן כללי, יש בהם לימוד גדול על תקנות מסויימות שבהם הטעם שנתנו חז"ל אינו מתפרש כפשוטו, ולכן גם הנהגת הדבר היא מעבר לטעם הנגלה לפי פשוטם של דברים.

ודאיתנן להכי קשה מאד לטעון שנשתנו הטבעים ולהסתמך ע"ז להתיר גילוי. דאפי' אי נימא שטבע הנחשים נשתנה ואינם מטילין ארס במשקה. וכן שהארס שלהם אינו מזיק בבליעה בימינו. אכתי מאן יימר לן דטבע כל השרצים הארסיים נשתנה. ולדוגמה, ישנו זוחל קטן הקרוי "רב רגלים" אשר הוא מצוי מאד בימינו בא"י, ולדברי המומחים מצוי הרבה שנכנס לתוך בתי מגורים, על פי רוב בקומת קרקע. וזוחל זה נמשך מאד ללחות ולמים. ולדבריהם זוחל זה מפריש מגופו חומר רעיל מאד מאד הקרוי "ציאניד" אשר אינו מסוכן למגע חיצוני, אך בבליעה הוא אחד הרעלים המסוכנים ביותר שישנם. ולכן אם זוחל זה נגע במים ועבר מגופו מעט מאד ריר היוצא ממנו, השותה מהם ימות בודאי תוך כמה דקות.

ז.ז

ידוע ומפורסם היסוד הגדול מבית מדרשו של הגר"א שכל תקנות חכמים יש להם טעמים רבים והם לא גילו אלא טעם אחד מתוך כמה וכמה טעמים הכמוסים עמהם, ולכן אף שבטל הטעם הגלוי תקנתם במקומה עומדת. עי' במעשה רב אות צ"ה. ובתוספת מע"ר שם. וכ"כ בפאת השולחן לר"י משקלאו תלמיד הגר"א בשמו בסי' ב' בחלק בית ישראל סקל"ב. ובמע"ר אות קכ"ד גבי תקנת עזרא לאכול שום בליל שבת שהגר"א ציוה לקיימה אף לאותם אלו שאינם שייכים בטעם התקנה שנחבאר בגמ'. ועי"ש במע"ר השלם מה שהביא מספר ליקוטי דינים וביאורים מהגרנ"ה הלוי. ועי' בספר עליות אליהו בחלק מעלות הסולם בהערות אות י"ב מעשה שסיפר בענין זה בעל החיי אדם מה ששמע מפי הגר"א.

ואולם ישנו קושי כבד, שלא שמענו מהנהגות הגר"א (וכן גם אצל תלמידיו לא היתה מסורת) להקפיד על פי היסוד הזה בכל המון תקנות חכמים שבטל טעמם, אלא רק בדברים בודדים מסויימים נער יספרם. ואפי' בענין גילוי עצמו שעליו דיבר וציווה הגר"א רבות, אין מסורת להקפיד על פירות מנוקרים שזו תקנה שנתקנה יחד עם גילוי ומאותה סיבה. וכן תקנת עזרא לאכול שום בע"ש, לא שמענו שהיו מקפידים כיוצא בזה על שאר תקנות שתיקו

מובן מאילוי שדברי אורו של עולם הגר"א נעלמים ונסתרים עמוק עמוק מי ימצאנו, ומי בא בסוד קדושים. אך תורה היא וללמוד אנו צריכים, וכל האמור בזה אינו אלא בדרך לימוד כדרכה של תורה.

ענף שני

א.

יש טענה כללית ורחבה יותר להיתירא. והיא, שמאחר שאיסור גילוי הוא מפני הסכנה, ובימינו אין אנו רואים את אותה סכנה, וכן לדעת הרופאים אין סכנה כזאת בימינו בין בא"י ובין בשום מקום בעולם ואע"פ ששכיחי נחשים. בעל כורחנו שנשתנה איזה דבר. יהיה ההסבר אשר יהיה, או מפני התמעטות הנחשים, או מפני שינוי אופן המגורים של בני אדם, או מפני שינוי הטבעים של האנשים או של הנחשים, או שמיני נחשים שהיו בזמן חז"ל אינם נמצאים היום, וכיוצא בזה כל הסבר אחר שיכול לעלות על הדעת. עיקרו של דבר עצם זה שאין הסכנה ניכרת לנו ואילו בזמן חז"ל היתה הסכנה ניכרת זו הראיה הגדולה ביותר שנשתנה הדבר.

מחבר חסידות

ב.

ונראה שיש לפקפק בטענה זו מכמה טעמים. אולם בהקדם לכך יש לומר, שטענה זו היא דחוקה וחלשה מעצם ענינה. וזאת בניגוד לטענות שהוזכרו לעיל. דברי הראשונים שהתירו גילוי כיוון שאין נחשים מצויים, מתייחסים לסיבת התקנה המבוארת ומפורשת בדברי חז"ל באר היטב דאיסור גילוי הוא מפני הנחשים. וכן מבואר לאורך כל הסוגיא שאותם דברים שאין הנחשים שותים מהם אין בהם איסור גילוי. וממילא ברור בסברא ומתחייב מתוך הסוגיא שמקומות שאין בהם נחשים אין איסור גילוי, בדיוק כשם שדבר שאותו הנחש לא שותה אין בו איסור גילוי. ויסוד זה כתוב בביאור הגר"א לשו"ע יו"ד ריש סימן קט"ז.

ועל דרך זו יש אולי מקום להפליג ולטעון גם את הטענה שנוכרה לעיל. שאולי נשתנו טבעי הנחשים או האנשים. משום שגם היא מתיחסת

לסיבות הדבר כפי שמבואר בברור בדברי חז"ל, שאמרו שהנחשים מקיאים ארס והארס טבעו להזיק למי שבולע אותו. ולכן אם יתברר שבימינו אין המציאות כך, יש לומר שסיבות התקנה אינם קיימות בימינו מפני שינוי הטבעים, לכן יש אולי להתיר. ומבחינה עקרונית אין הבדל אם אין נחש או שיש נחש ואינו שותה או שהוא שותה ואינו מטיל ארס או שהוא מטיל ארס אך הארס אינו מסוכן. (אע"ג שאין ספק שלא נתכוונו הראשונים בדבריהם שאין נחשים מצויים לכל אלו הדברים, אלא רק לדבר הפשוט והברור שאין נחשים מצויים בארצותיהם. אך מבחינת יסוד הדבר אין מניעה מלחדש היתר כזה מכח אותה סברא שאמרו הראשונים. אע"פ שגם בזה יש לפלפל ולחלק כמה חילוקים).

אך טענת היתר הנובעת מבחינת התוצאות כביכול, דהיינו מכח מה שאיננו רואים מי שניזק ממגולים בימינו, היא טענה שקשה הרבה יותר לטעון אותה. משום שעל זה אין בידינו דברים ברורים בחז"ל. איזה מין נזק גורמת שתיית מגולים. איזה מין מוות ואיזה חולאים נגררים בעקבותיה. האם זהו דבר נדיר מאד או לא. מי נפגע מזה ומי לא. וכיצד יש לבחון דבר זה. ולכן במציאות שכל הסיבות שמנו חז"ל מתקיימות בשלמותן, והיינו שהנחשים מצויים, וטבעם בימינו הוא כנראה כמו שהיה בזמן חז"ל. לבא ולומר שהדבר איננו גורם כל נזק רק מתוך בחינת התוצאה שכביכול אין מי שניזק מזה, כאשר לא ידוע על איזה מין נזקים מדובר, וכיצד יש לבחון דבר כזה, היא טענה שקשה מאד לבסס אותה.

ג.

ולגופם של דברים. ראשית, מבירור מקיף התברר כי לדעת הרופאים וחכמי הטבע לא נשמע בזמנינו בכל העולם כולו ארץ ומלואה תבל ויושבי בה שמישהו ניזוק ממגולים. כלומר, פשוט שהרבה אנשים קיבלו הרעלות ויהומיות ממאכלים ומשקים מזהמים, אך לא שום דבר הקשור לארס נחש וסכנת מגולים כפי שהיא ע"פ דברי חז"ל. ודבר זה מקיף כל סוגי בני האדם, כל סוגי צורות היישוב, כל סוגי המקומות וכמובן שבכללם מקומות שיש בהם כיום נחשים לאיז מספר הרבה יותר ממה

ערב

שמירת

מאמר בענין גילוי בזמן הזה בא"י

נפש

שהיה בא"י ובבבל בזמן חז"ל כמעט בלי שום ספק. כולל כל אלפי מיני סוגי הנחשים השונים הקיימים בעולם. ואם כן כדי להתיר על סמך זה שאין ידועה לנו סכנה זו, נתחייב לומר, שהשינוי מזמן חז"ל נוגע לכל מיני צורות היישוב הקיימות בעולם, לכל סוגי האנשים בעולם, לכל מיני הנחשים בעולם, ולכל כמות נחשים תהיה אשר תהיה בין רב ובין מעט.

זאת ועוד אחרת, הרי בראשונים כתוב בפירוש וכן מבואר כמעט להדיא בגמ' בבלי וירושלמי שבעלי חיים ג"כ מתים מגילוי, וכשנ"ת לעיל. ואילו כיום גם מומחי רפואת בעלי חיים סוברים שאין שום סכנה ולא נשמע מעולם כדבר הזה שאיזה בעל חיים מת משתיית מגולים מפני ארס נחש.

ויש בזה דבר מופלא עוד יותר, והוא, שמקובל בארצות רבות בעולם בזמנינו לעשות נתיחה שלאחר המוות לחיות שנמצאות מתות מסיבות לא ברורות על מנת לקבוע את סיבות המוות, ויש בדבר חשיבות רבה לדעת אם מהלכת איזו מחלה בקרב בעלי החיים או שיש איזה מקור הרעלה שמרעיל בעלי חיים וכדומה. מאות אלפי בדיקות כאלה נערכות בכל רחבי העולם מידי שנה בשנה. (רק בארץ ישראל לבד נערכות אלפי בדיקות מידי שנה). והנה עד כמה שידי מגעת ביררתי דבר זה ואמרו לי המומחים שמעולם לא נמצא בבדיקות אלו בעל חי כל שהוא שמת מהרעלה של שתיית ארס נחש. (מנשיכת נחש ודאי וודאי שיש, אך לא משתיית מגולים). ומעתה נצטרך לומר שלא רק בני אדם השתנו אלא אף טבע בעלי החיים השתנה. ואף במקומות השממה ששם נמצאים בעלי החיים רחוק ממקומות הישוב ג"כ נשתנתה המציאות. וכאמור כל זה בכל העולם כולו. ולכא' זו תימה גדולה לומר שטבע כל הארצות וכל המקומות וכל הנחשים וכל האנשים וכל בעלי החיים בכל העולם כולו השתנה לחלוטין מזמן חז"ל. ולא רק מזמן חז"ל אלא אף מזמן הרמב"ם שמעיד שבזמנו במצרים מתו ונפגעו מזה רבים (כמו שהובא לעיל). ולא רק שינוי ממצוי ללא מצוי ומשכיח ללא שכיח אלא שינוי מוחלט לגמרי מיש לאין. זה דבר שאין הדעת סובלת.

ולכאורה דבר זה מחייב לומר שהידיעות והבדיקות של הרופאים בני זמנינו אינן משקפות את האמת בענין זה. והיינו משום אחד מההסברים שנתבארו לעיל באריכות. או שהרופאים אינם יודעים לקשור כל מיני תופעות ומחלות ופגעים ומקרי מוות לגילוי מה שגילו לנו חז"ל. או מפני שזו מעיקרא סכנה נדירה מאד מאד והרופאים וחכמי הטבע לא הכירו בה מחמת נדירותה.

ד.

עוד אמרו לי חכמי רפואה גדולים ומובהקים, שאין שום אפשרות לקבוע שדבר מסויים אינו גורם למוות ע"י הבחינה אם ראינו מיתות שאירעו מחמת אותו ענין. כיוון שיש המון מקרי מוות שאין לרופאים שום ידיעה ממה קרו, וכמובן שברובא דרובא של המקרים הדבר גם לא נבדק אח"כ. וא"כ מהיכא תיתי למימר שלא ראינו מי שנפגע מזה. הלא ראינו גם ראינו מאות ואלפים שמתים מסיבות נעלמות.

הא ניחא אם יטען הטוען שלדעת המומחים אין הנחש מטיל ארס במשקים, או דדעת הרופאים שאין סכנה בבליעת ארס, לטענה כזאת יש מקום, ויש לדון בה. אך טענה שבאה מכח מה שלא ראינו מי שניזק מזה אין לה כלל מקום ואין בה שמץ טענה, שהרי הרופאים עצמם מודים שיש המון מקרי מוות ומקרי חולי שלא נתבררה להם סיבתם ומהותם.

ה.

ונראה ראיה לכל האמור בחלק זה ממה שלא מצינו בשום מקום בראשונים שכתבו דיש להתיר גילוי מפני שאין אנו רואים מי שנסתכן מזה. דלכאורה זה הדבר הפשוט והעיקרי שהיה להם לכתוב, עוד קודם שירדו לדון אם נחשים מצויים או לא, ולומר דבעינינו ראינו אלפים ורבות ששתו גילוי ולא מתו. אלא ע"כ כמש"נ דזו אינה טענה כלל וכלל.

מילואים לחלק שלישי

יש שני השערות רחוקות מאד הנוגעות לנידונים שעלו בחלק זה. והאף אמנם שהדברים אינם

שמירת

מאמר בענין גילוי בזמן הזה בא"י

נפש

רעג

[אוצר החכמה]

בהכשות נחשים, ונתברר מפי העוסקים ברפואת בעלי חיים שכן הדבר גם בבהמות שמוכשות ע"י נחשים, שבהרבה מקרים אין סימנים של נשיכת נחש, ופעמים שיש סימנים לא ברורים די צרכם, רק מיני שריטות או נפיחות וכיו"ב, אך לא הסימן הברור של שיני נחש. וכן בהרבה מקרים האדם הנשוי איננו יודע כלל שננשך ע"י נחש! רק שלדעת הרופאים ארס נכנס לגוף רק ע"י נשיכה (ומעולם לא עלה על דעתם ענין מגולים שגילו חז"ל) ולכן יש להם כל מיני הסברים מדוע בהרבה מקרים לא רואים את סימני הנשיכה ומדוע הנשיכה לא הורגשה. כגון שהיה נחש קטן מאד וסימני השיניים שלו אינם ניכרים, או במקרים שיש נפיחות אומרים שהנפיחות מסתירה את סימני השיניים, ועוד הסברים כגון אלו שאינם מתיישבים כ"כ על הדעת.

כמו כן, ידוע בהכשות נחשים שאחד הסימנים שמופיע במקרים רבים הם תופעות בדרכי העיכול, ולפעמים אלו הם התופעות הראשונות העיקריות.

ומפני הדברים הללו יתכן אולי שיש מבוא לומר שחלק מאותם אנשים ובעלי חיים שתו או רחצו במגולים ועל ידי זה נכנס בהם הארס. ומה שמדמים הרופאים שקרה מחמת הכשת נחש, איננו נכון תמיד, וחלק מהמקרים קרו באמת מפני שתיית מגולים.

מסתברים כלל, לא אמנע מלכתבם שמא יש בהם ממש, ודלמא מנייהו יפול נהורא בי מדרשא.

א.

יתכן לומר שארס הנחש שעליו דברו חז"ל גבי גילוי אינו אותו ארס שבו ממית הנחש בנשיכתו, אלא הפרשות אחרות. ונודע מדברי המומחים שיש לנחשים הפרשות נוספות, ובעיקר לנחשים הקרויים אצלם "נחשים לא ארסיים" שאותם מפריש הנחש מדבר הקרוי אצלם "בלוטת דיברנא", אשר לא נתבררה למומחים מהות אותם הפרשות ולאיה מטה מפריש אותם הנחש. דאין אלו הפרשות של רוק וגם לא של ארס במובן הפשוט. ומעט נחשים שבדקו אותם וערכו בהם נסיונות נתגלה שיש בהפרשות אלו חומרים רעילים שיכולים להרוג חיות קטנות. וכל הנושא כולו לא נתחוויר להם.

ולכן איכא למימר דאת הארס שבו ממית הנחש בנשיכה אין הוא מטיל למשקים. וכן בליעת ארס זה אין בה סכנה. אך חומרים אחרים כן מפריש הנחש למשקים והם כן ממיתים בבליעה.

ב.

בשאלה מדוע אין רואים בימינו בשום מקום על פני תבל אנשים שמתו משתיית מגולים, יתכן להשיב, שהנה ידוע לכל הרופאים העוסקים

[אוצר החכמה]